GVLIELMI SOSSI
de Vita
HENRICI MAGNI
LIBRI IV.



PARISIIS,
Apud PETRVM CHEVALERIVM,
via Iacobæa, ſub ſigno D. Petri.
cIↃ. IↃ. XXII.

Ex Priuilegio Regis





EXCELSO

NIC. BRVLARTIO

FRANCIAE

CANCELLARIO,

GVL. SOSSIVS S. D.

ILLVSTRISSIME,

Non voueo tibi ſcriptum à me Henricũ Magnum: ſed reddo tibi Principẽ quẽ verè olim poßidebas. nam cùm teſtis eſſes regiæ cogitationis, arbiter mentis, miniſter ſacræ voluntatis, interpres imperij, magiſter conſilij, aßiduus in familiaritate Principis, totus



intrà Principē, totū Regiū numen occupabas. ademptum tibi en restituo. & eodem iure quo tu iuris princeps, & νομοδείκτης, reddendum vnicuique suades & iubes, quod suum est. aspice tuus sit an iste Princeps quem scribo: iste animus, ista magnanimitas sitne principalis. es tu peritissimus huius negotij explorator. Quippe ex amplitudine tuâ fecisti regiæ magnanimitatis experimentum: & fuit Princeps non pusillanimus, cùm te fecit maximum: non temerariis incrementis propellens te in honorum alta præcipitia, sed ducens ad fastigia dignitatum per gradus. vt quantò melior ipsi esses, tantò maior emicares apud vniuersos. vt cùm ad probitatis supremum venisses apicem, vehereris etiam ad

*honorem, infrà quem honores cun-
cti. patere narrari gradus celsitudi-
nis tuæ; video te primùm inter E-
phoros arcani regij: ex hoc diuino-
rum consiliorum adyto penetran-
tem aureum Franciæ tribunal, sed
inter Præsides proximè lacunar
conscendentem. inde ob negotiatio-
nem rerum arduarum, dilectum
seriæ ad summum Pontificem le-
gationi. sed ex itinere quàm ad-
mirabile Francæ desolationi reme-
dium excogitasti? conciliatâ Prin-
cipi Mariâ coniuge, quæ rempubli-
cam incomparabili prole solidauit.
atque vbi Henricū inter & Monar
chas componendæ pacis tractanda
fuêre mysteria, non reticebo te inter
præcipuos tranquillitatis publicæ
œconomos. sacra deinde apud te
sigilla deposita. splendes postremò*

ſuprà gradus omnes in vertice rei-publicæ: vt inter diſcreta tàm prin-cipalium præmiorum, quàm virtu-tum tuarum interualla, magnani-mitas emineret Henrici refutantis illud,

ἐν δ' ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακὸς ἠδὲ καὶ ἐσθλός.

maximum Principem colis etiam defunctum. prorsùs vt Silius Con-ſul & Poëta Virgilij Poëtarum principis venerabatur imaginem, quam fertur habuiſſe domi: ſic tu togatorum princeps, Principem qui togatos creabat, honoras etiam in Iconibus. vt docuit me recens Fe-derici Morelli Attici epiſtola, ha-bes in cryptoporticu Berneæ villæ, xxij. tabellis induſtriè depicta Hen-rici facinora. viuit ibi, loquitur, oſtenditque ſe, & Magnum expo-nit. eſt ibi celebris pictura in admi-

ratione, sed est res eminens è tabellis in veneratione: nec suspicit quisquam eo loco gesta Principis absque religione, & quodam animi horrore pio. si tantus est ardor tuus retinendi & conseruandi inter lares Principis, eccum accipe expreßiùs & seueriùs in libris, quàm in picturis. verùm in meis paginis, ne quæsiueris singulas Henrici venas, singulas fibras, totum modò Principem examina. vt in Icone vultum tantùm adspectas, nec desideras occulta & postrema capitis, quia ipsa è vultu patent, totúmque vides & intelligis ex ore caput: sic licet singulos Principis nervos paginæ meæ non numerent, videbis tamen totum neruosum. In mea vtinam vota propitiè sis vocatus: placiturum enim tibi, superbâ nunquam cogi-

tatione præsumpsi. Nam ut videmur scire & sapere non tam ex industria sæpiculè, quàm ex dæmone seu fortuna, σοφοὶ κατὰ δαίμον' ἄνδρες: *si sorte quadam grati sumus. placétque nihil ex æquo cunctis,*

τερπνὸν ἐν ἀνθρώποις ἴσον ἔσσεται οὐδέν.

viris tamen magnis, etsi suum cuique scientiæ genus & studium mirè placet, nulla est doctrina non delectabilis. per ego te, per Musas meas iuro, nunquam eò venissem audaciæ, ut tuum ad splendorem immodestè accederem, paginásque meas inconsideratè exponerem, nisi peccare me si secùs facerem, asserè monuisset vir ille, quem citaui, Atticus. Esto, inquit, Censor tuus Excelsus Nic. Brulartius: si bonus illi videbere, tutor erit humilitatis tuæ apud Henrici Natum

Regem, nato Regi offer parentem, vt Brulartio suum Principem. Illustrißme, examina, nisi dedignaris, sinceros libros: & si probas, protege. si protegis, vt in arce tutelæ tuæ sim aduersus liuorem impenetrabilis, habe in penetrali cordis.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΙΑΣΩΣΙΟΥ

εἰς τὸν αὐτὸν Νομοφύλακα.

Εὐφραδέως διέπεις Φραγκῶν μεγαλώνυμον ἔθνος
Ἁρμονίαισι νόμων ῥυθμοῖς τε θεόδματον ἄστυ,
Ἀμφιπόληος ἀρεταῖς νοέων συνέσιν τε βίον τε,
Πρωτογόνων ὅτε κῦδος ἰαίνεται ἀπήμονος αἴσας
Χρυσαυγῶν τῶν παῖδες Φραγκῶν ἐνὶ δόγματι καλῷ.
Σοὶ δὲ Θεὸς νομικὸς δοίη δόμον ὠρομέδοντος
Ἶσον ναιετάειν, ἕδραν τ' ἴσην Πίνδοιο.
Ἐνθαλαχὼν αἰῶνα θεήιον ἐσθλὲ θεμίστωρ,
Ὅρκων μὲν ταμίας εἴης μερόπεσσιν ἐλέγξας
Μακρόβιος Φραγκοῖς, νομοΐστωρ ἀκροδίκαιον.
Δή ποτε πατρὶς ἕλω ἁπαλόχερος, ὥστε θέαινα
Πότνια Φραγκαίη, χρυσοῦν φάος, ἴδριν ἔχουσα
Λαοσεβῆ λαοῖσι βίον σοφίῃ τε νέμοντα.

EIVSDEM EXCELSI Nomophylacis Elogium Heroicum, è Græco Carm. G. Soſſij expreſſum, à Nic. Morello FEDERICI F. Interp. R.

Eximio eloquio Francorum nobile regnum,
Suauibus è legũ modulis moderaris amicam
Vrbem numini, amans mores, vitámque decoram
Maiorum, laus cùm floreret ſorte benigna,
Clarorum quondam Gallorum mentis honora.
At tibi Legiferum numen tribuat colere ædes
Oromedontéas, & teſta æqualia Pindo:
Détque ibi diuinum, Themidis, pie cultor, habere
Æuum, iuriſiurandi Quæſitor honeſti,
Longæuus Francis Iuris moderator & æqui:
Fortunata mihi Patria, hocce decore potita
Aurea lux cuius, veneranda ô Gallia, magno
Hoc Duce, qui populis bona dat cultumq́, decuſq́.

IN ERVDITISSIMI
TETRABIBLI HISTORICI
Auctorem,

FED. MORELLI PROF. REG.
Senarij Jambici.

SOSSI, *dum honoratum reponis* ERRICVM,
Quaterque Magnum Consilio & armis simul,
Tu Cæsari, omne Cæsaris ius exhibes:
At congruunt quæ Numini, assignas Deo,
Hinc SOSSIVS, *verâ à salute diceris,*
Aut Regiæ historiæ à tuendis floribus.

Priuilege du Roy.

LOVYS par la grace de Dieu Roy de France & de Nauarre, A nos aimez, & feaux Conseillers les gens tenans nos Cours de Parlement de Paris, Rouen, Tholose, Bordeaux, Dijon, Grenoble, Prouence, & Bretaigne, Preuost de Paris, Seneschal de Lyon, leurs Lieutenans, & à tous autres nos Iuges, & Officiers, ainsi qu'il appartiendra Salut. Nostre bien aimé Pierre Cheualier Libraire iuré en nostre Vniuersité de Paris, nous a humblement remonstré qu'il auroit recouuert vn liure intitulé, *Guillelmi Sosij libri tres de vita Henrici Magni ad D.D. Brulartium, &c.* lequel liure il desiroit imprimer ou faire imprimer, & exposer en vente : mais il craint que l'ayant imprimé & exposé en public, quelques autres Libraires, & Imprimeurs le vueillent semblablement imprimer ou susciter les estrangers à ce faire, ce qui luy feroit souffrir perte & dommage, ayant ja fait de grands fraiz, & autres qu'il luy conuiendra faire en l'impression dudit liure, s'il ne luy est sur ce pourueu de nos Lettres de Priuilege, humblement requerant icelles. NOVS pour ces causes desirans gratifier ledit Cheualier, & luy donner moyen de se faire rembourser de ses frais, & le faire ressentir des fruicts qu'il espere dudit liure, luy auons de nos graces, pleine puissance, & authorité Royale, permis & accordé, permettons & accordons par ces presentes qu'il puisse imprimer ou faire imprimer ledit liure tant de fois, & en tel volume & Caractere que bon luy semblera ; & iceluy exposer en vente, durant le temps & espace de six ans finis & accomplis, à

compter du iour & datte que ledit liure sera acheué d'imprimer, à la charge d'en mettre deux exemplaires en nostre bibliotheque gardee au Conuent des Cordeliers de ceste ville de Paris, & à faute de ce faire, sera descheu du present Priuilege, & faisons tres-expresses inhibitions & deffenses à tous autres Libraires, Imprimeurs, & autres personnes de quelque condition qu'ils soient, d'imprimer, ny contrefaire ledit liure, à peine de mille liures d'amende, applicables moitié à nous, l'autre moitié audit suppliant, confiscation des exemplaires, & de tous despens, dommages & interests enuers luy. Si donnons mandement à vn chacun de vous endroit soy, que du contenu au present Priuilege, vous fassiez & laissiez iouyr ledit exposant paisiblement, sans permettre qu'il luy soit fait aucun trouble ny empeschement. Mandons au premier nostre Huissier ou Sergent sur ce requis, de faire tous exploicts necessaires pour l'entretien des presentes, sans pour ce demander *visa*, ne *pareatis*. Et pour ce que de ces presentes ledit exposant pourroit auoir affaire en plusieurs & diuers lieux, voulons que mettant vn bref extraict d'icelle au commencement ou à la fin dudit Liure, foy soit adioustee comme au present original: car tel est nostre plaisir, nonobstant oppositions ou appellations quelconques Chartes Normandes, prises à partie, & toutes autres lettres à ce contraires, pour lesquelles, & sans preiudice desquelles, ne voulons estre differé. Donné à Paris le 1. iour de Mars, l'an de grace 1622. & de nostre regne le douziesme.

Signé, *Par le Roy en son Conseil.*

Et plus bas, RENOVARD.

Seellé du grand Sceau de cire jaune sur simple queuë.

COMMISSA ET OMISSA, ſic vtique emendanda.

Pag. 16. b. l. 9. leg. *directi ad.*
pag. 19. a. li. 9. cor. *nouarum.*
pag. 24. b. li. vlt. ſcrib. ſtrictus enſ.
pa. 65. b. li. antep. *quærit Phaeth.*
pa. 92. a. li. 5. *ambiens obſeſſos,*
pa. 93. b. li. 17. repone, *inſilientium ord.*
pa. 94. a. li. 11. leg. Hiſpanus c.



GVLIELMI SOSSI

DE HENRICI MAGNI VITA.

LIBER PRIMVS.



ENRICI Magni pueritiam erudiuit insigne Caroli regis exemplum, cui labor inexhaustus ferarúmque exuuiæ, ludus erant. Vidit puer Henricus Carolum, equi vngulam inter iocos manu propriâ munire, & armare ferro: vt Ateas Scythici soli dominus manu suâ strigilim admouit

equo, regiéque pexo lætiùs insiliit. Carolus in venatu locum Henrico diffiniens, cursúmque describens:
„ Experiar ingenium tuum comes, &
„ crudâ te indole ad virtutem exer-
„ cebo: hîc sta, iam curre, vel sic
„ transfige prædam. Platonis soluit controuersiam disputantis an sit virtutis doctrina: disciplinam enim tanti esse boni compertum è puero, qui cùm disceret ostendebat, parum esse discriminis imperantem regem inter & futurum. Sed hæc Caroli doctrina castigauit seueriùs, & exacuit Henricum, quòd coætaneus docentis fuit ipse qui docebatur, solo quadriennio minor.

Non solùm tradita Henrico exẽpli regij irritamentis, sed puero ingenerata sunt sublimis naturæ bona, & antiquo sanguini diffusa in ipsum per auos transiêre. Borbonia

ꝛtenim gens fluit è fonte regij ſanguinis, ille in cœlo ſcaturit, & cœlo Pij Ludouici recepta mens. gens ıon ſolùm orta regibus, ſed ipſis ɔptata affinitatis nexu: Ioannes Borboniæ Dux vxorem habuit .oannam Francam: Petrus claruit Annæ Francæ coniugio. non ſolùm ʔalatinis, ſed militaribus officiis pectata, ſocium abundantiæ torꝑorem expulit: Iacobus, Ioannes, k Carolus, fulſêre Comites ſtabuli ɒrincipalis. gens illuſtris victoriis, ut inter prælia nobili nece fugit gnominiam ſalutis quæſitæ fugâ: Gilbertus Italicâ expeditione in Baınis caſtris contagione languens, ıonetur petere loca ſalubria: Du- „ em, inquit, oportet mori in caſtris. „ Carolus Romani muri ruinis pro Cæſare victor inſternitur: malignè ꝭtum ſed militariter. Ioannem ca-

lamitosus Sācti Laurētij dies rapuit, prælio ad Fanum Quintini. Franciscus Hispanos afflixit Cerisolensi clade. Antonius Borbonius Vindocinensis Nauarrus Henrici pater, sub obsessâ Rotomago sclopeti plumbo perforatur. Ludouicus in campis Iarnaciis pugnans capitur, captiuus mactatur, ferente Marte non bellicæ & insolitæ cædis contumeliam, sanguine etenim illo erubuit. Henrici origo tota bellatrix, properánsque mori.

Hæc per ardua exempla virtutis veræ facies, insons & ignara vanitatis: nam per tot egregias laudes, Borboniorum Vindocinæ Comitum Dux nominatus ante Carolum Antonij patrem auumque Henrici nullus; in sanguinis maiestate tulêre viri congenitos non adscriptos insaniâ titulos. indè virtutes Henrico

non à disciplinâ solùm, sed à genere. Sed à cunis ipsis. natus est Benearnensi solo, locis asperis, in auito castello prædij Corasij, sugens lac bellicum & Martium. gens enim Benearnia cita pede, & ensibus habilis, & laboribus assueta, colit agros non steriles, sed in limite Franciæ, montano situ: inde exulant deliciæ illæ quas noscimus vagari per interiorem Galliam.

Eadem Henrici pueritia bellicam peritiam comparauit in bellis: traducta per exercitus vidit arma antequam tractare posset, disciplinam magis quàm Martis aleam secuta. tenerum enim principem regebãt, nec inconsultò damnis exposuêre nobilis famæ duces, Vaspares, & Franciscus Colinij, Mongomerius, Lanôes. demùm adolescens ensibus & funeri se immiscuit. celebre rudi-

menti dedit experimentum, quandò asper primùm digladiatus est in campis Sequanorum Renatoducæis: vbi tyronem perduxerunt in aciem, Vaspares, Ludouicus & hic Belga, Mongomerius, & Bricmaldes. missus est in prælia pari sorte laudis & periculi: quippe non ignari rudesque belli duces Catholici repugnabant, Cossas, Strossa, Lauaaletes, Castræus, æmulatione offensis, pietate accensis animis. è Santonibus per Vascones, Cadurcos, Tolosates: properat Hugonotus stricto gladio: conuersâ fronte remeat per medias Franciæ prouincias. inde labitur in Sequanos, iactatque si eundo peruenit, velle vrbis Regiæ mœnibus & tecto Luparinæ domus tædas superijcere: est inter socios iuuenis Henricus non tàm vitæ quàm laudis prouidus, &

condere meditans vitæ ſuperſtes imperium. obſtat Coſſas cum fidis ſociis: mucrone via obſtruitur, & quæritur. poſt acria diſcrimina, ceſſat præliari Coſſas cedens Henrico viam, non diſſipatus aut fuſus, ſed inſigni iacturâ nobilium tingens tyronis gladium. & Henricus tyro ad Tricaſſinum vſque agrum penetrat, etiam vltra Caſtilonium, quod eſt prædium & origo Coliniorum.

Hâc expeditione, dux tametſi Hugonotæ factionis dicitur, maieſtatis hic titulus fuit non curæ: regimen bellorum penes Vaſparis Colinij peritiam manebat. poſt præcipitatum Vaſparem Colinium cœpit ducere, vim manus oſtendens in raris manipulis, virtutíſque numerum in mediocribus caſtris. totis bellis viginti quinque militum millia bis ſuccenturiauit: exceſſit hunc

numerum ſemel apud Ambianos: duodecim aut quindecim mille creber & alacer illi exercitus: quatuor ſemel rexit myriades, ſed aliena caſtra, quæ vt Legatus Valeſij circum Lutetiam adminiſtrauit. duces in Aquitanis olim reprimentem ſecutæ Hugonotum ſubitariæ turmę, quadringenti ſæpe equites cataphracti, ſclòpigeri item ex equis velitantes non bis mille, rarus pedes, nec integra illi myrias apud Cultraſſas. certauit induſtria perita animos potiùs conglobare quàm ordines. auſus eò acriùs Henricus cum paucis, quod mortis impauidus probè ſciret, nil plùs quàm mortem à virtute dari.

At memorare quicquid in Vaſconibus & Aquitanis aduerſus Mayennæum, Bironium patrem, ſeptemque alios duces quadriennio

belligerauit, leue asserit ipse scripto: annalium est quę singula examinãt. regentis ergò ducentisque prima claritudo fuit per annum Cultrassinum.

Quando Fontanum-Comitis in Pictoniâ oppidum nundinatione frequens, duodecim oppugnauit tormentis, deditione cepit Albaníque nominis militem qui loci præsidio destinatus prementi Henrico cessit. rumor erat inter plures eâ ætate, specie infestandi Hugonotos, belligerari aduersus familiam Borbonicam: & prætextu religionis regios hęredes offendi, quia proximus regis hæres Nauarrus Hugonoti dux erat agminis. rumor ille seu verus seu falsus, non est huius loci lucubrare. verùm indignantur Contídes & Suessio Borbonij principes Catholici, Condâtem fratrem

etsi Hugonotum mille bellorum obsideri periculis. tunc enim trium robustissimorum ferociũque exercituum pondera, voluebantur Hugonotorum obtritura caput: queis Hugonoti resistebant duobus muniti exercitibus, Alamannico, & Aquitanico. igitur in Hugonotica ambo se ferunt castra illi principes. solus restat Monpenserius Valesij regis comes: etsi comes, Borboniorum tamen suorum nõ oblitus, sed amans. Monpenserium solum adfuisse Valesio dixi: nam Carolus Borbonius, vt sacerdos, inermis erat. nullâ vnquam horâ apud Frãcos visum est quicquam simile, desertos regio sanguine Catholicos: militare in hugonoticis castris Augustæ sacræque domus viros quatuor, nec quatuor hugonotos. istud accidit quandò aut priuata insilen-

tium odia publico iure prætexũtur: aut quando priuatæ defendentium iniuriæ, publicâ etiam iniuriâ vindicantur. Contides horribilibus se miscet Alamannis: Suessio diuersâ in Austrum parte tendit ad Nauarrum, Condatémque. ita accitis è proximo Lutetiani soli nobilibus quibusdam alis, pergebat clandestino in Aquitanos itinere. tumebat altus Ligeris iratus tam alieno Catholici & Hugonoti fœdere, negans traiectum, & vndæ clamosus plus solito. peribit Suessio, si hugonotam societatem audere diuulgatur: protinùs ab omni Celtâ opprimetur: nec militis odia vitabit, aut fluuij.

Henricus periculi & negotij secretò monitus, fatigat Pictauos, Andegauos, Turonesque. ex itinere aliquot equitum signa & Ioyosici

exercitus reliquias disturbat: ipse Ioyosa Lutetiam abierat. Ligerim subigit, tranátque, structo in ripâ subitario munimento non procùl à Monte Soraco ad tutelam securi reditus. osculatus Suessionem, redit abundans socio: iterùm traiecto fluuio, inuitat ex itinere fœderatos, volans ad horrendas infamesque Cultrassas, & eò se Lutetiâ rediens Ioyosa tulit renouato exercitu, prioris expeditionis euentu fisus non inglorio. ibi tristis breuísque hora plus aboleuit procerum, quàm anni triginta per ciuicas strages cunctas absumpserant. cęteris pręliis communia fuere damna plebi nobilíque. fluxit Cultrassis Comitum solus Baronúmque sanguis.

Victoriam non imbelli lanceâ, sed gladio, cominùs nocente dextrâ obtinuit: è veteri Colinij præ-

cepto: fuit Henrico vtilissimus hic armorum vsus. equitem in quinque cuneos distribuit. celeres in cornu altero: grauis armatura ense nitens quadrifariam distributa. à fronte trium cataphractorum agminum splendent Borbonij tres; Nauarrus, Condas, Suessio, & fuere priores illi Henrici duo: quartum agebat cuneum Henricus Laturius: vide turmatim Henricos. à latere totius equitis, in secreto sæuissimus scloppiger, ita concedente situ loci. in media arma, in enses rapit se lanceatus Ioyosa, loricas frustrà verberās: excepit enim cultellis lanceas vetus Henrici miles, & abscidit. referunt Catholicæ dexteræ fragmenta telorum, & quas Henricus impiger amouit cuspides ineptè requirunt. aceruis lancearum turget planities. dum surgens à latere impręuisus in-

ſidiator, immiſericors ſcloppiger vomit funera, dùm à fronte gladiatur eques, cadunt ecce Bręſæus ſigniferorum princeps Gauuelo, Suza, Albijoxius, Comites; nec minor Comitibus Baro Belogardius toti pręfectus Carentello. penetrauit ad Nauarrum inter digladiationem proxima ferocia Montinij pręfecti Portæ: in quem ad dextram Henrici à ſatellitibus iniecta manus: dùm non ludit Martem ante hoſtilia Nauarræi agminis principia, ſed ipſa perfringens ſcrutatur intrò aut victoriæ originem, aut laudandæ mortis. Ioyoſa vbi vidit eſſe moriendum, nam fugę duci illi non eſt animus, recedit ad tormenta: ibi inter inſtrumenta Martis Vulcano coràm occumbit, inſigni mortis notâ: ſternitur vnà frater, vt fortitudine ſic fato pari: cęduntur & alij pro-

ceres in funus ſociati. ſuperſtites diù fugiſſe certum eſt, & ſalutem per remota quæſiſſe ſpatia: nam ſecutus anhelus victor per decem paſſuum millia non potuit fugaces aſſequi. ex iis qui ſtragem euaſerunt, vidimus quatuor ſequentibus annis, quorum vnus electus Magiſter Machinæ, tres creati Franciæ Mareſcalli, & cuncti meritis ſuis. ſuſpicare quot proceres alij vitarint fatum, maioris etiam opulentiæ ſed non im fœlicis notæ: vt intelligas non quàm numeroſus, ſed quàm illuſtris exercitus, qui cæſus, qui captus, qui fuſus.

Virtuti nec ipſe hoſtis ingratus :, reddidit captiuo Montinio Henricus ereptum alæ ſignum: emit hâc reſtitutione omnem ignominiam: ipſam etiam deleuit tã. Adeò inſigne eſt inter gratas "

» Principi censeri manubias. quisquis » militas, non solùm piè, prudenter » certa: iuuenili consilio ruit religio» sa fortisque causa. fama est viridi bellatores senio, & verè præliares duces, Ioyosæ suasisse differendum prælium: nouitia nobilium adolescentia, Ioyosæ ad gladios reclamauit: at quî renuisset ad classicum Ioyosa, naturâ suâ pugnax, famæ flagrans, surdusque timori? inde labes.

Regalibus exequiis decoratus Lutetiæ Ioyosa: hoc officium infœlix, sed pium, & solis impiis munus inane peremptis. concipe generosos subtilesque vincentis sensus. hostes prosternere fuit quidem fortis & strenui Henrici: sed captiuos inemptos, & gratuitò dimittere, fuit astuti cordatique. non è iacturâ ingentis remissi æris micat viri prudentia,

sed

ſed quòd per hoſtes miſerit & laxarit proceres ſibi deuotos. millia aureûm numûm ſpreuit ſexies centena, quæ poterat de vinctis ſuis exigere: at de vinculis bellicis, iecit in amatoria vincula viros incomparabiles, regno comparando inſtrumentum non debile. liberalis fuit è damnis hoſtilibus, bellóque parata prodigere in bellum facilis & in amicitias: nam vbi ad principatum acceſſit, non habuit fidiores aut peritiores ſocios captiuis ſuis: vt euidens eſt in Sanluce, & aliis.

Inſigne eſt, quandò integris viribus infeſtiores congreſſi ſunt exercitus, in campis Monconturiis, Druideſſæ, Sancti Dionyſij, Iarnaciis, Veræ, Alnetiis, profligatos Hugonotos, ſemel ex æquo diſtributa dána. apud Rupabelam ſenſit vul-

nera Catholicus, verùm à certamine ſtetit denſus exercitus, victoríque Hugonoto fuit horror. fuſum vidêre Cultraſſæ, & diu funeſtam pugnã nobiliſſimæ Catholicæ viduæ plorant, quibus vltima poteſt eſſe fides lugere viros. Cur diuerſus rerũ exitus fuit Cultraſſis quàm locis cæteris? diſtingue ſortes, & caſus præcedentium certaminum à religione partium. æſtima: Cultraſſas à perſona Principis militiam regentis, veri nec titulo tenùs ducis. ſuperioribus præliis fortunam ſuam non contribuit, quibus ducis non exercuit officia. oſtendit Deus mirâ victoriâ, velut ſtupendo quodam ſigno Principem cœlo deſtinari: plus enim miraculi fecit in deſtinato, quàm in ſuis.

Perſeuerauit ducere per cunctorum bellorum ſpatia: rarò per Le-

gatos ſolitus debellare. has enim ſuſtinuit curas, & dux Hugonotæ vocis, & Legatus reconciliati Henrici Valeſij, & deinceps regni habenas tenens: ſolis vſus imperij militaris conſortibus Gontaldis Bironiis. patrem Bironium coluit bellicæ authorem ſapientiæ, verè vt ducem: filium vt militiæ partem, ſed dux erat iſte ducum.

E ducatus perſeuerantiâ, Ecce geſtum militaris quidem manus, ſed mentis perfectè bellicæ: ſi quidem ducis ſolertia eſt omnis in vſurpandâ fauente horâ: & oſtendimus non ſolùm Henrici gladium, ſed ingenium. deſiderato Guiſio, Valeſium Regem diuulſêre factiones duæ: Hugonota, & Conſpirata: ambæ hoſtes regi, rex vtrique inimicus. ſic tres partes ſua quæque

procurare, inimicitias ſingula gerere duplices : vnius partis ruinas indagare, & moliri alterius iacturas: nō pro vnâ certare victoriâ, ſpirare duas. conſpirata factio, quia illi ſcopus religio fuit, bellare contra Hugonotum è voto : contra regem, vt Guiſianæ cædis authorem, ex odio. rex opinatus conſpiratos altum regiumque ſapere, aduerſari ipſis indignatione altâ & veteri : verùm aſſuetudine Hugonotis inuehi. Henricus Hugonotorū princeps vtriuſque propulſare offenſas, & ſi poteſt vlciſci. imbecilla Henrici pars nuper potente rege: nunc perturbatis regiis viribus graſſari per diſcordiam: ſerpere dùm confligunt rex & conſpiratus: adoriri dubios, ferre ſpolia ex diuerſis, creſcere & gloriari in vtriuſque detrimentis. ſic vigil Henricus Niortum ſomnolentum

intercipere, Fanum Maxentij occupare, Lodunium, Mirabelum, Castheraldæum, & circa Biturigum fines Argentonium, plura inuadere celer, obruere inimicitias opportunè: Vigennæ Larisque fluuiorum ripas subigere: & quia seruiunt ripæ, prouincias latè populari. formidantibus Pictauis, Biturigibus, Blæsis, Turonibus, oppida non temnenda domare: & contemptum factionis Hugonotæ vertere in terrorem. terribilior regi quàm conspiratus.

Nam Valesius anxiè viuebat Turonibus inter vtrosque hostes. sed nondùm vires conspiratus integras adunarat, nec dùm cum exercitu per regiones palabat, cùm diligentior Henricus totam Turonum viciniam affligeret: aut amicum habiturus Valesium aut possessurus

ſubactum. in cuſpide ſpiculi ſummam rerum oſtentans, niſi amaretur, regem oppreſſurus. inter diſſidia publica lętior Henrico fortunæ vultus, quòd conſpiratus Valeſio eſſet implacabilis: nam dùm non accedit conſpiratus Valeſio, prouehit & roborat Hugonotum.

Igitur Valeſio cadendum, aut compeſcendus Hugonotus: at cõciliat Henricum Valeſio Engoliſmenſis Duciſſà, magnum per ſequentes ſeditiones concordiæ inſtrumentum. funeſta verò regem inter conſpiratoſque odia, diſſipabant animos, nó paſſa colligi. quod probè & ſubtiliter noſcens Hẽricus, gaudens inimicitiis ſpoliiſque, neceſſarium Valeſio aduerſus conſpiratos fœdus offert: ſcripto publicato apud cunctos Francûm populos locutus audacter.

Franci, designata est à conspiratis regni vsurpatio, ne heres regni forem : inflammata patria, ne possiderem. totius tamen incendij prętextus sio apud impios, apud ignaros causa dicor, & me fateor insontem, occasionem esse lugubris casus. deploro casus, hos coactus molior, & plorando Deum feci propitium. me protegit, sternit hostes innocentiæ meæ, quam dum odêre mortales vanè Deo repugnent. adspicite Franci quãtus ego, quales vos ? discernite ex ira vel fauore cœli, quà misèrias vestras & enormem Bellonam inimicos meos funerantem, quà sospitem me inter tot Martia mala & debellatorem. opus hoc Dei Maximi. & quia sic iubet pacificus ipse Deus, efflagito pacẽ victor & supplex à rege meo, cuius fudi Duces, Duces decem,

„ exercitus decem regis Christianissi-
„ mi, quos elusi, irrisi quadriennio.
„ verus hic fusorum ducũ numerus,
„ vera fundentis ducis vox, non vt
„ militis vana, elephanto in India bra-
„ chium pugno perfregisse gloriãtis.
„ nec decem in victoriis censeo, si-
„ quidem vincuntur pugnaces: vnus
„ me Ioyosa distinuit quem pręcipi-
„ taui, audiui cęteros & dissipaui. pax
„ ergò in ore meo resonat, quæso an
„ seueræ metu castigationis? extra fla-
„ gella sum, & supra pericula. conspi-
„ ratus vtinam, cui crebra intentaui
„ mala: veniat exemplo meo in pios
„ pacis consensus! sed rimatur dis-
„ cordias: & nullam amoris spem es-
„ se credit vbi diuersè creditur. vult
„ me confodere potiùs quàm errores
„ meos confutare: nec sic fas agier
„ contra Turcam. vnum Concilium,
„ non metus, non triginta spes coro-

narũm mentem meam commuta- «
bit. intereà, Franci, vos appello ſin- «
gulos hoc ſcripto, quia dicentem «
audire me horruiſtis, exploſum cæ- «
tibus, ad conuentus Blęſiacos non «
inuitatũ, reſponde Eques: ſi Monar- «
chia ſubuertitur, quis ordo apud te, «
quis parebit imperiis quandò & ip- «
ſa diruis? quis te opprimenti Equiti «
Plebecula eripiet? tu Clere vbi vi- «
ges, tributis decimarum exhauriris: «
vbi pręualeo, inuaduntur toti fru- «
ctus, nec pendis decimas, quia deeſt «
vnde ſoluas. at finge reſtaurari rem- «
publicam & vincere Valeſium: mi- «
ſerior eſt Princeps debellatis re- «
bellibus, ſi caſtigat vniuerſos. è «
contrà ſi vireſcit conſpiratus, otio- «
ſus ego? meorum torpebunt dexte- «
ræ? non offendam æmulos? poſtre- «
mò ęſt extra tranquillitatem nul- «
la ſalus: fac ergò impetrem amorem «

„ tuum Princeps ! at impero vobis,
„ conspirati, allubescere ad quietem.
„ protosebastus sum, à Rege impera-
„ re meum est. subigant rebelles ani-
„ mos suos ad pedes Principis, aut
„ cunctos affligam, faciamque bello
„ pacem. an tristia vincla, an strages
„ Cultrassarum non erudiunt com-
„ ponere mentem?

Audax & militare scriptum spreuere conspirati. attentior ad scripta Valesius, quid faciat ærumnosus? præ metu cautus, putansque satius bellare, fatigari, mori cum socio, nec viuendum vt Timoni absque amicitiis, paciscitur cum Henrico. hostéque altero in amicum verso minuit insidias & molestiam, namque vnum formidat hostem.

Nec pacem dedit Valesius gratuitò, qui libertatem accepit pro pretio. nam accurrens ex Aquitanis

Henricus Maiestatem imminentibus paratisque vinculis expediuit, quam intra Turonum portas ausus lancinare furens conspiratus. sicque ad Valesium. Amplectere Princeps " consanguineum tuum : quem of- " fendisti bello, habe defensorem : in " me per religionis studium contor- " sisti spicula, hęc tamen in non reli- " gioso admiranda mea pietas domi- " num texisse nocentem. ama obse- " quentem animum : patere iungi " iuuantem dexteram : non commu- " nia habemus sacra, sed communem " Deum. vix pauci de millibus in " obsequio mansere tuo : fides mea te " regem, constantia me regis amicum " facit : nec tacebit istud diserta po- " steritas. exteri regnum tenent, per- " que limites imperij fugis subditos : " non hoc regnum solus amittes, im- " perium tuum annosque meos finiet "

» vna dies: aut ſi non morior, viuet
» in me tua maieſtas. nec ſupra reges
» quiſquam regnaturus.

Habebat hos ſermones in hortis Pleſſęæ domus, quæ eſt ſummæ raræque deliciæ ſuburbanum: inſinuabatur ſtrictiſſimis Valeſij amplexibus. & certè tantâ denſitate, effundens ſe ad regium ſpectaculum populus conceptum hortorum ſtipauerat, regeſque circumſederat, vt viderent ſe Principes, tenderent dexteras nec iungerent. poſt aliquot momenta temporis, populi ardorem vicit reuerentia: datóque ad alloquia & ad oſcula regia loco, geſtientis frequentiæ quatiebat cœlum plauſus. ſurgebat conſonus clamor, *Viuant Reges, viue Rex, & tu Nauarre viue.*

Poſt aliquot dies, abſente Henrico, Valeſius deambulationis ſubur-

banæ ſpatiis animum oblectaturus vix vrbe exierat, & vndique exclamatur: *Ecce colligatos; vrgent armati; ô ciues ſeruate Regem!* protinus audaciores ad arma inuolare. hoſtis ſe colligatus adúſque pontem Turonum proripuerat. intentat enſes, vibrat haſtas, fulgurat ſclopetis flammeus & infenſus cuneus. à tergo militum viginti millia, compoſitus ad furias exercitus: maxima tot cohortibus rector fiducia Mayennæus adeſt, concitor memorabilis auſus. propè captiuitate aberat Valeſius, proxima caſui Maieſtas. geſtat pons certamina, & arctiore arenâ pręliantur acriùs milites. dubiè libratur fortuna progreſſu, receſſu, fluitante per pericula Marte, incertâ vbi diſrumpatur procellâ, aut quandò in ęquor euaneſcat. veſpera tandem

imperauit inducias obstinatis pugnis. luce posterâ Mayennæus, vt primùm nocturnæ quieti reuulsus est, accingitur redintegrare pręlia. sed intentiore oculo notat in proximarum insularum ripâ cohortes: & ex splendicantibus paludamentis, clarescentibus signis, fasciisque albicantibus, Henrici fatetur milites. videt in gladiis meditantes vindicare salutem Valesij: nec opperiens auxiliarium istorum impetum, qui ad famam certaminis noctu suppetiatum aduolarant, maturatæ se regressioni statim committit. copiarum Henrici conspectus dedit Valesio pręliis absque libertatem. hâc in calamitate Valesij multùm claruit non ingratus Dux Spernonnius, magnanimè iuuans authorem suum.

Inde aduersa cuncta secutus Hen-

ricus & protegens, obtinuit demùm iudicio Valesij vltimo hęres instituí: meruit hoc amoris pignus commilitio. sed à naturâ acceperat rerũ primitias, annuente cœlo, & per certissima pręsagia imperiis designante. apud Borbonios populos, vt citant historiæ, in sacello Ducum gentilitio, vitra fenestris prætensa insigni trium liliorum affulgent: sed radio seu sceptro lilia interpingente, nam integra gestat in emblemate solus Francorum Princeps, incisa consanguinei. paulò antequam Valesius interimitur, fulmine radius de figura eripitur intactis liliis. tradidit numen consanguineo Valesij, insignia potestatis, fecítque regni emblemata quæ gentis erant. sic quem mortalium damnabant sententiæ, quem hostilia castra repellebant, cœlestia signa na-

tum ostenderunt imperiis.

Fauebant pręsagia iuri naturæ: natura verò Henricum non sine labore sinuosi itineris traduxit ad imperium, & per ambitum. venêre etenim Borbonij Vindocinenses per secundò genitos ad principatũ, etiam per secundò genitorum minores natu: non rectâ viâ directi ad apicem, verùm circuitu rerum verticem inuoluentes : sic Vindocinenses fluunt ab Ludouico Iacobi nepote secundò genito. Iacobus verò filius iunior censetur Ludouici Ducis Borboniæ, & hic Ludouicus abnepos fuit Roberti, nec fuit Robertus Diui Ludouici primogenitus. tantâ Dei prouidentiâ, Vindocinenses de cœlo per inferiores tertiásque stirpes, velut cliuo ad Franci regni fastigia descendêre : inopina bona asseruat ætas, defértque.

Iam

Iam Henricus Borbonius Vindo-
cinensis Nauarrus incipit nominari
Francorũ Princeps. qui totum Hen-
ricum summatim narrare volet, citò
dixerit: tercentum vrbes captas, aut
obsidione liberatas: ter centies cer-
tamine tactos vel fractos hostes: tri-
bus profligatos memorandis præliis.
Vicisse apud Cultrassas tristè & fau-
stè: apud Arquas periculosè & des-
peranter: apud Ibericum superbè &
strenuè. Certasse acriter apud Fon-
tem Francum in Sequanis & prodi-
giosè. Non quod fecit Cæsar, octin-
gentas vrbes Galliis subactis vi ex-
pugnasse: nec idcircò Cæsare mino-
rem esse, qui trecentis debellatis, aut
protectis possedit vniuersas. Supe-
riorem esse Cæsare, qui non decen-
nio vt ille, sed quinquennio Gallias
debellauit. Maiorem esse iterum, nec
exemplo Cęsaris transisse in Italiam,

vt domaret Italos: transfretasse in Iberiam, vt Iberos subiugaret: non diuisos hostes consternasse, sed solidas Italorum Iberúmque vires vnà protriuisse. Nec distincto tempore quod fecit Cæsar, sed iisdem præliis fregisse cunctorum exercitus. Patrasse tam ardua & excelsa, vt non solùm diceretur, sed esset Francorum Princeps.

Quid enim profuerat, aut nasci imperio, aut testamento Valesij hæredem institui, nisi Principem fecisset exercitus? prorsus mos veterum populorum, non suffragiis, verùm impositos scuto, & sustinentium humeris vibratos duces diligere. Proclamauit exercitus Principem, non fecit. Fecit Principem ipsius magnanimitas. Quippe hæreditatis regnique controuersiam, aduersariorum contumacia traxit in ambiguũ:

& quicquid enunciasset exercitus arma negarunt contraria: sed possessionem ensis interdicto iuuit adipisci, vel tueri.

Sic per Henrici pueritiam, disciplinam, tyrocinium, per militarem genium, speciem œconomiæ bellicæ, ducatus initia, per fœlicia præsagia principatus, hæreditatis sortem & meritum, sensim ad conspirationis bellum, vexit me temporum, rerumque series. Opus acre, vndans rebus, facinoribus, & consiliis. Bellum anceps, gloriosum, molestum, toto orbe idcircò celebre, non solum cunctos Christianæ, sed ipsos Turcas variâ opinione librâs, quòd in bello excussus Mars à toris summis, solitus quâuis aliâ in arenâ ludere, propè succubuit in istâ. Totius fortunę Principalis liber: metus gentium, earundem hilaritas: terrestris

ſtatus cardo: res niſi eloquenti Herodoto, aut Thucydidi, qui doctâ breuitate placet nulli pertractanda: ideoque per bellicæ aleæ, per virtutis regiæ compendia præſtat tranſcurrere, quàm ſingula enarrare.

Perforato & trucidato Valeſio, acceſſere forinſecùs arma ciuili bello. Et Iberi, & Itali, & Belgæ, & Burgundi, & Germani conuenerunt: quarum gentium aliæ ferro valent, aliæ dolo: & Alpicola Sabaudus: & vicinus Lotaringus: cognatus vterque, oblitus linguæ ſanguiniſque: Parmenſis & Mansfeldius, Iberica ſectantes ſtipendia. Crebros Heluetios illecebrę vicere mercedis, aſpernari egeſtatem regij & antiqui amoris: namque erat Philippus Iberiæ Princeps, mercandi dextras largus. Pontificem accendebant pietatis flammæ: infeſti ciuis inſania

repugnauit capeſcenti rempublicam Principi. Hic numerus hoſtium: nec mens erat vlla, ſine irâ. diuerſa ſtudia è fortuna mortalium. Principes quoſdam præcipitauit regni ambitio. Hic cupere totam inuadere Franciam, ille partiri tantùm. Ex equite & plebe, obæratos rerum nouarum cupido, bellicoſos ſpolia, perditos latrocinium: optimos religio, ſed paucos, ne regnet Hugonotus. Commoda malis hæc ſpecies, bonis ſtimulus. Nonnullos nec merces, nec odia, nec pietas excitare, ſed temporis iniquitas mouere, vrgere, trahere. Omni genti vnus Henricus & ſpes prædæ, & hoſtis erat. Quantus horror è longinquo concrepantis æris ferrique? quantus in acie collidentis? populi quos æquora, montiumque æterni limites diuiſerant, coierunt adunati: noua ſecta,

ferox genus hominum, enorme corpus, quod dicebatur, Colligati.

Neruus huius corporis, aurum ex Indo Tagoque: nec mirare diuitem fuisse factionem conspiratam: dimidium Hydræ caput aureum fuisse, author est Aristonicus Tarentinus. Solida compages, & tori hui⁹ corporis, maximarum Franciæ vrbium coniuratio. Mens verò & intellectus, Theologi publicè de pulpitis, apud populos perorantes, spe cœlestis vitæ, si Henrico Hugonoto rebellent: de metu Dæmonum & atræ stygis; si pro eo belligerent. Manent in annalibus virûm nomina, & quorundam supplicia. Iustissima & religiosa causa, nullis vnquam locis peracta est & decisa, tantâ perfidiâ inter ciues, sacrilegiis, stupris, rapinis. Ista si annales exscribunt, triste & horrens quiduis, versantur

in suo, citant diligenter. Mea scriptio formidat infame.

Princeps prauis bonisque terror, aut amor: tantos hostes solo adiutus fido ciue dispulit: aliquo Heluetio assequente cui mansit integritas, paucis adequitantibus Germanorum alis. Britannus miles aliquando auxiliaris adstitit. Non perpetua hæc auxilia, nec ampla: quia populis illis res Franca curæ fuit, vt aliena: & apud Poëtam remotior est quàm genu tibia. Rebus nostris præcipuum à paupertate detrimentum: nam quia totus Pluto incarceratur in vrbibus, Henricus inops cui rebelles ditissimæ & nummatæ ciuitates. Sed asperrimi totius Martis semper præsens vigor, & firmitas, Francus equester ordo creberrimus, queis viribus subuersæ inimicitiæ. Quamquam ordinis pars secessit

in factionem, potior apud Principem. Propriis Eques militabat sumptibus: ficut ingresso Cæsari ciuile bellum, centuriones cuiusque legionis singulos equites, è viatico suo obtulerunt. Vnde quia non necessaria equestribus stipendiis pecunia, vides inopem Henricum æqualem locupleti: adeò abundant cuncta cui non desiderantur. Nobilibus nec mercenarijs ensibus, fulgorem viresque auxit purpura Maiestatis comes: nam Tyndaridas valentissimos athletas, ait Poëta, quòd præessent apud Spartam certaminibus, non solùm audaci cum Hercule, sed docto cum Mercurio. Senatus gestans fortunam reipublicæ, secutus Henricum vniuersus per exilia: pars maxima apud Turones, pars Catalauni manens, sortes & pericula principis venerata. Si qui Lutetię residui,

nec faciem, nec ſuccum Senatus ha-
buêre: ſi quidem è quouis cœtu plæ-
rique collegium faciunt. At hæc
minutula Lutetiana portio, oſten-
demus ſuo loco, quantùm ſimilis
Principem deſtituenti, ſolerter prin-
cipatum reſtituerit: vt pateat quan-
tum authoritatis & iuris prætulerit,
Senatus integer Principi aſſiduus.
Hæc ſubſidia calamitoſi regis. Per
calamitatem dùm quærit Princeps,
in fata viam inuenient, Rotoma-
genſes incurſionibus vexat. Si qui-
dem vi maiore adoriri vrbis frequẽ-
tiam, & munitionem oppugnare,
paris cohortibus non licebat. At
quia Mayennæus milite potens mo-
leſtiis Rotomagenſium propellen-
dis celerare diceretur, Dieppam Hẽ-
ricus ſe refert, nec tamen ſe pomœ-
rio includit: nam maieſtatis numen
ſubditis obſideri infame eſt: ipſi



etiam sęclo, si quandò accidit, ignominiosum. Exit verò ad vicinas Arquas loco commodo pugnaturus. Munitus vallo Princeps, breuibusque se castris arcens nil adeo timere debuit, quàm si vinceretur, ab Arquis in aquas non remoti Diespici littoris prouolui. Nec vlla spes in Oceani perfidiâ. Heri & ante mensem, sub Valesio quadraginta militum millia planitiem occupabant: hodie extincto Valesio, non militiæ decimas Henricus numerare potest. Sed quod insigniore notâ dignum, non accrescunt aduersis factionibus qui dilabuntur: imò dissimulant, euanescunt, dùm pauci apud Henricum sudant in officiis. Sic Pollux occultus est in obscuro Therapnes sinu, dùm Castor Ioui famulatur: nec vt Pollux alternant isti apud Iouem nostrum excubias. Francis eadẽ

est causa,idem ius belli, salus familiæ regiæ. Mutata quidē persona Principis, remanet tamen Princeps. Cur desunt milites, causæ, iuri, Regi?

Spectate Principes aleam fortunæ vestræ in Henrico, quem fortunæ desertrices abiecerant dum tepescunt,& silent inter dissidia subditi, dùm ignorant Principem, quem nec throno deuoluunt, nec sublimant! nimirùm pauentes in tempestate Franci diffidebant viribus huius Neptuni: dubitare de eius authoritate cessarunt, quando furore elementi conspicuè subacto patuit verè maris Princeps, fluctuumque arbiter. Ergo ipsi paulò ante certamina, in militum solitudine quid agendum deliberanti, Bironius senior censebat.



Perde nos Princeps,viles & pauci sumus, nec patere virtutem tuam

numeris obrui. Admouet tibi Mayennæus fatum: cur accedenti calamitati occurris, venisque in prœlium abrumpens vitam, & imperij fortunam, quam tenere abstinendo potes? si certas, restat tibi aut ferre vincula, vel mortem occupare: tonderi summus fauor, nouusque Hugonoto. Moesti & Monpenserius, & Aruernus, & Castillonius & Bironij nos squalentes despiciemur in opprobriis audaciæ tuæ. Nam Suessio, Longouilius, Aumontius, qui ad auxilia nostra celerant, sexaginta passuum millibus à te distant, comploraturi modò funus tuum, & post cladem serò venerint. Cùm tot, in regiâ animâ, populorum vita salusque, benigne Princeps, sæuitia est voluisse mori. Transi lembo ad Britannam: dabit amica Princeps arma, militem, stipendia. Nos protecti

Dieppæ vicinæ mœnibus penden-
em in littore rerum & regni ſpem
uebimur. Si reſiſtimus, reperies
uos: ſi morimur, nil rediens perdi-
leris: littus enim forti cedit & arma-
:o cuiuis.

At Princeps: nequeo ſciſcitari
pſe auxilia: regem per miniſtros,
Bironi, auxilia inuocare decet. Si ſo-
o hoſtibus cedo, nequiter ſolium
leinceps ſpero.

Pro ſeipſo præliari ſtatuit. Copias
Henrici ſi numeras, vix Romani in-
tituti hæc legio, militum triginta
nillibus obſeſſa ſuperauit anguſtias,
xitumque comperit vnâ præliatio-
ie, ſed per dies plures cõtinuâ. Opus
ice miraculi, audienti non fortui-
o tolerandum: ab ipſis tamen dimi-
antibus confectum: dicendum tot
iebus, quot peractum eſt. Suffi-
ient pauca annotanti. In præliantis

conſpirati nube caligat,trepidatque pars peditis noſtri. Confirmandis vacillantium animis,præfectus Heluetio prætoriano Galatiſius in hoſtẽ conuerſus, infert ſe: Et quò perfide conſpirate præcipitas? venis in necem: exſcindam perfidiam hâc machærâ: ecce macto ſcelus. Cum dicto paucos feriens, conſpiratos arcet eâ parte:&exemplo vigoris reſtituit marcentes apud quoſdam peditum noſtrorum animos. Non vi, nõ dicto, ſed æmulationis per corda vibrato igne, componit fluitantes nonnullas turmas, quæ turpem fugam reſpectabant: nec vt Scipio Canuſij, directo in ſuos gladio meditationem fugæ coercuit. Curia viro patria ſub Alpinis iugis. Miraculum certaminis qui volet examinare, ſciat quod nullus hoſtes viciſſe labor, ſed afflixiſſe inſidiatores. Pedi-

ces enim Heluetij hostiles, Germanique, seu viderint bellante nostro nutantem Mayennæum, seu astu ita fecerint, conspiratarum partium desertores iurant in verba Principis. At inter dubia certaminis, in eundem periuri torquent hastas, scelusque mutant scelere. Princeps verti iubet os machinæ colubricæ in rebelles, manuque propriâ intendens perticam, colubricæ dorso ministrat flammas, necem, irasque transuomit in flagitium. Non vt Vulcanus Ioui cudit fulgura, nec ipse vibrat: idem ecce Deus hoc prœlio, ignes facit & igne ferit. Ambusti quidam & fracti: femineces alij pallentesque fugati: & quem non terreat missile regis? immissi per fugaces quingenti Franci pedites exultant strage. Factus casu perfidiæ monstrorum domitor Princeps, vi viam aperit: op-

pidum Eu debellāti restituitur: hortatus Deus & post prœlium in primis victoriæ spoliis græcâ voce & more oraculi, Benè, locutus, sequentem interpretatur fortunam spondetque:

Lutetiæ suburbia incursat. Conspiratus illa excubiis & milite cinxerat, tormentis in idoneo dispositis, vt suburbanæ ædificationis elegantia eximeretur incendiis. Princeps vim affert audaciæ, & milites octingentos tantùm obtruncat quia soli resistebant: consternatæ cateruæ cæteræ pernici fugâ solum replaudentes dant se in vrbis viam. Premit victor, promiscuo fugientis & sequentis impetu trudit se noster, portasque præteruolans spectatur gladiator intra mœnia. Minatur rapinam speratque: promptus ad prædam quantò magis strictos ensis, &

arma militem hortantur, feruntque ad lasciuiam. Sed refrænat suos Henricus, canensque receptui, in sua quemque signa refert. Et nisi paucos illos præcipites qui iam se introduxerant, reuocasset: quia ingruentibus legionibus patebat aditus, eâ die direpta vrbs gentium decus concidisset. Vbi retrogressus est noster, in vrbe trepidatio fugacium, pauor imbellium, lugent matronæ, plangunt virgines. Fundere se in publicum viduitas, orbitas, nexus amiciciarum dissolutus cuncta desolare. Fortissimo cuique suprema virtus fulcire portas, & obdere pessulo. Ex breui irruptione, sæua nocensque plaga crudescit in opinione futuri mali. Tormenta capta tredecim fuere Henrico lucrum & probatio victoriæ: terror ciui ex armis suis, sæue trucidatio. Gesta hæc per dies

omnium Sanctorum festos: & certè cùm tantis periculis Lutetiani cõflictarentur, erat non solùm pro tempore, sed pro ærumnâ inuocandus omnis Sanctorum chorus. Non quiescit ciuium fremitus, vacillat etiam in aduentu nocturno Mayennæi: nec enim plebeia ingenia putant auxilio celerasse, sed timuisse, qui noctu venisset. Dabat per sequentes dies conspiratis Princeps præsentem occasionem prœlij, militari quouis irritamento bellum inflammans: prodiit nemo in congressum.

Inde per Celtarum longos tractus diuagans, Stampas, Vindocinamque deditione recipit. Turones postliminio visens, ouansque vrbem ingressus, osculatur adlabentem genibus Legatum Senatus Veneti: cuius certus amor in re incertâ, & iam

nde à principiis inopiæ regiæ ardêre
:œpit. Henricum ſalutauit quarto
›rincipatus mẽſe, deſpectum à ſuis,
›oſt cædem Valeſij nouum homi-
ıem, & in re exiguâ vt maximum
:olens. Inſignis conſtantia Senatus
gnoſcentis periclitantem. nam cla-
les ſuas ſuſtinere & alienas comple-
͗ti, æqua magnanimitas. At cùm
oleant bellatores, non ſolùm hoſtes
'lciſci, ſed hoſtium fautores: regi
›landitus Senatus, regiorum ho-
tium vindictam prouocat, & ſper-
ıit. Relata Senatui commodùm gra-
ia, tacere expedit: exprobrat gra-
iam qui recitat, etiam delet.

Hilaratus Princeps hâc conſtan-
um virûm gratulatione, pergit ala-
rior ad geſta: Cœnomana, Laua-
um, & plura, ſed tædet numerus,
'adunt ſe in peregrinantis & excur-
:ntis ſinus. Caſtello Mayennæ im-

posita cohortium præsidia: quod gestum non tanti operis, quàm ominis. reflectit iter velut per circuitum victoriarum materiem amplexus, sequens ipsas & festinatione præuortens. Alençonium & Falaza, inclinant ad Henrici nutus: Lexouij dediti: sed absenti Pontæsiũ Mayennæus eripit: Iuliobona tamen Marti regio succumbit, Meulanum obsidione liberatur. Iam Lutetiæ disceptatur inter ciues, quia regium ferrum in vicino est, an introducendi in liberrimam ciuitatem milites cõspiratorum præsidiarij. Interrogatus Duuarus qui posthâc subtili cõsilio viros sæpiùs exsuscitat ad proba, & acuit ad vtilia, sic ait:

Exibis ergò vigil ciuis noctu in suburbia? nam illa custode munienda: excubabis pro vallo? intereà exceptus pomerio nouus hospes inda-

gabit lares tuos, te abſente ſacra domeſtica fœdus tractabit. ſollicitans matronarum caſtitatem, virginibus inſidiatus, coniugum corruptor, puellarum deceptor, pudicitiam vbique proſternet. Hoc audebit introductus miles noſter: non eſt enim diſtinctio militis: licentia vna eſt armati, tàm amici quàm hoſtis. Conſerua mi ciuis familiam, & ſpecta ſi extrarium Martem exceperis, nil ampliùs timendum tibi, verſabere inter peſſima. Cognata cuiuis bello inſania eſt, in ciuili ineuitabilis. præcipuè non numerato ſtipendio ſtrepit miles: miſce indignatæ militiæ plebeium furorem, & generas hoc coniugio rapinam, aut excidium. hæc ille.

At paulò poſt intromiſſi Germani milites, quia Hiſpanè non loquerentur, mitiores apud plebem viſi.

Princeps Druideſſam circumdat exercitu & periculo: inſtruit ſe conſpiratus, & præparat recreandis obſeſſis: at rex ſoluens obſeſſorum mœſtitiam, obuius infenſis legionibus prodit in Ibericos campos. Ibi Hiſpanorũ clades exquiſita ab ipſis. Vrgebat enim Mayennæum ad pręlia, Gaetanus Pontificis Legatus Hiſpanorum ſuaſu, & hoc aſtu. Si vincit Mayennæus, milite etiam minuetur per ipſam victoriam: nam incruentè Henricus fundi non poteſt. Si vincitur, eò lugubriùs debilitatur. At vtcumque victor aut victus Mayennæus amiſſos plorarit ſuos, cogetur implorare milites Iberos: Sic in caſu & in victoriâ, venient cuncta Francorum ad cauſam fortunamque noſtram. Vides ex hoc dilemmate, quàm anxia & periculoſa ex alieno auxilia. Principes

Sarmartarũ in commilitium à Vespasiani sociis asciti, vim equitum offerebant aduersus Vitellium: remissum id munus, ne inter discordias maiore ex diuerso mercede, ius fasque exuerent. Secùs conspirati alienis vtentes armis, rerum quoque summam ad extraneos propè deturerunt.

Coactus præliari Mayennæus, ducit prælij suasores ad stragem. Stant aduersę acies: de tergo hostili, sol in vultus nostros radians, perstringit adspectus. Princeps cateruas paulum sinuat, iubens gressum prouehere, & Sideri fulgenti latus opponere: vt ex obliquo illustres & communes exercitibus radij facerẽt æquam certamini lucem. Sic partibus vtrisque apud Cannas obliqui uere. Victoria non est militaris audacię tota, partem scientia vsurpat.

ibi primùm Bironius iunior cæpit administrare prælia: ipse & Vicquius, pari ferè potestate, ordinibus legionum & turmarum sedibus præfecti, disposuere aciem, partiti cuique locum & gradus. acceptâ priùs à rege papyro, vbi propriâ manu delineati ordines, ijdemque in campis distinguendi. Vnum ex agminibus ducebat Princeps, non abditus imo securusque exercitu, non satellitio tectus & quærendus ab hoste: turmas anteit vel dux suorum vel satelles. Spectat regem hostis splendentem armis & superundante caput pennâ insignem. cupiuit notari Princeps, quia de regno certatur, & quandò rex eo bello ambigitur, non esse in obscuro, fusus Henricum regem fateretur hostis. sexcentos ducebat equites, hærebatque ducis lateri Contides: quo agmine bis mille

lacerat, nam ſic ex aduerſo progreditur conſpiratus.

Ferentarij quadringenti humilioribus equis præcurſant: bombęâ pilarumque grandine in noſtros procellam vomunt, vt ordines turbent aut diuellant. proximi adhęſere mille ſeptingenti equites, ingens globus & horribilis: ex ipſis medij quingenti Franci, conſpirationis neruus, mille ducenti in vtroque cornu Iberiæ fiducia. & hæc miſeri equitis pars maxima, non totum viſura diem, confectam cateruam æquo paſſu vehunt in periculum Duces quatuor nobiliſſimi Mayennęus, Nemoroſus, Aumalius, Egmontes.

Spreuit Egmontes raros Francorum ordines, non in auro ſed in ferro totos: Non ſufficiunt, inquit, iſta pueris noſtris. Verè laſciuorum Dominorum pueris deſpecta fuit Hen-

rici ferrugo: at Iberûm ſerica lixis noſtris abundarunt. Et Princeps ad hunc & illum è proximis locutus: vides mi commilito, mi Niſe, quo Egmontes equo, quibus in armis aureus? ipſum illum thoracem criſtaſque rubentes, iam nunc vbi vicero excipies tua præmia. nec trepidat numeros oppugnare Princeps qui ſolet vincere. Ille globum penetrãs, diu intra necem diſcurrens obſidetur fortis inſidiis. Per cõfuſum Martem impræuiſus Egmontes regio ſub thorace rimas latuſque tentat: nec adhuc certum mucroni áditum fecerat, & eâdem arte ipſe perit, Albiterrij gnaui inter proceres gladio perforatus. Saluus Princeps periculique ſui ignarus, nec enim læuum agnouerat intentus aduerſis, fundit vniuerſa donec metenti gladio non reſtarint, ipſi qui euaſerunt conſpi-

rationis duces.

Diuersas petière vias: non istud è fœdere, sed ad salutem diuersè curritur. Quidam Carnutenses campos, alij Sequanæ tractus tutiores opinati: violant in recessu cõspirationem, seruantque. omitto narrare quantas vires ferrumque ruperint, suis singuli agminibus cæteri Duces, Monpéserius, Aruernus, Aumontius, Bironius filius. quàm dexter Vulcani minister Guischius magister machinæ. quàm peditum Tribuni constantes Grillonius, & Lahirius pugnacium prisco de sanguine. Omitto totius declarare prælij fortunam: strictim loquor: vicit Princeps pridie Idus Martias Cæsari funestas.

Incolumis Mayennæus vitatâ cæde, præterita pericula meditari cæpit: è cuius ore manauit hæc vox, Fortunã esse regiæ virtutis comitem.

Manta, Corbolium, Lagnium, Melodunum, accedunt Henrico ſubigenti. Lutetiæ rurſus adſidet. De monte Martyrum igniuomis machinis ferrum per vrbem ſpargit, procumbunt tecta, totúmque cælum fragore tonat. Henricus ruinas diſcriminans, diſtinctè vetat Mariæ Dominæ affligi turres vel diſcerpi. Cernebat ex alto, hinc vocitata palatia regi Pariſio & multum ſperata: inde celſos montium vrbicorum apices: quà Hilarij faſtigia, quà Genoueſę verticem, quemque ſuo de colle Diuum veneraturus, ſacra non lacerat domicilia.

Ex ſuperiorum complexu, bellantis celeritatem adſpice velut fulguris: agit tranſeundo: nec cùm agit fulgur, moras vel interualla diſtinguit: at quia præſens nuſquam affirmare potes, etiam cum agit, tranſit,

aut fulgurat, dic transiisse. Verissimum est, & raris auditum ęquale sęculis: ab Oceano & Diespâ Lutetiă, inde Armoricos Britones per spatia & terras, ab istis per varia reflexo itinere, Nortmanos peragrasse totos vt ferè in ostijs Sequanæ libaret. Ter & quater superasse fluuium: iuisse, rediisse bis hostili fracto exercitu: vrbibus, indignum, à transcurrente subactis pluribus, inter eas nobilibus decem: vbi Lutetiæ secundùm assedit, exercitum per decies centena millia passuum circumegisse mensibus vix octo. Audi quæ sunt impedimenta pro millibus vicies centenis. Peragrantem non remoratę machinæ pigrum onus, non castrensis sarcina: non pompa molliuit gradus, quandò apud Turones, vrbem ex itinere ouans ingreditur: nec per gesta desiderati dies, quos triumphi fe-

ſtiuitas expeditioni detraxit. non prçlia fregêre inceſſum, non vrbium vſurpatio: diſtinuêre populi vt vinceret, totúmque tempus victoriç eſt. celebrior fuit expeditio celeritatis per oppoſita incedentis & funera, manu promptâ ad trucidandum. Ibericâ ſola pugnâ mille quingentos necauit equites: fecitque illuſtrẽ cædem, vt probauit inſignem Annibal apud Cannas ex annulis. pedeſtrem næniam recenſere ignauum eſt. Hæc vnius horæ opera, tam animosè cæditur: ſedula & induſtria eſt in detrimenta calamitas. Tanto horrore ſanguinis hoſtis extimuit, vt toto deinceps bello per annos octo, inter innumeras velitationes, inſidias, obſidiones, in diſcrimen totius Martis aut prælij conferre ſigna detrectarit. Numera cęſos captoſque duces: apud Arquas Sagonna peremptus, Belinus vinctus. celerauit in

manus regias captiuus apud haud ignobilem Falaſam nobilior vrbe Briſſacius dedititius, apud Ibericum Boſidalphinus: ſed Egmõtes, Brunſuicenſis iunior, Caſtaneræus, trucidati. Breuia ſunt hæc magnarum virtutum, notæque preſſiùs exſcriptæ.

In Duce Nemoroſo ſtudium ſpeſque ciuitatis obſeſſæ, abſente Mayẽnæo conuerſa in illum ora: & per obſidionem potuit Lutetia non ſemel capi abſtinente rege. Cui Tribunus quidam Heluetius: næ rides ſpicula noſtra Princeps, ludicroſque labores reddis, quãdò Lutetiã obſeſſã renuis ſubigi: pro vrbe certas inimicâ inimicus ſudori noſtro. bellũ ecce Deo infers, vult exſcindi Lutetiam, reſiſtis capi. quid complectitur in ſe boni maliue intùs Lutetia, cur nora actutùm non fiat? paucis Helue-

tiis nimiùm vini: reſpondet Princeps.

Fanum intereà Dionyſij capitur, oppidum munitum & venerabile: venerunt Principum manes in tutelam manuſque Principis. nec cùm aliæ multæ vrbes viciſſim occupatæ ſint, toto bello à conſpiratis recuperari iſta potuit, tametſi crebris tentata inſidiis: fauente ſepulcris cœlo, diuiſque Francis hoſtilem abominantibus cuſtodiam & cauſam.

Interea Lutetiani ciues ad lamentabilem cibi egeſtatem, obſidione redacti, ferunt ſupplicia rebellionis: diſcunt mori patriam abſente & indignante Principe. Olus patrem inter filiumque, fit primò rapientis: non pater tueri progeniem cogitat, non pium filius genitorem conſeruare: non ille ſpem ſuam alere, non hic authoris vitam producere. inuidet mater

let mater nati edulijs. At hic fortui-
:um cibum vorans, vorat etiam pa-
·entis inuidiam: terminat amorem
k religionem esuries. mandere iu-
nenta & omne genus animalis: ędi-
icia subuertere: & inter ruinas muri
acere lucrum muris nec ingrati ob-
onij: verè vt Athenas obsidente De-
netrio Poliorcete, pater & filius de
orice concertarunt. at dùm plebe-
ula flebilibus modis farinam effla-
itat, Legatus Iberi Principis Men-
osa ignaras docêre turmas de fari-
æ abundantiâ, in cæmeterio sancti
nocentij: nempe pistrino commi-
ienda parentum ossa. Deplorabilis
iserię scriptor verissimus Duua-
s.

Populi amentiam! debuisti te ip-
m nosse à suppliciis tuis: quicquid
otentes delirabant, tu vilis plecte-
re: si quis cinerem tanquam pa-

nem sapiens manducauit, nullus farinam ex ossibus & cineribus humanis furens fecit. Tu ciuis humanorum ossium farinam suasus coquere prodigium famis! eâ de ęrumnâ locutus Vigenerus, *Perditio tua ex te, ô Israel.* Fœlices quos gloria ferri, langoribus famis exemit! principes tamen fœminæ, Monpenseria, Guisia, Nemorosa, audent militum tractare vulnera, & manuum deliciis dolorem frustra sedant. Alexandrum bellantem procul in Triballis Demosthenes Puerum appellabat: migro Alexander puer è Triballis: adolesco cùm Thessalos penetro: vir ero cùm pro muris Athenarum metabor castra: interim me terribilem Atheniẽses fateantur: exhorreāt Thebas subuertentem sic loquebatur. Henricũ conspirati Benearnensem appellarunt: lustrat armatus Celtas, domat

ɔopulos,regulus eſt:regem ſe iactat ıpud Ibericum conſpiratos diſſiɔans:victor,vltorque ſeuerus rebellionis eſt, cum Lutetiam circumdat mmiſſâ fame.

Nuper ante calamitoſam inediam, Theologi de pace cum hæretico loqui cenſuêre nefas. Nunc cùm aëre, olóque viuit elemento ciuis, nec nure nec equo ſuperſtite, verſis cũctis abominandis in ſuccum & ſanguinem hominis: nunc ſuffocatis lebis faucibus illud acclamantis ro valuis palatij,aut Panem Duces ut pacem:quæritur apud Theologos: An ſubeant Pontificis anathema, qui Borbonium famelici conenient,dein vt cõuertant, vel quod i Catholicæ felix fauſtúmque ſit? Ion.hæc in hiſtoriis tranſcripta, ex ſo themate conſultis Theologis ropoſito. Vtrũque Scytham quis

non fatigabit pressis osculis, vt Petro subiiciat? de Franco tamen eo tempore deliberandum fuit, aduerte, de Borbonio. gentem suam æternùm seruabit Deus tabescente inuidià. Igitur macilenti tristesque mortales, probante Gaetano Pontificis Legato, de conditione pacis supplicant. exorandi regis graue negotium aggreditur Gondius almę vrbis Episcopus, dilectus ad eandem causam Petrus Pinacius totius Galliarum Cleri Princeps.

Princeps ira reges præcipitat, desperatio subditos. vna hæc differentia indignationis regię & plebeię, quod semper ira damnosa principi cùm depascitur fortunas populi: nam quantùm ciui detrahitur, tantùm eget Princeps. Furor verò populi, regum sępè atrocià proiectus ad extremos ausus, neglectu salutis ipsam

ion omninò perdidit: facit fausta
lesperando non deliquimus cùm
ɔrò aris pugnauimus. Si periurio a-
ɔud non aspectam maiestatem no-
:entes sumus; vide ne denegatum
ɔer te remedium potiùs quàm scele-
is memoria, propellat nos ad quæ-
iis aspera, vnde victoria miserrimis.
ntelligis olim Gandauos obsidentis
'landri Comitis fregisse septa, & in-
umeros hostes leui manu constet-
asse? mœstum hoc & lugubre Prin-
eps, sed verum: & has facit despera-
o vindictas. At inter Francos San-
errani in vltimis habuerũt animos.
: quia non victoriam tranquillitati
ublicę, sed ciuium vitam obsiden-
:s supplicio deposcebant, inuenta
lus obsessis per inediam & lango-
:s. si defendi possumus, cur offen-
ere perseueras? si noxij sumus, tua
lementia sit. ecce si pacem publi-

cam non refutas obſequentes. ſatiùs eſt ſi de tranquilitate Francâ paciſceris, poſſidere nos aut crimine purgatos, aut veniâ meliores, quàm deſiderare perditos, fortè potiores intueri: ſed abſit inuideas temeritati noſtræ.

Sic locuta eſuries: tunc Princeps.

Qui effræni deſperatione fæliciora parant, vobis abſimiles, ſuburbio pauidè non cedunt, nec tribuunt hoſti tàm pingues victorię primitias. infirmorum furor cedit in miſerias: rebellio affligit eoſdem animos quos inflammauit: dicite, vſquam eſt animoſa Saguntos? eques mihi nobilis & victor, nec minor quinque millibus, firmatus rerum gloriâ, Gādauicum facinus non exhorreſcit, non mollis mihi laſciuuſque in proſperis legionarius: æmulantem virtutis beneficia malignámque forti-

tudinis hostem fortunam, ille temnit. nunquàm inermis vel incautus, equâ nouit peritiâ cauêre & cędere. valete tandem, non adsultaui Lutetianis mœnibus variâ exemplorum suadendus eruditione: super deditione ciues intra octo dies respondento.

Lutetiani aliena & Gandauica perorantes egregia, profecêre quãtùm Athenienses apud obsessorem Syllã: non tam deditionem locuti, quàm Theseum, Eumolpũ, Medica, enarrantes. abite viri: suadelæ Atticę non veni studiosus.

Ergo ad deditionem propendunt, & Farnesius adest cum valido exercitu: obuius Princeps eductis cunctis copiis spargit semina belli. prouocant hostem, pudor declinati certaminis, Francorumque procacia exultãtium ad pugnas: iurgium etiam

cædebat aures. videt ille cateruas equitum quinque millium, cunctas nobilium inexpugnabiles. cedere tanto generi non ignobile, satiusque victoriam reseruare tempori, quàm gladio confidere. longos ducit aggeres, fossâ munit exercitum arte trahendi & moræ. increpat Francus miles.

Venisti de Belgis vltimis, vt Henricum videres? conspice arma, coruscant ecce, nitentque, si fructum expeditionis ad oculos refers. an Iberus, Italúsve tibi miles euocatus, Germanus mercenarius, Belga ferox, infestus noster vt te experiamur carêre milite? negamus succinctum femori tuo gladium, & adstat comes lateri tuo Mayennæus, qui iugulis nostris sæpius intentauit enses: vidêre Turones, infremuit Ligeris violari pontem, ostendunt Atque

purpureæ, Iberici campi cruore tincti. verêre testem arbitrumque torporis ducem: exemplis aut age proximis, aut erubesce. venisti in has terras vt te defenderes? an Henricum vt terreres? protere, indefensus adest: non enim protegitur cui non insulas. militaris sapientia Farnesij, spernens stimulos è contumelia non bi-escit, & apud suos.

Siste miles, inquit, & tene manus: at erit pugnatum si viceris. hostem expelle, & dele tolerando. compesce animos, mirum herculè facis, frangis hostem, nec feris. debilita modò earuas ingentes, & insanas debella. m si subsistet aduersarius, nec suis dit viribus, honestum est vel spreisse minacem, vel manibus nō succubuisse bellicosis. omnia mihi in to & clara: integer aggrederis: intactus regredere, laureatis & debel-

lantibus æqualis es si non vinceris: subiugare enim potest quem non aduersarij consternarunt.

Addit mandatum à Philippo rege liberare Lutetiam, Henricum dimouere vel minuere, nec iussum debellare. Hanc vitati certaminis ignominiam nostri appellant: imputat ille obediẽtiæ, Prudentiæ nõ formidini. tonãte sub Henrici auribus tormento, Lagnium tentat Farnesius. scribunt omnes hostilis machinæ tonitru in regiis castris non exauditum, vento tormenti sonum diuertente. oppidum nudum milite, vix tribus centuriis, nec aliâ re quàm viciniâ regis tutum, expugnat, adiectâ voce & repetitâ, Lagnium subigam etiam barbę regiæ, si eminentiùs insideat. audentis imago: captum oppidum habet pro derelicto, tanti pretij præda fuit vt citò sperneretur. memora-

bile fuit gestum istud è formâ, vide figuram belli.

Sedebat loco Princeps molliter deuexo, submittens validiorem partem exercitus in planitiem, totis castris tenens firmioris humi situm. Farnesius campo palustri incertum figebat pedem, subsidebat humus commeanti. secura tamen & tuta castrorum sedes: quia si paludem insiliret Francus, ipsis loci deceptus insidiis & lubrico, mollis & fractus esset cùm intraret in congressum. atque vt frons hostilium castrorum esset Principi inaccessa, extra ipsa exercitus principia velites, triquetræ fossæ cuneo, & velut mucrone castris minabantur nostris. ergò tecta conspirati facies, fluuius lateri adfluebat, diuidunt proximas vtriusque Bellonæ excubias ferè mille passus: ponè Farnesium aberat Lagniũ pa-

ri ſpatio. ſic quia medius Principem inter & oppidum eſſet conſpiratus, noſtra ab oppido remouebantur auxilia: at inſulturo in oppidum Farneſio, ſolus oberat fluuij traiectus. hîc ſedet *belliger Aſtur*: & è contrà *hoc fixa loco tentoria Regis*. Super aquas attoniti Matronæ fulgur è ripâ citeriore impellũt conſpiratorũ tormẽta: ruente mœniũ macerie gemit fluuius turbatus irâ machinæ. ſeptem horis completa laceratio, debilis muri ruinam exæquauit: citò fit in caduco munimento: tùm nauigia ex vrbibus conſpiratis ſubactas aquas facilè tranantia, non procul oppido iactis anchoris, Matronam ponte tabulant: nec paucis obſeſſis licuit fabricam ſubitariam confringere. bis mille pedites à ferociâ electi pontem tranſuolant, & per vlteriorem ripam trudunt ſe inter ruinas: trucidant ra-

ros obuios, potiri prædâ breui.

Gerentibus aspera bella maximis ducibus, & de re maximâ, vtriusque virtus variâ in arte fuit. Princeps in mucrone gloriatur, Farnesius quòd Lutetiã propè possidenti suffuratur. Henricus frustrà de vrbe cogitandum, quandò de fortunâ cunctâ transigere potest vnus ensis, qui fortunatos transfigit ipsos: Farnesius in Lutetiâ cõseruatâ esse victoriæ summam. Henricus, capi posse expulsis auxiliis: Farnesius allatam inuadenti moram spem esse securitatis: excusare patriam vincenti quóque abesse procul; improspero, per hostilem regionem & per nostra periculosum effugium. Henricus in propriis terris spectare improspera & hostilia cuncta, preter ensem sperare & habere nihil. ex vtriusque instituto parati armatíque exercitus. nam Princeps ra-

ris munitus vtensilibus, sed multo & nobili micans gladio, minari ferox & audêre. Farnesius denso pedite, sed operis castrensibus & instrumento militari instructus, obsistere melior quàm vrgere: obsidere quàm præliari.

At Rex cùm videret prælium à Farnesio fugi, soluit onus exercitus, promptissimo retento milite, dimittit cæteros per opportuna. quandiù hostis certamini parcet, inutilis mihi, inquit, exercitus: hostis ipse per desidiam facilè in alienis terris dissipabitur. sic laxatę Lutetianorum angustiæ. ciues vbi de muro vidêre terga recedentium legionum, tacita ora vicissim ostentant premuntque digito: quod credere non audent nec dicere, nutu docent. vbi omnis exercitus imago, vbi se signa oculis abstulêre, metus euanuit: sed non sta-

tim exiêre Iberi Calabríque ter mille à Farnesio & Mayennæo immissi, quibus libera foris ciuitas seruiebat intrò, & Hispanè loqui docebatur.

Lutetiâ liberatâ discedit Farnesius: dùm ad limitem Picardiæ properat, cum eo ex itinere colluctatus est Gonzaga Niuernensis, morámque attulit euadenti. sperat Henricus occupaturus per aperta remeantem & in longinquo. contendit acriter, & quia dilabitur Iberus, facit indignatio celeritatem: breui hostem assecutus calcem proterit, adsistit vestigiis, cogit ad gladios sub Picardię finibus, quà Tarteni sunt & Tirasci. mille equites regiâ potiti expeditione: pars equestre certamen summâ ferociâ miscent exercentque: & agit in hostes Bironius filius hanc procellam. at hostis laudem in offensâ reputans, ignominiam in repulsâ, fun-

dit in Bironium : Bironius reuoluit equitem istum in Hispanam aciem, redigitque vnde excesserat. hippomachiæ Mantinæensis memoriam audaciæ comparatione repetit : sed his pugnis Euphranoris penicilla desunt, quę Atheniensium hippomachię gratificata sunt. his quoque pugnis maior gratia venustasque in ore & pectore hominum, quàm in tabellâ vel picturis.

Explora Diuûm Francorum præsentiam, nec migrantia in partes hostiles numina. Aumalius Melitensis eques acer & pugnax, nocturno furto sancti Dionysij mœnia cum quibusdam millibus transcendit. at Vicquius præfectus loco citat militem, rapitque tumultuantem & semisomnem pręsidiarium. surge miles & funde, non consulto, non ordine opus est, sed impetu manúque molire

lire quouis modo virtutem, monſtra, & oppone. huius eſt mens nulla Martis: vibra & feri. geſſêre mehercules bella de cœlo pij regum authores Diui Franciæ præſides: dederunt animos militiæ noſtræ: terruerunt hoſtes ex alto, vnde ſpéſque & formido ſumma viris. nam repentino Vicquij occurſu & alacritate, perruptus aduerſarius: confoſſus Aumalius: & eo caſu exturbatus omnis conſpiratus muro deiicitur.

Carnutes, & Nouiodunum, cedunt militiæ Principis per Farneſianam abſentiam otioſi. Bimeſtris fuit Carnutenſis obſidio: clarum ibi Caſtilonij artificium. cenſuit enim prorui mœnia, quà fluuio adlabente cinguntur: dein Pontem fluuij dorſo iniiciens aditu fabricæ ſternit viam ad gladios, laxat cohortes ad inſultũ: aditum obſeſſi enſe & telo claudunt:

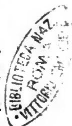
certatur cum odiis: atque vt ſemper audacia gloriæ proxima vel neci, cadunt ex inſilientibus inſignes, Tribunique militum. inter eos ſeptem agens ſigna Belloijus Biturix, non ſine dolore Principis, ictu lethali confixus. non eâ ſtrage tument cõſpirati, timent imò præſentem vindictam. nam ex ſociorum nece inflammantur ſequentes milites noſtri, ſuperuolant ſuorum cadauera, triſtemque totam imaginem. pendet victoria è munimentorum ruinis. Per vltimas Bellonæ minas mittunt obſeſſi ſuſpiria, mucronemque noſtrum pacant. Poſt aliquot dies fit deditio. itur ad Nouiodunos: auxiliares Iberûm turmę fugatæ ſępius à Principe, & intrare prohibitæ deſtituunt obſeſſos in manu regia. iraſcebatur armatus Mayennæus in vicino.

Magnificum est Henrici Farnesiique sortem persequi. summus honos Principis victorem Belgarum, rigidi domitorem axis infregisse, velut teli hebetasse cuspidem, militiæque impetus æstuantis exhausisse. contrà Farnesij illustris ambitio: rebus gestis cùm famæ claritudinem occupasset quam tenent optimi, vincendo mori statuit, aut sub Marte nobili ruinæ decus impetrare. humano generi tàm longo tempore bellum Henricus erit? insultauit Hērico, nec cupiuit quicquam solidius ad gloriam. recreatus Princeps Anhaltij Germani subsidijs, obsidebat Rotomagum opulentam & celebrē: iamque arcem Sanctæ Catarinæ de colle vrbi imminentem subegerat, altam ex edito ruinam obsessis immissurus. Farnesius concitatis Philippi regis auxiliis, Flandras legiones

adduxit quibus Hiſpanę turmę miſcebantur: Italas ſeu Gregorianas agebat Sfondratus. Francas Mayennæus rexit cum Heluetiorum populoſis cateruis. è tribus iunctis exercitibus componitur ingens vnus tot gentium non ſolùm numero, ſed varietate linguæ formidabilis. tricorpor hic Hiſpanus Geryon robuſtus & diues, quippe Chryſaoris filius, ab Hercule Franco intra paucos dies diſcerpetur.

Farneſius inter plures duces fax conſpirationis, animusque belli: in acceſſu crebrò tentatus, pauco milite amiſſo pergit ad ſcopum, vrbem periclitantem offirmat. vrbe ſecedunt: Princeps frangendi certandíque, iſte fatigandi & conſeruãdi ſtudiis. intereà proſpicit Farneſius anxia cuncta: incautè abditum ſe intra rerum inopiam. ab Rotomago Se-

quana ſinuoſo curſu ſuffundit ſe Caudibeci mœnibus, inde maris inſtar ad Portum Gratiæ prouolutus miſcetur Oceano. curuatur terra ambientis cedens Oceani viribus: in ipſo curuamine protendens gurgitibus Fiſcicampum, Valericum, & in vltimo receſſu Dieppam: qui à Dieppa Rotomagum trames eſt, peninſulæ pandit introitum in patentes Gallias. iis locis obuerſantur Farneſio interiora Galliæ ſuſpectíque ſoli, nec patent: vaſtus hinc Oceanus, aquarum dominus inde profundus Sequana: & quæ locis eſt terribilior, minatur facies regij exercitus. manentem fames conficit, remeantem armatus noſter ærumnis obſidet. abeſt Farneſio Hiſpanus, prohibetur Belga: nullus anguſtiis trames, nec tamẽ deſperat Farneſius effugiũ vbi non apparet ſalus. Princeps inquietus furere,



ferire, aggerere hostib⁹ pericula, nec ab ipsis formidare: qui paulò antè acceperat à numine circà sequentes dimicationes præiudicia, hostiles cuneos si penetraret, fore toti Vulcano impenetrabilē. iuxta Darnetalū pagū discrimini fortíque illudés, sclopeti pilâ illæsus tangitur, inter thoracis & indusij secretum adhærente insonte glande: hostili ferro regium venerante latus, in quod non verentur ciuium animi conspirare. adeò plus inferro ingenij quàm fidei humano in pectore. qualis sagitta de Samiâ turri missa Timothei obsidentis pedes basiauit, virtutémque innocens docuit reuereri. nusquam clariùs vidit Princeps è cœlo natales suos: vnoque hoc argmento deubuit agnoscere originem suam. & quos nõnulli inuocare negant, implorare custodes patrésque Diuos.

Fauore prçcedentis illius prodigij potens, per certamina multa vix finem exitio facere: triſtis in cæde clementia: tamen cùm ſtragis non deſit cauſa, cruoris non obliuiſci. primus furor bellicus conſpiratos comperit inter pocula popinámque: fugati epulones celerant ad equos, facítque trepidatio fugam: cadunt pars moroſi, pars violati mero, & venenis potãdi exarmati. vinum promiſcuo ſanguine inficimus: argentea vaſa ſunt in manubiis noſtris, & haurimus argento victorias. proculcamus, rumpimus militis Belgæ, Itali, Franci, Iberi, Germani, Heluetij, reſupinati ceſſantia tympana.

Secundo certamine pro quinque amiſſis noſtris, repetiimus ex hoſte ſexcenta cadauera: nec enim centuplo quiſque noſtrûm ſatis æſtimatus. tertio, recepta ſiluis Hiſpano-

rum signa pessundantur. occumbit Iberus in oculis nostris plurimus, vulnerati non pauci perniciem suam per opaca siluæ latibula deferunt: expirant in occulto, inuidéntque numerari cædem. demùm hostilium castrorum regionem intrat Princeps, quam tenebat creber equitatus: equi gregatim abacti, vt equitum funeri accederet ignominia, vnde vexati pedites nostri equo firmarentur, vel ordine prouecti superbirent. per dies quindecim exardens cædes, quatuor insignioribus certaminibus absumpsit sex ferè hostium millia. vulneratur per has pugnas Farnesius sclopeti ictus fulmine, quo sanguine claruit strages.

At Farnesius cùm statuisset non conferre in prælium signa, aut peribit assiduâ calamitate obsessus, aut cogetur pugnare desperans. hostis

verò desperationem declinare suadetur Princeps. intereà fluuium subitario ponte tegit Conspiratus, hâc machinâ solus euadendi trames. è proceribus quidam ad Regem: Destina mihi Princeps equites quingẽtos, pedites ter mille, & transmitte in vlteriorem ripam. certamen mihi cum euadentium hostium singulis alis, secabit gladius obuias: vt quisque Farnesianorum traiiciet, trucidabitur. casus spectabis è citeriore ripâ Princeps, & post transmissos ponte Iberos multos, delebis si voles ex hâc parte residuos. perdes diuisos. re acriter disceptatâ: hostem nusquam Princeps aggredere ferocem, cui non restat fugæ locus.

Regnasset vlteriùs mali sæuitia, nisi tunc Tribunorum, Legatorúmque consilio victus Princeps cunctari inuitus cœpisset: obseruans efferandam solùm in patenti belluam,

ne in arcto fugæ frustratio nisus adderet alioqui non audendos. transfretat Sequanam Farnesius Lutetiam se recipiens, solum illi asylum, feceratque conseruando, quò fugeret. sic nunquam perit gratia. monstrant Henrici arma, minùs absurdè opinatos veteres Deum esse in armis, quàm in rebus aliis: & si Dij sunt quid formidabile? Martem potiùs Diis cōputandum, quàm Neptunū, quàm cæteros, seu maritimos, seu fluuiatiles Deos: nam cùm Farnesio aut fluuius traiiciendus aut gladius: per aquas maluit euadere quàm per arma. recedens ergò per aperta Farnesius vbi desperandi nulla species, sed pugnandi si velit & fugiendi, vrgetur à Principe, & sequentem eludit spatio satis commodo: non tam diligentiâ suâ, quàm, vt rumor est, per diuersa paulùm delirante exercitu regio. incertum est an fide ducū,

qui Regis audaciam præcipiti similem & æquo feruidiorem fallerent: an dolo, ne rebus per hostilem ruinam compositis, intra pacis desidiā sub legibus domi viuere, & absque castrensi licentiâ cogerentur.

Componenti mihi gesta Farnesij Belgica cum Francicis videntur celeberrima quæ vltima, ídque intelligo ex breui parallelo. censent cuncti Belgicorum Farnesij facinorum illustrissimum Antuerpiense: huic non oppono laxatam ab eodem Farnesio Lutetiam, quam non pro vrbe, sed pro quadam orbis parte recreatâ computo. at cùm Antuerpia, sit Rotomago nulla re superior, conseruatam Rotomagum Antuerpiæ præpono expugnatæ: quantò clariùs est fœderatam vrbem liberare, quàm hostilem subiugare. illustriùs conquirit qui calamitosos eripit & iuuat, quàm qui rapit & inuadit hostes.

dùm Antuerpiam domat Farnesius, damnat etiam victoriæ fructus: multis comparat iacturis, vrbem laceram possidet, lucratur detrimenta quæ vincendo fecit ipse: & quæ debellando passus est, luget. dein quia dux nullus, iusto regióque cum exercitu foris obsessos auxiliatur Antuerpianos, nec se par Farnesio mœnibus liberator inuehit: quia nullus Memnon ex remotissimâ Æthiopiâ huic Troiæ produxit subsidiarias legiones. quantum decus circundatos ciues toto triennio, pigro vicisse bello! tale Luculli apud Poëtam iners & segne Cyzicenum bellum. ergo Rotomagum robustissimo cinctá exercitu dùm laxat, dat libertatem Farnesius munus Heroicum: subiugat liberatorum amicitias mentésque. sed totos & intolerabiles Henrici obsidentis frustratur impetus: infert vrbi arma, & cum armis quietem,

ſpectante Marte, notante Henrico, inuidente, neć propellente. dignum Henrici æmulo facinus. fugit centies Farneſius certamina, ſed iactat ſemel non fugiſſe, cùm Rotomagum intrauit. vidit ter & quater diſcerptas membratim ab Henrico legiones, adempta vno certamine ſigna viginti duo. nec eſt ignominioſum crebra ferre mala ab cruento percuſſore Henrico: ſed illuſtre eſt paratam Magnanimi turbaſſe victoriam: & ſæpiùs nocenti, ſemel noxam attuliſſe è re maximâ inſignem, notæque æternæ.

Poſtquàm impleuit locos, tàm de clade ſuâ, quàm laude, obiit Farneſius ſexto pòſt menſe in Belgis ſpleneticus: tantæque vmbræ, digna quis lamenta ferat?



LIBER II.



Onſtantinus, Licinius, Maxentius, vixêre coætanei. ſed amabilior Chriſtianis dies, quà Conſtantinum vidêre conuerſum, quàm vbi Maxentius in Tiberim præcipitatus, vbi Licinius pænis datus. nil enim prodeſt cadere Tyrãnum ſi ſurgit cadente peior: & ſçuitie ſæuitiem pellente damnoſior eſt vincens crudelitas. ſic è Conſtantini conuerſione vtilior virtutum per orbem introitus, quàm incertus è Tyrannorum ſupplicio Tyrannidis finis. at indubiè Conſtantini Magni minùs delectauit conuerſio, quã Henrici Magnanimi: quantò minùs recreat donum, quàm boni reſtitu-

tio : ſiquidem Conſtantinus Eccleſiæ Orthodoxæ donatus, Henricus reſtitutus. atque vt è lugubri præcedentis iacturæ cruciatu, effuſior naſcitur recuperationis hilaritas: ſic Catholicis dato olim Conſtantino non tam exultandum, quàm nuper Henrico reddito.

Optimum itaque eſt fidem tractare Principis, geſta circa eam mortalium conſilia, & aſtus: conuētuum Lutetianorum irritas & ſubuerſas. diuinitùs meditationes, cœlo item quæ exiêre conuerſionis regiæ fauſta auſpicia: quâ re, nulla melior, maior, hilarior fuit ab Apoſtolis ad hoc vſque æuum.

Henricus natus in ſectâ Caluini, doctuſque hominis opiniones, excepit faciliùs vt puer : & auidiùs inter ſectę fautores, dùm celatur veritas. eminenti enim rei adhæretur: occul-

ta plerísque in dubio est, vel risu. eâ verò ætate apud Benearnios occultus Catholicus ritus, quia inhibitus, minísque suppressus: ignorati hęredes Petri, spretíque, agnoscebatur Caluinus. tandem maturis annis, cóiugio Margaretæ Francę decorus Henricus, relicto Benearnensi solo, per aulæ exempla, & Theologię Sorbonicæ doctrinam, initiatus est integris nec ambiguis ergà Christum obsequiis. verùm ortâ inter Francos seditione, discordibus Principibus, animos penetrante & excutiente rixâ, vt diuersa quîque amplectuntur, ad Hugonotos refugit. His modis per seditionem adolescit iniuria, & cùm seditio est in re humanâ, secessio etiam fit in diuinâ.

Turgentibus verò per multos annos inimicitiis, Princeps dux Hugonotæ vocis, nondùm rerum Dominus

minus, & adhuc Nauarrus, percutitur anathemate, vt hæreticus, à Sixto Pontifice. nequicquam per nuntios hortatur Principem Catarina Medicæa, dictans coli Christum ab ipsis Hugonotis: gestienti adorare Christum, non esse incipiendum à neglectu Petri: suprema verba & voluntatem testatoris Christi duceret in animum, quæ vt violare, sic obliquiùs interpretari nefas.

Aduersùs anathematis fulgetra, Nauarrus scripta per ordines regni diuulgat: ostendens Sacerdoti, Equiti, Plebi, quanta inde pernicies scaturiret in cunctos. sic orbis ocellos, sic Principes, sic mortalium sospitatores, gentium fulgurari custodiam. Martem ciet in auxilium, Germanorum accersit enses: parata ex Teutonum fabrorum incude instrumēta putans ad omne belli opus, & ic-

circo prompta, quod pars ea gentis dudum assueta rebellare Petro, piisque heredibus censebat. Pontificis ad ipsum permeantia tela, contrario hostilium armorum ictu adęquanda. Arresius monachus nunquam sacra librauit arma, in eos quos sciebat venturos in contemptum spiculi: vulnerauit quos pręnoscebat, futuros ex vulneris dolore doctos. quantum est in ea re consultationis!

Rex Henricus Valesius, auertendę surgentis è Boreâ procellę, & placandæ Bellonæ sollicitus, Nauarrum monet & prensat per Cardinalem Lenoncurtium, & Brulartium. Sacerdos ille, conuersionis officiis idoneus & dirigendæ conscientiæ: iste, sapiens secreti Principis, aptus docere obsequia, & tentare virum, dissuadere igniferas acies, vrgêre subditum ad pedes regios. sed quia conscien-

iam & mentem Principis viri illustres non penetrant, suscipit tam altas & inexplicabiles curas Catarina Medicæa. nam è Lutetiâ & Belgarum limite, migrauit in Aquitanos, longinqua peregrinatione quærens marginem limpidissimi Carentelli.

Sed qui conuenient Principes personæ? quomodo ibunt in amplexus? cupiunt, & vacillant: potentum enim fabulę nunquam absque simultate: sæpe non sine dolo, & insidiis. inuenti suasores qui conciliarēt ambigentes animos, Augustus Mómenserius, & nobilissimus Monmoncius ambo adamati Henrico: ille nexu sanguinis, iste prisca familiarum necessitudine. præpararunt ambo communi suadela Henrici mentem ad alloquium, purgarúntque nenatas suspiciones. ex hoc tamen conuentu, mortales facti cun-

cti suspicaces. Hugonotus timêre, ne videndo Medicæam Catholicum discat aut sapiat Henricus: Catholicus vereri, ne Medicæa quidquam concedat Hugonoto cōtra Ecclesiæ dignitatem Catholicæ. mutua suspicio inde oriri, quia muliebris conditio, & emollit facilè, & facilè mollescit: impetrat & largitur plurima. nulla tamen fides inimicitiis absque fideiussore.

Affabulata est generum Sanbrici propè Cognacum Engolismensis soli oppidum, si fortè excuteret hominis opiniones, & molestæ peregrinationis labore, mereretur gloriam prosperi luculentíque gesti.

„ Mi gener, mi fili, cur aduersus es
„ Catholicis ritibus boníſque tuis? cœ-
„ lestem terrenámque simul hæredi-
„ tatem repudias? si Catholicè viuis,
„ parata tibi spes diadematis sceptrí-

que, & hæc non admodum indigna "
religionis merces. quandiù hæreticè "
credis, hæreditatem aufers tibi vt in- "
digno : tam locuples & sacra hæredi- "
tas non asseruatur hæretico. si inimi- "
citias exerces cum æternâ salute & "
futurâ, præsentem cura & ama, im- "
minentis & maturescentis boni fru- "
ctum metito. secùs agis? perpetuò "
belligera: nego tibi breuissimas in- "
ducias: pacificare cum hæretico, quæ "
ista execratio est? ille. "

Domina, frustrà loqueris quæ pa- "
cem offers, & cogis viuere Catholicè: "
quàm cogi, certare malo: nec potiùs "
coges, quàm viceris: & me potiùs "
amplexabere, quàm debellabis: in- "
audita & insolita est ratio extorque- "
re vi, quod iure possis impetrare. cur "
me præmiis inescas, aut minis prælio- "
rum oppugnas? concilia potiùs legi- "
timis, religiosis, priscis Ecclesiæ mo- "

ribus. erudiri volo, docente saltem nationis nostræ concilio: secùs, meos ritus abnegare displicet. si pacem negas, nil insoliti, nouíque patior innutritus aduersis & prælijs.

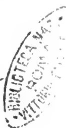
De anathemate verò Pontificis, diuersè locuti mortales. quidam dicere vibratum ad Principis animum sacrâ castigatione conuellendum, alij peruersè interpretari: fieri id astu molientium res nouas, ambientium diadema, si proximus & legitimus regis hæres, ab opulentæ hęreditatis aditione repelleretur. nam Franci hæreticos non agnoscunt dominos, & hęreticum Nauarrum personabat anathematis vox: vnde si odio esset Henricus, amandus alter. memoranda fuit ea res hoc loco non explanãda. Senatus abiurauit anathema cõprobare, Augustę personę reuerẽtiâ. est omnis in sensu vario mortalitas.

Sexennio pòst, cùm ad principatum Henricus accessisset, non iam latens, sed collecta roboratáque conspiratio, propè spirans animalis cuiusdam vice, post cędem Valesij cœpit consultare de Principe: interrogati Theologi ipsi conspirati, re diligenter examinatâ, aiunt interpellandum Henricum de conuersione ad Ecclesiam. si conuertitur, agnoscendum dominum obsequio dignum, parémque imperio. quo decreto manifestè eminet, inter modestioris conspirationis initia, eum sensum, & prętextum gregis, non Henrici repudiare dominatum, sed hęresim. attamen tractu temporis apparebit ea seditionis cæcitas, vt non solùm Hērico hęretico, sed conuerso piéque credente reiecto, res ad extorrem dominum iniquis transirent suffragiis.

Non cessant fulgetra Sixti Pontificis ministerio Cardinalis Gaetani Legati, Lutetiæ apud conspiratos negotiantis. at quia Gaetanus regnũ ingressus non rectà ad regem in castra, sed Lutetiam conspirationis centrum perrexerat, exclamat Princeps, scriptóque profitetur: non potest legari quisquam, Gaetane, nisi ad Maiestatem. diuertis ab ipsâ, fugis oculos imperantis, me non salutato Francorum Rege, irrepis: non es Gaetane Legatus. sunt in dictis stratagemata vt in gladiis.

Intereà, Eques Francus Ducem Luceburgium ad Pótificem legauerat: vt potiùs curas Pater intenderet reconciliando Ecclesiæ filio Regi, quàm fauori factionis: quàm hostilibus armis & luctuosis consiliis explodendo Principi. ne bella Henrici tota ab immitibus Mulciberi o-

pificibus,& nuſquam ſpiritualia ſpicula cuſpide ſpirituali irritaret. Eques Francus, Principis conuerſionẽ affectabat ſanguine & ſeruitio promereri, non vt conſpiratus rebellione conſpiſſare domini pertinaciam. protexêre Catholici nobiles per aduerſa denſi, enſibus piliſque fulciêrunt ſcandentem ad thronũ: & quàm in excelſa veheretur Princeps, è detrimentis quibus eximeretur, agnouit. vitæ, & hęc leuis: regni, & hoc mediocre: ſalutis ęternę, & hęc ſumma iactura fuerat. argumentum inde charitatis Catholicę, quæ pro ſalute ouis vnius, negligit ouile totum. ſic ſummis regni damnis redimendus qui populos regat. exemplum infrequens à Catholicis protegi Principem non Catholicum. fulminatrix Chriſtiana legio, pro Marco Cęſare non Chriſtiano nubes ſuſpiriis pre-



cibusque armauit in Sarmatas. diffudit è caligine rapidam, voracémque pestem, & per hostilia castra sparsit cum turbine flammas. adspice hoc quo non legionem, sed iustos exercitus Catholicos vtilissimè certasse sub nutu Regis non Catholici. militem orthodoxum Hugonotos ritus abominantem in Principe, pro Domini dimicasse principatu aduersus orthodoxos. toruùm intuitus miles euntem in aliena templa Principem: amauit exeuntem, nec meminit ingrato loco redire regem, contentus meliora cogitare. non cogebat ad Catholicam fidem, sed mutus ad pietatẽ inuitabat manifestis obsequiis, victoriisque monstrabat aditum ad pios cultus. cùm vincebat miles, è pietate suâ originem victoriæ professus confutabat principis opiniones: Henricum gesto conuincebat,

prosperè prælianti obsequij pietatem æmulari.

Nec solis gladiis, Principi viam secat ad cœlum generosus Eques, eloquio etiam cœlos inuocat. Luceburgius ergò, interpres apud Pontificem sic orauit.

Condemnas filium Pater, nosti quem filium? splendentem & ferocem armis, assiduo cōuictu comem, sacrificij ignarum, at sacrificia tolerantem: sacerdotibus benignum, seriis iocisque aptum & concinnum, sic natum vt ardua quæuis amplecti possit, velléque optima. existima regnum his deberi moribus: hos mores Christo destinari si virum erudis. molestè per ipsum Catholici pereunt, quos inuitus insectatur, molestè etiam vincit, qui tàm facilè subiugat.

Optimum CHRISTI dogma, nisi in eximiis spiritibus ab ipso Christo cōualuit: Apostoli aut nati egre-

„ gij, aut ab electione redditi. Catholi-
„ cam applica pietatem electo inge-
„ nio, & quem armis nec tu nec Prin-
„ cipes Europæi poteſtis debellare,
„ vince tandem ſi meliorem facis. nam
„ qui tibi Henricum vt exulem, vt de-
„ ſertum, vt debilem mentiuntur,
„ ſtruunt inſidias conſpirati ingenio
„ tuo: falſa è longinquo liberiùs ad te
„ ferunt, quòd examinare ipſa oculis
„ non potes aut confutare, negligitur
„ cuius latus cingunt ſex Principes,
„ interque hos Auguſti, Contides, Su-
„ eſſio, Monpenſerius, quos ſecutus
„ vix incedo ſeptimus. cui me porrò
„ conſpiratorum poſtponam opulen-
„ tiâ domeſticâ, clientelis & vetuſtate
„ originis? adminiſtrant caſtra fami-
„ gerabiles Mareſcalli duo, columellæ
„ imperij. non illi Mareſcalli, iniuriâ
„ temporum, confuſis rebus, abſque
„ auſpiciis creati, at ritè lecti, dudum
„ laboribus aſſueti æquè & honoribus:

ſceptrum Mareſcallicum manu re- «
gia oblatum accepêre antequàm rex «
ipſe regni teneret fræna. caſtris adui- «
gilat ſtrenuorum ducum, & legato- «
rum decas: computa Giurium, La- «
nôem, Bironij natum, & ſimiles, «
quorum nomina Alpes tranſuola- «
runt, & in ipſo ſæpe Conclaui ſo- «
nant. venuſtant comitatum regium «
Marchiones, Barones, Comites: «
quicquid titulorum nominat eque- «
ſter ordo, Regem condecorat, cele- «
bribus ferreiſque alis. ſpectet mens «
tua Pater Principem totum in cha- «
lybe: Henricum affirma: & reſpuis «
quem tot Catholici proceres amant «
coruſci, illuſtréſque? tùm Sixtus: «
Doleo condemnaſſe.

Decus fuit reo, è dolore iudicis: verùm lugubribus Eccleſiæ detrimentis, amorem Pontificis dùm vexat & ſuſpendit ambitus hoſtium

imperij Franci, moritur Pater. credebat ille Pater extincto Henrico hæresim omninò nec statim posse destrui: ipso conuerso ituros per regia exempla confestim plures in recti tramitem. idcircò obsessam Lutetiã nullis consolatus subsidiis, nec vllâ stipe famelicos recreauit: & erat Lutetia magnum exercendæ misericordiæ argumentum. nam vt aiunt boni authores, ab orbe condito, si Hierosolimitanas angustias retices, nullę vnquam mortalitati structæ pares. sic ostendit Pater vulnerasse spiculo anathematis filium, vt argueret, non vt placeret odiis rebellium. mirum est Sixtum temperasse ab insidiis & conspiratione Ibericâ, nam illi Pontifici creando fauit, non solùm doctrina, profuerat Iberi Regis gratia. existimo iungendis Henrici Sixtíque animis studuisse bonam concor-

démque Lucinam:natus enim vterque die Sanctæ Luciæ.

Innocentius Pontifex statim vbi Cathedræ Petri culmen ascendit, propensus erga conspirationem,fouêre ipsam destinarat numis pluribus annuis.& ne careret factio consiliis, prouidè Philippus Sega Cardinalium excipitur collegio.Sega Episcopus nuper Placentinus Lutetiam venerat sub Gaetano Legato: de eo Farnesius scribens ad Philippum Iberiæ regem : non habes Domine, similem Placentino Episcopo seruum. hic se ex cogitatione factionis optimè conformauit.ita Philippi regis authoritas Farnesiique fauor hominem Gaetanicæ legationi substituêre additâ purpurâ,pileóque flammeo. Tertia ergo fulgetra Gregorij Pontificis attulit Lutetiam Marcellinus Landrianus nuntius. & scripto

„ Princeps: quò vadis Landriane? te-
„ ſtor directò veniendum ad me, &
„ agis nil ſine me apud rebelles, qui
„ præſens apud regem nuntiare debes
„ & reuerenter. nihilominus torqueri
fulmina procurabat Lutetiæ, Cardi-
nalis Philippus Sega carus Ibero re-
gi Philippo ſacri vibrator teli. verùm
quia fulmini non credebat Henri-
cus, fulmen non verebatur. ſic fulge-
tra Gregorij non tàm irritarunt Hē-
ricum, quàm arma & numi: ſiqui-
dem Gregorius ære & Italico con-
ferto milite iuuit conſpiratos expe-
ditione Rotomagenſi. hoc loco ob-
„ ſeſſus Villarſes; Dedimur Henrice,
„ imus ad te ſi Catholicus appares: nō
„ vis poſſidêre quos obſides, quia non
„ ſis Catholicus. magnæ ſunt conuer-
ſionis illecebræ: vrbis poſſeſſæ laus,
totius belli laurus offertur. nam ſi fa-
uente Rotomago, proximum funeri
oſten-

ostendimus Farnesium: certè hoste vrbe, alterutrum non euitasset vincula aut lethum. quod intelligens Bironius senior; Frustrà vincis Princeps, cui post prælia depugnandi restant exercitus nouis bellis: vince teipsum, cuncta simul subiugas. excipit Henricus, Nondùm venit hora.

Argumentum ineluctabile, animi fuisse conuersionem regiam, non ambitionis, non necessitatis: quid agebatur eo sęculo non lacrymabile? secunda & tertia quę memorauimus Pontificis fulgetra apud Turones & Catalaunos vorata fauillis. dein quia nil cēsetur palàm fieri absente Rege, iussit Senatus Landrianū regno clàm irrepentem vinciri trudísque in carcerem, si comprehendi potest. Ad hæc libellus à Philippo Sega Cardinale emanauit, de eligendo Francis Rege nouo conuentuum suffragiis.

incendebat Francos ad odia & fastidium veteris,incõditi, & propè exoleti regiminis: melius institutum recens, vtilior inuento nouo creatus Princeps. electum insignem pietate Regem, ordinaturum Rempublicã. fauebat huic consilio Clemens Pontifex, à quo tandem orietur omnis medela.scriptum illud in quo abusus veneno mixtus,sic locuti Centumuiri,legi Senatusconsulto vetitum. iussa vrbs dirui funditùs, in quâ de electione agetur. dies Philippo Cardinali dicta, vt abusum venenúmque Senatu coràm expurget. Senatusconsultum præcepto Conspiratorum Lutetiæ combustum. ita dùm amplissimus ordo Pontificis diplomata,dum conspiratio Senatusconsulta absumit igne, quicquid tunc agebatur combustio fuit. diuina humanáque confusa,dein ablata perdi-

táque.tractabant cuncta manus carnificum:ibant in cineres pietas & leges,dùm se diuersa potestas æstimat: illa scire quid sanctum, hæc sentire fastigia iuris.

Inter combustiones vocatus Cardinalis, Episcopus, Abbas, Doctor, Carnutumvenerat haud infrequens. tolerabat Princeps & ab exemplis reputabat indicere Synodos non vnius esse Pontificis. Clerus Francus eo loco pro maiestate censet: anathemata Gregorij videt à Senatu nulla dici: legit iudicia, nec refutat. quidam à Clero scribunt reprobata anathemata,non in Pótificis odium, sed extrarij æmuli animum Pontificium inuadentis. indignatus Legatus Sega,cœtum huncEpiscoporum intonans magnâ voce conciliabulum appellabat.nempe veteres comperi, Synodos minùs solennes à la-

trocinij imitamento lestricas nominasse, qualis Ephesina cui præses Dioscorus: vel à falsitate pseudosynodos, qualis illa cui præfuit Theophilus aduersus Chrysostomum. an æquæ & bonæ fuerint cunctæ Synodi horreo disputare. miserum est sic intemeratæ Ecclesiæ maiestatem disperdere. medeantur luctui viténtque mala, Sācti Pontifices & Monarchę. Ioānes Burgundus, anathemate per subditos Pōtifices infestat Carolum Aurelianensē, itē Ioannē Alençoniū, itē Borboniū, item Engolismensem, Philippum Vertusium: hi per socios Pontifices reuellunt anathema, & in Burgundum celebri cęrimoniâ referunt. simili bacchantur crimine. nec istis olim licuit anathema prophanare, nec nostris polluere leges vsu promiscuo, & de sacro ritu risum facere.

Iam pręteriêre aliquot menses,

cùm Lutetię conſpirati conuentus agunt: eò celerant Itali, Ibeŕique, rebellionis concitores de eligendo Francis Rege diſceptaturi: nam Hēricus ipſis nullus erat. conde tibi cōſpirate interiùs leges: tunc omnia tibi fauſta, iuſta, regia, cùm poteris rex eſſe tui.

Varij Principes diadematis ſuffragia promercabantur. Philippus Iberiæ rex candidatis cæteris opulentiâ & viribus præpollens: gratiâ etiam Pontificis abundans, cuius Legatus mediis conuentibus præfulgebat. quia Francorum vocibus terminabatur omnis ambitus; Franci quidam proceres dignitate inferiores, præualebant fauore gentis. nec abſque ſuffragiis fuit Erneſtus Auſtriacus. Mayennæus ad hos conuentus, Principes regios & Equites inuitarat. at illi: velle loqui, aiunt, de pace: non

Lutetiæ ſeu ipſam inter factionem, ſed cum hoſte in loco deſignato, nec hoſtili: adeſſe negant conuentibus, vbi non conſpiceretur, non coleretur præſes cœtus maieſtas, ſed quæreretur. ſi deſideratur maieſtas, vbi animum mentémque cõuentuum? vbi faciem ſplendorémque? phantaſma cœtum hũc rati vel ſpectrum.

Igitur dùm æmulatio certat in ſeipſam, variiſque motibus per conuentum conſilia gliſcit anxietas, Equites Franci colligatos ſcripto interpellant. per ius & ſacra quietis publicæ myſteria, venite in alloquia: communi conſenſu, ſi quis eſt veſtræ pietatis ſenſus, conſulamus de tuendâ religione Catholicâ. dùm infenſi inuicem certamus, non vigebit religio: polluetur odiis vel contumaciâ. Catholici ſumus vniuerſi qui Hugonotum regem tuemur, & abomina-

mur: nisi venimus piis modis in cõplexum, ibimus omnia confusum & perditum. peribit pietas, si Catholicus eundem probat negátque. amicè ergò execranda dissidia compescite, quæ tument inimicitiis: conseruate vnà religionem, & obseruate reges: nam apud nos, nouum quiddam est tueri pietatem, & auertere ab ipsâ Reges.

Conuentus abhorrent concordiam, Ibero, Italóque dissuadente, negant cum Equite esse colloquendum, ipsámque odêre salutem.

At Tribuni Plebis Lutetianæ, ciuésque optimi, comitiis in domo publicâ actis, preces Equitum iustissimas asseuerant: vtilissimam plebi pacem quæ bona decet. &, aiunt, rapinas, ambitionem, superbiam arcet vna quies: sedátque circa vitium imperiosa tranquillitas.

Conſpirati verò quia ſine ciue Lutetiano marcent, nec ſpirant, coguntur pacificis Tribunis vel placêre, vel aſſenſum ſimulare. erat enim Lutetia, prælargus pulmo quo factiones anhelabant. ſic totâ probante conſpiratione placuit, de quietis Francæ remediis cum Equite diſputari. meliora vident & probant.

A conſpiratis Legati conſerendo alloquio, Lutetianus, & Lugdunenſis Præſules, Ianinus inter togatos prudens. ab Equeſtri ordine prodiêre: præſul Bituricenſis, Beliurius, Thuanus, togati ambo. intercedit Henricus affirmans ſcripto, abſente ſe incaſſum agi: quietis publicæ curam nec pietatem exuiſſe: exponens ſententiam ſuam de medelâ mali inteſtina Reipublicæ depaſcentis. arbiter, inquit, eſſe debui vtiliſſimæ confabulationis. conueniunt tamen Le-

gati. locus colloquij Surenæ vicus: ibi propoſita varia, concluſum nihil: nam Legati colligatorum maluêre de iure loqui, quàm ſtatuere. de decreto tàm ſeuero & religioſo non poſſe paciſci abſque authoritate factionis: ſecretam colligationis mentem conſulendam eſſe aiunt: Lutetiam recedunt quæſituri reſponſa. at Eques indefeſſus non refugere, tranquillitatis gaudia vrgere litteris: inuictus tot prçliis oſtẽdere, inuitũ ſe præliari & vincere dùm pacem çmulatur. per nuntios à conſpirationis quos citaui legatis, efflagitare reſpóſa. muti conſpirati, melioribus probatis ſectantur deteriora: & cùm ferrea eſſe fateantur ſæcula, non reformant meliore metallo.

Timor ſub lege eſt mortalium pçdagogus. opportunè Princeps pacis oſores vibicibus rigidè caſtigat: fu-

nestam Bellonam in rebelles asperat, ferreos viros non alio metallo quàm ferro dissecans. dùm Surenica colloquia euanescunt, dùm conuentus de eligendo rege dissonis diuiduntur suffragiis, facto non dicto opus esse ratus, Druidessam Marte cingit: oppugnat, & dirutâ muri parte pugnat intra ipsum. accurrit subsidio conspiratus exercitus, sed quia videtur Princeps ad finem operis celerasse, nil audet protector Iberus, nil alij factionis Duces. spectant iacturas suas nec deplorant: vident mœnia cuniculis in chasma adduci, premi, prosterni ad pedes vincentis Henrici. Angli quidam regij vrbicam turrim suffodientes, thesauros rimati, tumulo se æternùm cõdidêre. sed hâc ipsâ ruinâ corruit conspiratus, & semper discordiæ præmia vinci, ignominiáque. eâ obsidione Monpenserio cre-

pitant sub vulnere malæ: nam hâc parte, sclopeti ferro transuerberatus. Sed quandiù ista peragebantur, inutilibus apud Surenas dictis, vtilissimis apud Druidessã facinoribus: inanis disputatio & tota inficeti vaniloquij, de eligendo rege, admodùm negotiosos cõuentus distinuit. quæstione gaudent ac si disceptarent, an Seneca Neroni præferendus. verùm, est Seneca quis Francus ? supplicat publicè vulgus in templis pro faustâ nouitate Principis: ac denique, auerte Benearnensem Domine! respondetur ex alto, stat amor noster pro Borbonio: æthera ne votis incassùm onerate.

Attamen apud ordines sic orant Itali, Iberíue, ne fiat rex hæreticus, seu quod synonymum Borbonius, nam quisquis de factione Iberâ, Catholicus,

Eligite Franci Principem: quia vestrum abstulit hęresis,facite suffragiis.horrete perditum & hęreticum: Nam quem odistis Henricum sacris explosit Pontifex templísque,& vos tectis thronoque eiicite. fingit se Borbonius regem & toleratis. qui vix regnet,etiam occidit anathematis ictus lanceâ:iniuria est potestas vel nulla quam Christus reprobat. ecce tamen quem refutat Christus, profert ambitio!in ardua regni, pietatis simulatio conuectat! vult enim doceri:quia hæretico scelere regnare nefas,dolo cogitat. spondet viam melioris doctrinæ sequi : at fidem habebitis hæretico , si de fide sapit hæreticus.videte studium amplexandi Pontificem , quãdo per ministros suos Senatoriam purpuram mentitos apud Catalaunos Turonésque , vbi Senatus Franciæ minùs Catholi-

ca ſeceſſio eſt, citat Apoſtolicæ Sedis flammeum patrem. quæ execratio diem Philippo Cardinali dicere? de numine diuiſque cognoſcat miles hæreticus, ſiquidem Legatum Romanæ Sedis vult edicto coërceri. Catalaunorum purpuram, Senatúſque figmentum Legatus Pontificis ad inferos ecce damnans tradit Sathanę Angelíſque malis. & quo furore Cõciliabulum Carnutenſe ſubornauit, vt in Gregorio fulminis abuſum increpet? quis tale mortalium affectauit, vt cœlo inſcribat leges? in cœleſtis iræ officia animaduertat? Marcellinus tamen Landrianus dicitur perperàm vſus anathemate. ſic Cardinalis Gaetani irrita diplomata. ſic venit à Pontifice quiſquis abutitur. furit ergò qui veneratur Pontificem: adhuc ſuſpicabitur veſtra credulitas cogitare virum de fide vel Petro?

intelligite Deum Petrúmque, vult iſte ab Deo & poteſt: ſi dominatur Pontifex diuino ſubſeruit imperio. ſed quia non viuit mortalitas abſque præſentiâ maieſtatis, recipite Franci Dominum, & ſi quem vultis per ſuffragia colite.

E contrà ſcripto: Princeps arguit conſpiratos. Natus eſt vobis Princeps, ô Franci, cur facitis? iubet lex veſtra genitis Principibus obedire, non agnouit electos, nil agitis. ſi veſtræ tandem fieri debent machinæ, nullo ritu, iure, cærimoniâ facitis. vbi primores Ordinum? religio Cleri, ſplendor Equitis, conſenſus robúrque plebis? vbi dignitas Francæ purpuræ & maieſtas? legitimi conuentus iſtis conſtant, & vbi qui ius habet indicendi? non vocati ordines niſi præeſt maieſtas quæ vocare poteſt. me non plebs temeraria, non ære

mancipata, seruiénsque nummo transpyrenæo nobilitas, non accita è Pado, Tiberi, Ibero, Bætíque, sacerdotij peregrinitas, non reliquiæ polluti violatique Senatus circunstant. ordinum me veritas stipatur: Francus Episcopus, gentilitius Princeps, eques indigena, & de plebe optimus sine stipendio cingunt: nisi stipendia sunt amor & veritas. non premuntur in castris meis auri mercenarij infamiâ, zonæ militares: iure & animo certatur. sedeo in mediis purpuris sanctóque Senatu, qui sine me legitimus non est, & me lege tegit, nec vos tangit studium Principis aut pudor facinoris? resistit religiosis animis cultus meus? hæreticus sum? sic iubet hostis, hæresímque molitur seditio, fabulatur exterorum ambitio. docete Principē: qui est à Deo Princeps Concilio parebit non factioso,

Pontificem venerabitur: voce me suasúque agite, doceri volo, non seruili fuste, loríſque duci vel impelli: volens propero. quòd ſi concilium publica repellunt incendia, non abnuo priuati conſortij familiare alloquium. Catholici me ſequuntur Duces, & horum religionem non afflixi ſupplicio, non coërcui voce, non abhorrui nutu. per Legatos ſuos pro me apud Pontificem intercedunt: amo Ducum ſtudia, & quamquam exterum vllâ causâ ſubditis affari non licet inſcio domino, crimen diſſimulo. non cultum tandem, veſtros odiſtis Principes. & vos & exteri, ne Pôtificis inſinuer amplexibus, curritis obuij, moleſtíque oſculum paternum infringitis, Petri claues occupatis. oderit me ſeditio dùm Petrus amet.

Hæc ex vtrâque parte ſcripta & per-

perorata vacillat inter conſpiratos Regia querela: dubiis motibus conſiliiſque fatigantur ęgri conuentus, & extraneis & apud Principem ridiculis electione impeditâ multis modis: ſed hi modi non tacendi poſteris. Regij proceres ſcripsêre literas quibus tranquillitatis conſpiratos ſubmonebant. Mayennæus literas Legato Iberi Regis exhibet: at is nomen pacis peroſus, minatur confeſtim diſceſſurus ſi pacifica pagina conuentibus aperitur: veniſſe ex Iberiâ, vt aduerſus Henricum Galliæ turbentur: rediturus trans Pyrenem ſi vox concordię it per ora plebis. iubet Mayennęus apud frequentem cœtum minis contemptis Ibericis literas publicari. hoc ſpiculo lęſa conſpiratio à duce ſuo, poterat iſtud concipere: France non facies tibi Regem, vt colas illum.

Paulò pòst meditatur Henricus fidem orthodoxam, directus in semitam veri, probâque manu peritè ductus à Reginaldo Bealnio prȩsule Bituricensi & Renato Benedicto curione parœciȩ D. Eusthatij in vrbe. nec mora, Proceres regis comites monent totam conspirationem, docent de piâ Henrici meditatione sacróque consilio: imò certi & scientes animi regij: Pollicemur, inquiunt, conuersionem Principis ad Deum, conuertimini & vos ad Principem: si belli prȩtextus est viri hȩresis, ecce spondemus pro eius religione; respondete de cultu & obedientiâ erga ipsum. sic vrgent conscias mentes, sic diuerberant.

At decoris propositis, facta rebellio rebellior. quȩritur Phaethonta quemdam cui tradat rerum frȩna, mundum qui misceat incendiis. eo-

dem enim die deliberatum eſt in celebritate cœtus & conferto grege, non de reuerendo Principe, ſed de appellanda Ibera Infante, eíque dono tradenda Franciâ, ſi marito conſpirato Franco nuberet. Philippus Iberûm dominus, ſpondebat inuicem Infanti ſuæ fauore coniugij terribile, & aureum. dotalia arma: armatíſque Legionibus ſtipendij vice, annua duodecies centena millia numûm aureûm, donec cuncta ſubigerentur. titubat Francus ſignifer, Hercules niſi noſter polum ſuſtentaſſet.

Princeps hâc proteruiâ & feritate conſpiratorum lætatus, format & roborat de ſubditorum rebellione religionem ſuam: accingit ſe ad pij ritus venerationem: &, qui eſt apex totius hiſtoriæ, oſtendit liuori non ea ratione Catholicum reuereri, ſi ab

conſpiratis coleretur ipſe. religioſus etenim maximè apparuit, cùm repudiaretur pius: nec eſt eminentior pietas, quàm pietatem cùm vapulat amplecti, cùm lanceâ perforatur profiteri. ergo cùm factio alienigenam maieſtatem exquireret, Mayennæus mediis frequentibúſque comitiis, clarâ voce negat placere ſibi regis nouationem. fortaſsè viro diſplicuit dari ſuffragia in gratiam extranei Principis, deferri ius ſceptri extra Francos: ſenſítque optimum, etſi repudiaretur Henricus, retineri Francorum maieſtatem intrà ipſos. prorsùs vt quidam medici malunt diætâ, potúque, & electis remediis, purgare ſanguinem & mundare intra venas, quàm foras mittere.

Neſcio quâ ratione euenit, dimẽſis pluribus ſæculis, redeunt ſimilia in mentes hominum propoſita, pa-

ria consilia. Germaniæ olim exercitus rumpentes obsequium erga Galbam, significarunt prætorianis, displicere imperatorem in Hispaniâ factum: & hoc æuo, conspiratorum potioribus horror est ex Hispaniâ dominus, licèt fœderatâ & conspiratâ.

Secundum hoc & intestinum conspirationis vlcus ex ore Mayennæi. ecce lethum à rege ipso post quatriduum: dein funus à Senatu.

Purissimo sacrificio adfuit maiestas in oppido Sancti Dionysij, vbi sepulcra dominantium. factum diuina mente vt inter initia Fidei, qui pro regia certaret hæreditate, regum tumulos disceret venerari, pios osculari cineres, viuere in sacris Principũ, ritus & ceremonias imitari quorum ambiret patrimonia. in hoc gesto nituit aurora tranquillitatis dissipans

ægritudinum caligines, ſurgens clarum mane mundum intrans, latéque fundens amores, riſum, lepôres. celebriorem fecit cærimoniam Epiſcopus, quia creber, & denſâ benedictione Principem irrorans.

Admirabili myſterio perempta conſpiratio, funerata eſt ante quatriduum ne nimium fœtêret. nam triduò poſt Senatus pars quæ Lutetiæ inter conſpiratos reſtarat, intercedit pro lege & fundamentis reipublicæ: vt regnent Heraclidæ in Sparta noſtra, nec extra familiam Principum liceat inueſtigare dominos. at indignus imperio Princeps; quis iudicẽ ſe maieſtatis ferre poteſt, niſi qui maieſtatis reus? manifeſto exemplo apparuit Senatus, eſſe imperij Franci firmamentum. ideò qui de reipublicæ ruina conſultant, Patrum fas & ſacra rumpunt, minuúntque in

dies dignitatem tutelæ nostræ. nam Fatũ est, ô Franci! cùm Senatui nulla authoritas, tum nullum afflictis rebus consilium. anxium ea ætate pro republica loqui liberè & publicè: licebat secretò consulere, & intra palatium commurmurare. non solùm ciues, sed amplissimi ordinis præsides, si facit seditio restiones, quis cõuentuum sententiæ contradixerit? & obsistet nemo regum creatoribus. reperti tamen qui repugnent, spernántque salutem priuatam dum publicam periculo suo sperant. diuinè facti præcipuus suasor eloquens Duuarus.

Patres, causa calamitatis publicæ condita est apud Deum, remedium sperate ab ipso. nam dum quisque humanis remediis opitulamur publico morbo, duximus rempublicam præcipitem in excidiũ: & quod

nullus priuatim cogitauit facere, fecimus cuncti. verùm si semel placatur Deus ad opem nostram, præcipua auxiliantis numinis vtēsilia sunt in vobis, Prudentia & authoritas. si quidem cùm eruunt hostes fundamenta regni, implorant ecce Franci leges vestras, ducendi per ruinas à prudentia vestra, ab authoritate inter ruinas confirmandi. verùm qui propè seruitutem sunt, formidant à dissimulatione vestrâ destitui: dissimulatis enim publica scire mala. at micant mala nostra non tam in miseriis ipsis quàm in virtute hostium. generosa est Ibera natio, acquirendo diuitias virtutem non abiecit: solidat vires suas ad destruendos ęmulos imperij Francos. inuolat iura nostra: & iam sacrum rei Francæ consilium vidimus haberi Lutetiæ, in domo Bernardini Mendosę. ibi con-

ſultum eſt vinciri Senatum, ínque Baſtillam iaci: præſidiario Germano milite,dein Italo,Iberóque premi ciuem: ab Theologis de pulpito Legẽ Salicam palàm irrideri. auditus eſt Inigus Mendoſa apud confertos cõuentus diſceptans, de iure Infantis Hiſpanæ in regno, ſeu prædio ſuo Franco. legimus ſchedas Hiſpani regis,queis mandabatur Hiſpanis quęſtoribus ſtipendium conuentibus & ſuffragiis erogare: at illas ſchedas medio Francorum cœtu legimus, non Francè ſcriptas. deliberatum in conuentibus euocari Infantem cui, ſi nubit marito conſpirato Franco, dos eſt ipſa Francia. neglecti eodem momento Henrici ſtipatores & eius conuerſionem ſpondebant. temerè concipi vidimus hæc conſilia: at funeſta conſilia:fons opinio falſa quæ factioſos occupat, poſſe in exteram

familiam transferri iura imperij, si populi consenserint. populorum verò assensum legitimum existimant, si legum magistro Senatu viuente, silente, annuente. iccircò vagatur ambitus per populos, corrumpuntur voces, regnátque hæc lasciuia, quia non dissentire nequissimis suffragiis visi estis silentio. ostendite Patres nó esse corruptelis imperium nostrum ad exteros tralatitium. potest Senatus, si negat eam esse conuentibus authoritatem: si vetàt eo de facinore disceptari. potest Senatus frẹnare cóuentus: eius enim est vetare, qui potuit conuocare. experimur à quouis legitimo cœtu statui nil legitimè, nisi Senatu comprobante: si iusta vim habent à iure vestro; quantùm corruptelæ, ambitus, periuria valebunt, si damnatis? actutùm damnate: nam si consilia ista Senatusconsulto velo-

ciùs foràs euaserint, inuadet vos hostis, perdétque. si Senatusconsultum famam Consilij præcesserit, tunc improuiso ictu consternabitur scelus: & quò celeriùs, eò fortiùs & prudentiùs consultum erit. censeo ego post meridiem, visendum à crebrâ Senatus parte Mayennæum, monendum de roboranda lege Salica, quæ vestra salus, quicquid Inigus Mendosa declamet. at tu Prętor, ô Magister quietis publicę verba proloquere.

Conspiratæ lux ista nouissima parti. prodeunt è sacro Palatio lecti Senatores, missi à genio imperij, per secures & arma incedunt securi togati, spernunt laqueos. pręit vir maximus Ioannes Magister, princeps & verè magister ordinis. Mayennęum alloquitur de rei Francę principiis & statu, grauiter, nitidè, intrepidè. non esse reges nostros in voce mortalium:

quæ res æternùm Franci animi & Senatoriæ constantiæ memoriam consecrauit. sed has voces vigorémque Senatus excitauit audacia Principis, recénsque gestum debellatæ nuper Druidessæ, sub oculis conspiratæ factionis, quæ celebris factionis testis fuit non vindex. sic ius armis, armáque adfuêre iuri, cùm inflammarunt Patrum animos, linguísque eloquiũ dedêre pro victoria.

Specta quicumque rebellas quò vergant artes tuæ! fatigas Antistites, Ecclesiæ tela scrutaris, sacræ Themidis os verbáque studes promereri: rebellionem prætegis, affectásque suadere populis, si decepta vel coacta Themis iustam esse dixerit. suffuratus sacra tela iacularis in dominos, sed hebeti cuspide innocentia. æmularis Idam Lynceúmque: hi Plutonis lapideam statuam in medium Pollu-

cis pectus lancinarunt, verùm ictu innocuo. placatis enim Diis, amici ſunt Principibus Di non ſolùm, ſed amicæ ipſæ Deorum imagines: recreauit Principem portio ſeu imago Senatus aduerſus Principem conſpirata.

Omnis de creando rege diſceptatio, apud conuentus ſic finiit, vt fieret nihil. mutatas Orbis non ſenſit habenas.

Res conſpiratorum afflictæ: intus ſententiarum diſcordia, foris furore bellico: domi iterùm Senatu repugnante: nec aderat opitulator extrarius, vocatus decies, comparens nuſquàm. inter diſſidia, hæc fuit bonæ parti conſolatio, quòd ipſa vincente ſola mala ſternerentur. nam plęrumque ea certatur nequitia, vt vtraque pars victa vincénſque, paſſura ſit exitium. Cicero ſcribens Bruto, non af-

firmat de republica quam victores, negat quam victi habituri sint ciuili bello. non sic aleæ nostræ iactus vtrimque damnosus: superante bona parte sperauimus & tenuimus rempublicam, quam sola poterat vincēs rebellio profligare.

In tanto angore rerum conspirati dolos texunt in Principem, atque iras cum fraude cogunt, quæ est vltima victis salus. nec est commodior fallacia, quàm dum ore ficto & supplici quietem ab Henrico flagitant, armáque exterorum intereà clandestinis precibus appellant. Princeps de tranquillitate interrogatus, nec sermones refutat, nec victoriis desistit factísque. sentiebat enim hac fraude fieri verba de pace, vt feruentis victoriæ ferox vitaretur impetus, dùm nouum lectúmque quod secretò inuitabant, veniret ex Iberia auxi-

lium. ſexto tandem poſt conuerſionem die, trimeſtres inducias obtinent à rege conſpirati locuti nil, niſi pacificum. ſperant effrenem Bellonam his compeſcere habenis, quas vt firmiores reddant, ſic aiunt. non ſufficiunt induciæ: iungendæ ſunt dexteræ, pacandæ inimicitiæ, ſed conſilio Pontificis: & conſilio Pontificis reſpondet Princeps.

Pontificis non veretur ſententiam Princeps, etſi nondum propitij: nulla reformidat iura ſecurus iuris: illuſtriſſimum Ludouicum Gonzagam legat Romam. apparet ibi à conſpiratis nemo: excurrit induciarum tẽpus: fugiuntur per inducias irę Principis, dum fugit ætas. væ dicto! foris pacem elocuti creduntur iuraſſe ſecretò, ſe nunquam cum Principe cõuenturos, nec concepiſſe ſacramentum ſub conditione, niſi Pontifex

ſuaſerit. manifeſtis & ſimulatis negotiis eſt in ore, eſt in ſpecie, clandeſtina & vera coniuratione tacetur Pontifex: quod vbi ſuo loco dignoſcet, conſpiratos ipſe deſtituet. ſic iurat coniuratio, contumacior vbi debilitatur: animi peruicaces detrimentis obdureſcunt. apparet ſapientiam eſſe cœleſte donum, nec accipere quicquam à pœna.

Apertum hoc arcanum Principi, ne ſe ſubornatis ad peiora induciis pateretur decipi: cur fraudem non ſuſpicabitur quando ipſi illuditur Pontifici? quod vt conſpirati diſſimulent, excuſant Romæ certâ die non potuiſſe apud arbitrum occurrere: fallebat ipſos Iberus nec aderat armatus. nam dum auxilia conſpirati citant ad initium veris, quæ eſt hirundinum tempeſtas, differt Iberus; durate, inquit, & expectate cicadas.

decepti

decepti conſpirati, nec deſperantes auxilium, exclamant iterùm, pacem vel inducias: inducias bimeſtres ſupplicibus prorogat Henricus. per otia fluunt horæ: nil agunt conſpirati, obliuiſcuntur Apoſtolici iudicij: nō adsūt pro valuis arbitri, furtiuis imò precibus lentam Hiſpani ſurdi opem ſollicitant: de induciis ſtruunt inutiles inſidias. vulgauit iſta Princeps, & quantus fuerit ipſe, diſtinctè ſcribit.

Cara eſt annona veneni, non ferri. priori induciarum menſe, quidam inſtruxit ſe cultello feriendæ Maieſtati: vulnus aperuit in ore Principis parte venerabili, vt oſtenderet ſpernenda eſſe ora principum quæ mortales adorant. noſce Henricum vitaſſe dolos, ſed flagitia: inter aduerſa, ſed aduerſus facinora ad Principatum & pacem veniſſe. oſtendimus huius hiſtoriæ libris bellicis, terribili armató-

que Principi cessisse Martem. at hoc, qui negotiorum est, libro, ecce apud Principem ridiculum conspiratum Proteum, inanem Deum, seu toruo mutatum membra leone, seu serpentis ludentem formis.

Quippe nec astu decipi, nec exitialibus ærumnis penetrari facilis qui diuinitùs vngi destinabatur. existimauit non sat esse viuere Catholicè, quod est hominis, nisi benediceretur oleo vnctus sacro, quod est Principis. apud Remos non est inauguratus, vbi oleum ros cœli: apud Carnutes benedictione sacratus, in conspicuo B. Dominæ templo, vbi Clerus antiquitate & numero venerabilis. fuit Carnutum antiquæ Gallorum cærimoniæ, sapientiæ, camœnę sedes ante Christum. eò traducitur è sancti Martini monasterio Turonensi sacrum balsamum: nec ritui defuit

cœleste donum. nam Francia non vnâ parte sui læta superûm affectibus, fœcunda beneficiis, expromit thesauros è tutorum suorum templis: quia Remensem & angelicum liquorẽ occupabant conspirati, præsẽs fuit salus populis è Martino: & meritò à Diuo tam benigno & propitio Turoniũ dixêre quidã Martinopolim. falsi conspirati opinantur erepta nobis sacra, initia, auguria, vsurpato Remensi oleo: vt Romanis adẽptus Iupiter, postquam Capitolio incenso, & ipse deus dictus conflagrasse. sed apud Reges Francos vbique est diuinitas, nec cœlestia suffragia eo loco inuocantibus cessant. sic absurdè credidêre conspirati deiectum Tarpeiâ rupe Tonantem nostrum, dum Remensia nobis mysteria rapiunt.

Miraculum, tàm aduersus eos qui miracula refutant, quàm pudor col-

ligatis qui regem nollent admirabilem. ſciant illi ſi non apparent mira in ſpecie olei, experiri nos non vulgaria in effectu. vidimus vngi Principem, humanum iſtud. vncto & benedicto Principi euenire proſpera innumera, mirari cogimur: nec iam ſolùm oculi oblectantur, mens afficitur. ſciant illi erectas res extremas noſtras à diuis indigenis. at hi qui ſciebant diuos, & diuos vidêre fœderatos, cur diuorum obliti ſunt, cùm regi rebellârunt?

Nouum hoc & inauſpicatò factum, regem apud Remos oleo non perfuſum ignari & idiotæ crediderunt: fouítque vanam opinionem ratio duplex.

Primò quòd Remenſe vnguentum è cœlo veniſſe creditur: nec it hæc fama incommodè. ſi quidem non eſt mirabiliùs è cœlo ad nos vſ-

que oleum quondam exportari, quã à Narcisso Episcopo Hierosolymitano ante mille quadringentos annos aquam benedici, ad vsus religiosos in oleum commutari. Hierosolymitanus liquor non magis è cœlo venit, quàm noster. vtrumque largitus oleum cœlestis fauor, nostrum missione, illud mutatione. nec est mirabilius mitti, quàm mutari. sic non diminutum apud Sidoniam viduam oleum: sic auctum apud mulierem obæratam: & hoc magis è cœlo venit, & illud non minùs est totum è cœlo. diuina liberalitas concessit obæratæ quod accrescebat: dedit Sidoniæ quod etsi quotidie auferretur, non desiderabatur. oleum verò deferri ab Angelis, simile quiddam est & esurienti Prophetæ panem adportari, & sitientibus iustitiã Francis liquorem aduehi. nam iusti-

tiæ tam famelicos, quàm sitibundos, necesse est abundare. sed cur diuinus ille ros nobis per angelos ministrabitur, Prophetæ cibus per coruos? quid simile volucri fœdo & angelico? sed cur hæredes nos testamenti noui, promissorum possessores, per Christum reformati, Christo conformes, eiusdem collocutores, comites, comessatores? ærumnosus Propheta in tristi nube versabatur: numerat in luce Gallia Lupum, Mamercum, Remigium, Eutropium, Anianum, Hilarium, & mille Præsules, Prophetarum nepotes, sed maioribus maiores ipsis.

Secundò, Remensi dignitati suffragatur vetus consuetudo, vt Remensis Præsul Reges throno sublimet. at moris antiqui mysteria transiêre in priuilegium, eò religiosiùs, quòd est moris huius origo proba

& potens. dedit verò initium cærimoniæ Clodouæus primitiæ regalis fidei: vt quod ritè factum in primo, Catholicè seruaretur in cunctis. vtraque ratio ab exemplis refutatur. nam quicquid laudabilis cõsuetudo probet, necessitas irreligiosum esse negauit, si secùs fieret. nec enim Clodouæi nepotes, nec Pipinus, nec eius filij Carolus & Carolomanus, apud Remos consecrati. Ferrariæ etiam, qui locus est in Senonibus nullâ antistitis Cathedrâ dignus, euexêre throno principem. citauit alia exempla generosus & verè Francus Carnutensis præsul. præsagiebat illi animus, Carnutenses nepotes vncturos „ aliquando Principẽ: diuinæ animę „ in futuri sapientiâ excellunt. non est disputandum quo loco Princeps vngendus, sed quo oleo: narrat vnxisse Dominus oleo sancto suo Da-

uidem, nec locum memorat. vnctus ergo Princeps more maiorum rituſque abundauit & diuina & regia aſperſio: Remenſis etſi non foret. hoc eſt vnguentum, quod deſcendit in barbam Regis: hæc ſacri augurij myſteria minutim cognoſcenda, quibus conuerſus, conſecratus, conſeruatus Henricus ad Chriſtianorum ſolatia. qui Maieſtatis conuerſionem contemplabitur, pacificatos per mille anxietates aſtu miro populos, publicæque concordiæ ſecreta: fatebitur reges diuinâ mente frui, aut ab ipſa adiuuari. verum eſſe quod publicant, Minoëm toto nouennio cum Ioue fabulatum.

Poſtquàm publicatus eſt Henricus, Eccleſiam Romanam agnouiſſe, ac diuino rore hilaris verè regnare, venerunt turmatim ad obedientiam rebelles populi: ac velut auium ferè

omnium quæ sociatæ viuunt, quælibet locos formidat insuetos, erecto collo rem adspectat, nouos aure sonos arguta & tremebunda excipit: sed aliquâ penetrante cunctæ inuolant: quod pauore & suspicione diffugerant, faciunt exemplo. sic vno conspiratorum procerum regiis pedibus adlabente, & aliqua ciuitatum ad obsequij religionem præcurrente: fecit in cunctis æmulatio, quod ius publicum, vel ratio legis non obtinuerant. adhæc quia per præcedentes inducias, cupitus Hispanorum exercitus inania conspiratorum vota deceperat: nam ex Iberia maturauit gressum miles nullus, trimestres inducias produci flagitant. pertæsus Princeps toties ludum sibi fieri, eo consilio vt protractis induciis, speratæ tandem ex Hispanis irruerent copiæ, pacisci negat. Meldos & à Vitrio

ipſorum præfecto, obſequij quietíſque publicæ felices primitias, Lugdunum, Aureliam, Biturigam: Caſtræum, & quoſdam proceres ad officia pronos: Pontæſiam, Lutetiam, in ſe recipit.

Exceptus vrbe à Briſſacio Princeps, menſe Martio, ſole dies per arietem dimetiente: fauentibus Deo bellico, & ſigno poliorcetico. nam Lutetianos à factione conſpirationis cùm reclinare ad regem Mayennęus ſuſpicaretur, impoſuit vrbi potens Hiſpanæ militiæ præſidium: quas habenas præſente ipſo morſicantes ciues, abſente tandem excuſsêre. prima cauſa ægri & improſperi Galbæ imperij, fuit introitus in vrbem inductâ legione Hiſpanâ, exercitu inſolito. exulcerauit animos Lutetiani populi, auertítque à votis noui, & per aliena parati imperij, triſte ſpe-

ctaculum, Hiſpana acies: nec familiaris Bellonæ.

Spontanei quidem populi ſuccedunt dominationi Principis: ſed proximo pręſentíque terroris exemplo, inuaditur voluntas. nam obſeſſa Laoduna tormentorum ictibus verberatur: aduolat Hiſpanus, tonante machinâ compellatus ſuppetias. fauet auxiliis Mansfeldius, audens ſubiugatâ nuper Capellâ munito loco, ferente hanc moleſtiam præſente, & in vanum minace Principe. creber miles offertur Laoduno: ſed poſt iugulatos mille quingentos, cæteri diſiecti, triſtia verba ferunt ad Mansfeldium. regiis manibus vrbem reſignauit, Carolus Emanuel Mayennæi filius.

Redeúntibus ad officia multis populis, ſplendent apud Principem animi verè Catholici notę, ad Eccleſiam

conuersus, dein consecratus, vult postremò à Pontifice absolui: nam probè cogitat de futuris annis, qui præteritorum delictum exhorruit. sic Iulius Philippus Cæsar, tum demùm exceptus est in Ecclesiam, vbi confessus. non sufficiebat Cæsari Christianam in posterum vitam vouere, nisi antecedētem fateretur paganismum. Henricus existimauit Christianum dogma perfectè profiteri, in cōfessione prioris errati: at ius absoluēdi apud Præsulē esse didicerat. Gallorū dominus à Gallo & domestico Præsule. is statim post quartum sæculum, scribens ad Polemium præfectum Galliarum, de differentia politici sacríque magistratus: sic fatur. vt is qui propria vobis non tacuerit flagitia, damnatur: ita nobiscum qui eadem Deo fuerit cōfessus absoluitur. nobiscum? exce-

„ pit Henricus: confitendum Deo, indigena me Pontifex monet & vetus, ſed cum ipſo.

Confiteri verò cum Pontifice Romano ſeu cum Petro auguſtius credidit, quàm cum Andréa, ſeu quouis alio Pontifice. nam tunc primùm Dominus Petrum viderat, cùm di-
„ xit, *tu vocaberis Cephas*: nec præcedenti comitatu vel obſequio, meruerat filius Iona nouo illuſtrari ti-
„ tulo. accipe præmium Petre ante
„ laborem: laurum geſta ante certa-
„ mẽ: in principio ſtadij gaude bra-
„ uio: accipiat Andreas, cùm ad me-
„ tam peruenerit: vt tibi pręmij prę-
„ rogatiua, ſic iuris eſto poteſtatiſ-
„ que, præ cæteris Apoſtolis eminẽ-
„ tia. eſt hoc, tu vocaberis Petrus,
„ prœmium ad illud, tu es, & ſuper
„ hanc petram: eſt præfatio futuræ
„ poteſtatis circa cœleſtes fores. illu-

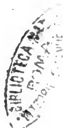
ſtrior hæc prærogatiua, quod non ei Apoſtolo qui prior apud Chriſtum innotuerat, ſed electo data eſt. Andræas enim iam Chriſtum agnouerat, cùm frater Petrus ignoraret: cùm Petrus ab Andrea velut catechumenus quidã introduceretur ad chriſtũ. hic Andræas Apoſtolorum eſt tuba, hortator agminis, prima Eccleſiæ columna, petra ante Petrum, nec dicitur illi, tu vocaberis Petrus. fundamenti fundamentum, nec ad eum ea
„ vox, & ſuper hanc petrã: initij primitiæ, fratri priuſquàm diſceret, vitam reuelauit: fratri tamen nouo apud Chriſtum homini tribuuntur pręiudicia poteſtatis. tantùm placuit Domino ſola Petri facies. diuinè ait
„ cœleſtis ſcriptor Ioannes, Intuitus
„ eum Dominus: nam ex aſpectu ſolo non ex eloquio, nouit Petrum eam eſſe Petram quam deſtinarat

Ecclesiæ fundamentis. prorsus vt ædificator disquirens inter aceruos lapidem vnum angulo solidando aptum, exultat reperto, & exclamat:
„ Disponite mille, & istos mille in-
„ ter latera, ordinésque parietum:
„ hic verò est qui funditùs ex angu-
„ lo fulciet vnus firmabítque do-
„ mum. ecce Petrum socios excellentem, electum à Christo, vidente socio, non inuidente fratre. tantò delectat Petrum alloqui quàm Iacobum Andreámque.

In nobilissimo Principis gesto scribendum breuiter fuit non solùm quanta fecit Princeps, sed quàm optimé. Excelsus ergo Ludouicus Gonzaga proficiscitur Romam, Pontificis amorem flagitans. Annuebat Pater filij votis, sed turbat Clementis cor paternum hostis susurro, amicitiis insidiatus. nec iam cogitabant

Hiſpani throno principem deuoluere.non enim gratiâ valebant cùm expellerentur à Francis: nec pollebant viribus, qui oppida pauca & ſolùm in margine regni occupabant: quippe verebantur vltionem offenſarum, quò validior Henricus erat qui rerum potẽs formidabatur; quò futurus illuſtrior, ſi clareret nexu & amicitia Pontificis. iccircò impiè damnant apud Clementem, piam regis pœnitentiam: linguam iuratam habere, non mentem: aliud in ore promptum, aliud in corde latens. itaque Gonzaga poſtquam nil impetrat: Vale, inquit, Sancte Pater. „ armatum Principem Catholicum a„ mare negas: armatus verò Prin„ ceps tunc ſolùm pugnare deſiſtet „ cùm erit per te pacatus orbis: ſic fateri neceſſe eſt Eccleſiæ armis Eccleſiam oppugnari. Poſtremò ſuſcipit

pit hanc conciliandorum animorũ expeditionem Perronius, Romam pergit, quæſtionem agitat, fit ſacro in Conſiſtorio diſſidium: mouit peritos facundi Perronij induſtria adminiſtrantis Romæ totum hoc negotium, amoris Apoſtolici. liuorem contrà certarunt ſuffragia ſcientiæ. Cardinalis Toletus eximia doctrina & mente Chriſtiana illuſtrior quàm galeri rubricâ, immemor odij patrij, poteſtatis Hiſpanæ, mortalium rixarum irreuerens, dicto ſtylóque factionem conuulnerat. cenſe inter rerum miracula, non ſolùm arma debellata rebellium, ſed ex hoſtibus optima claráque ingenia, non vi ſubacta, nō corruptelis emollita, verùm virtute conciliata, pro diuinis fuiſſe „ ſpoliis: nam ſuperûm eſt compa„ rare corda. ergo diſciplina ſternit inuidiam: pater motus grauitate &



doctrina dicentis Toleti, pœnitentem filium osculatur.

Cùm Pontificem Patrem nominaui, Regémque filium, Christianè feci, & quod faciebat Princeps ipse. nam verum est ab Constantino Metrophanem almæ vrbis Præsulem, vocatum non alio quàm Patris nomine: & ab Metrophane non aliâ voce quàm filij Cæsarem appellatum. id fecisse Metrophanem iure suo: ídque Constantinum, vt decebat optimum maximúmque Cæsarem.

Clemens Pontifex præfert in vitę morúmque breuiario, pacatum orbem, Poloniam sedatam, amatum Henricum, Franciam Petro conseruatam. verum magnúmque sacerdotis opus quandò, quod fecit Christus, principis meminit. atque vtinam sic egissent qui rigore potesta-

tis dum ſperant domare Reges, ad contumaciam vſque exaſperarunt, vnde profugi multi ab Eccleſia populi. apud quoſuis mortalium rectores, ſi leui cauſa ſuboriuntur iræ graues, acerbitas demùm iræ ruinas affert nuſquam leues. ſic iuuenis equo Arabico ſpoliatus à Ioanne Comneno, & is fratris filius, æger mediocri iniuriâ, Chriſtum iuueniliter & inſanè abiurauit. deploratum toto Græco dominatu, firmari ab offensâ leui Turcorum parte Auguſtæ perſonæ acceſſu. Clemens igne modico ingens non ſuſcitauit incendium. Patris virtuti redditus honos ab omni gente: Ruteni ſubmiſſi Petro: vidit bonum iſtud Chriſtianæ Sion, excepítque ab Aquilone vndè, aiũt Prophetæ, cuncta mali labes. ac vt ab Oriente venêre Magi, hic ab Eoâ Alexandriâ properare Romam Ga-

brielis Patriarchæ fausti nuntij adoraturi Petrum. vetus illa fœlicitas imperij Romani, vt non solùm prouinciales gubernarentur Romanâ lege, sed qui extra fines essent, rumperent etiam claustra imperij, vt obsequium suum exponerent Romano foro. peruenit illa fœlicitas ad Clementem, quem scripsi vt partem vi-
„ tæ regiæ: siquidem optima pars
„ vitæ mortalium, est amor.

Varia fuit Francorum opinio de principis dogmate, etiam post Clementis patris nexum. putarunt quidam ad fidem illectum, regni occupandi fiduciâ & votis. quippe proclamasse conspiratos proceres, non aliâ sub lege ipsi parituros. paruisse regem studiis imperij. alij venisse ad fidem seriò, quia causâ cognitâ pœnituisset: non cùm tenuis paupérque victus apud Aquitanos: non cùm

obſeſſa ſalus apud Arquas: non cùm ambigua apud Ibericum: non cùm erro vagaretur per prouincias nec alienas nec ſuas, ſub Ioue, domicilij exſors. intellexiſſe fidem cùm rebus non incauta fides. vrbibus debilitatis, extraneorum ſubſidiis debellatis, præliis confectis, ſublato Farneſio, languente ciue, & propè miſericordiam quiritante. quando conſpirationis duces imbellibus nutarent copiis: ipſe ſtrenuo milite, generoſo nobili, & vtraque ſtipatus militiâ victoriis aſſuetâ, iura ſæclo daret. timeretur irritatus: nec minus celebritate nominis, & opinione virtutis diſtineret exteros, quàm ſubditos. iuſtas & ſolas à Deo conuerſionis habuiſſe cauſas: ex aduerſis cœlo dediſſe gloriam non gladio. Henricum ecce dicto factóque, nec ſimulatè Catholicum.

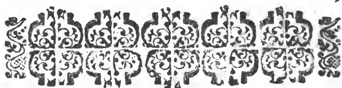
Circa conuentus Rotomagenſes agenti apud Gallonium obtulerunt Hugonoti ſupplicẽ epiſtolam Principi. & inter cętera oratoriæ artis ſophiſmata ſic ad ipſum. Degis, Do-
„ mine, inter nos, & ſic credimus:
„ detinent inimici corpus tuum, viſ-
„ que vſurpant: tota mens noſtra
„ eſt. verè mentimini, inquit Prin-
„ ceps, qui me hypocritam falsò ar-
„ guitis. cum dicto, manu vtraque perruptam ſupplicem paginam huc & illuc diſiecit: hæc ex appendice ad Genebrardi Chronologiam.

Iam eſt Henricus non è bellicis geſtis, vt vanè putant, ſed è ſacra conuerſione dicendus Magnus, Magnorum cauſis abundans: at cauſis omnibus quæ è geſtis ſunt ſuperior: iccircò Pompeio & Alexandro Magnis maior. nam de Alexandro, ad Antipatrum ſic locutus ſcripto Ari-

„ ſtoteles : Non ſoli Alexandro,
„ quod latè dominetur, ſed cuiuis
„ rectè de Diis ſentienti, licet eſſe
„ magno.

Exiſtimaui vtilius, hanc materiam vnà digeſtam tractare, quàm confundere per totam hiſtoriam, & per fruſta diſſipare. nam qui minutè diſpergit rerum ſeriem, res diſperdit ipſas. compoſita verò materia quàm diuiſa, magis docet, delectat, claret: vt diſperſæ ſtellarum flammæ mille minus illuminant, quàm Solis vnius densè collectus fulgor. ad hæc per res tot diſperſas, eſt variegandi ſtyli labor immenſus, rhetoricus, iniquus induſtriæ meæ. ſtylus etenim ſi non diſcriminat, ſed vniuerſa pariter exſcribit, informis eſt & inanimis: ſi in frequentiori & repentinâ rerum varietate fit diuerſior, plærumque amfractus, aſper, præceps eſt. in

ſimili verò & æquo tramite, rarò caducus ſtylus res quas ſcribit, celer ſectatur ipſas.



LIBER III.

POST obitum Farnesij, languet Mars lentior ad certamina. seu quod amisso duce, & deteriore apud Iberos militari industria, quæretur dux alter cum Henrico conferendus: sed quòd Iberici Imperij vires solidas, dux ille exhauserat, succumbente Marte sub tanto viri onere. nam deinceps, dux nullus externus, Gallias ausus penetrare, solum hostis infamauit limitem: longo etiam post Farnesium spatio, exercitus nullus Henrici præsentiam sollicitauit, fessis rebus, tepescente audaciâ. tertio tandem anno, comparuit in Sequanis Velas-

quius,apud Fontem Francum, paulò ante gratiam Clementis Patris. facinus hoc loco Achillęis certaminibus adæquandum: cui ſimile nullus patrauit Heros, niſi forti quodam deo comite.

Princeps occurſurus conſpiratis, ſocios ſibi deſtinat lectos mille equites:nondum ad locum deſignatum cuncti venerant, & Henricus cum exploratore, atque nonnullo expedito implicatur repentinis hoſtibus. ratus non eſſe hoſtes tam vicinos & confertos:Mayennęi turmę iſtę agentis primam aciem. recedere ignominioſum, certare manifeſtè periculoſum. leui alâ princeps diſſipat agmen hoſtile ingens: ſuccedūt alię conſpiratorum turmæ, nouę gladio meſſes. intrat ipſe cuneos: equites paulò minùs bis mille frangit:nec ſimul ſed cateruatim affligit,

diſtinctâ in turmas cęde, vt ſe ſingulę ferięti obiecêre gladio. proturbat pręuio Bironio caſus in omnes, Euryalo & ſocio. imminet cędi cædes theatrali ſpectaculo, prę oculis Hiſpanarum legionũ. Velaſquius apud Philippum regem Comes ſtabuli diſcrimina videt è ſecundâ acie; notátque Mayennęi alas certare cum inſperato Principe, nec ſe furiis immiſcet. noſcitur Princeps à proximis nudus faciem: tametſi caſſide opertus fuiſſet, ſatis enſe prodebatur. ſi qui de periculo ad Hiſpanum, ſecundámque aciem veniunt, interrogati quis dux infeſtorum agminum?
„ Princeps, aiunt: Francus? hercule
„ Princeps. Henricus ergo ruinam
„ in nos verſat, & ſtamus? adeſt quẽ
odimus, & tamen continendæ ma-
„ nus. at Velaſquius ad ſeipſum: fal-
„ lax me Mayẽnęe iubes, fulminibus

„ & ruinæ ſuppoſiſtum præſtare
„ caput. belligerans Iphicrates, ve-
„ reor ignorent hoſtes adeſſe Iphi-
„ cratem: tantùm turbauit Hiſpa-
„ nos Henrici cognitio. ſi gentes ex
„ auditu ceſsêre tibi Princeps, ſpecta
„ cœlos. trecentis equitibus nec vnà,
ſed diuiſis inter trecentos dimicationibus & turmis Princeps agit has furias in aduerſarios: ardet, flammas ciet in conſpiratos Herôem exhibet, peruadit certus incerta pericula. acceſsêre ſerò ſeptingenti equites: laudem immortalem fècêre Regi quod præſtò & ad dictum non veniſſent: vicit ſolus.

Experire ex hoc geſto verum A-
„ riſtotelis dictum: quæcumque na-
„ turæ humanæ horribilia eſſe forti,
„ vt homini. ſed non eidem homini
terribilia, vt forti. verùm quia fortis etiam timet, in audaciâ, & in timore

agens temperanter: gestum hoc Principis audaciæ tribuam vel temeritati dubito: certauit enim, vbi multa ipsi forti timendi ratio. postremò si istud & tale dimicare, est temeritatis. victoriam esse non ambiguæ diuinitatis, haud temerè cogor affirmare.

Quærenti causam ferociæ, quæ supra fidem: nam ausi vix tale Di Troianâ lite: non subit alia, quam inanè falsóque hostes opinatos, latêre post regem in vico insidiatrices copias. non credere tam præcipitem & cæcam viri cum paucis audaciam, ni auxilium proximè subsedisset. quantum est bellorum in opinionibus! euenit facto Mayennæi: is ad recreandos Sequanos suos per Bironium occupatos, vt opiferum faciliùs Velasquium excitaret: dissimulauit regis præsentiam, texit hostem.

ſingens in diuerſo regni margine Principem remotis pugnare locis: ſolum Bironium prouinciam inuadere: paratum à duobus opprimi. itaque formidatum Hiſpanos non declinauit Ararim: ſuaſus ſecreto & arte Mayennæi ad Sequanos properauit. deceptus vterque. Velaſquius abſentem putans bellorum magiſtrum: futuram Mayennæus pro multis victoriam.

Hic ordo abeuntis odij. eques conſpiratus turmatim & diſtinctè porrectus, velut vnũ idémque corpus diduxit brachia: ſi funderent noſtri, minabatur amplexum, curuans à medio vexillationes in cornua, ſícque in ambitum laxans. medius noſtros inter, Hiſpanúmq; peditẽ, ſed pediti Hiſpano & refugio propior, æquo paſſu ſenſim deuexus ad receſſum. dabant nobis cuneorum inter-

ualla velut feneſtris, proſpectum ad interiora, vt diſpici à rege poſſent repedantes Hiſpanæ legiones in tuta. ab equite pedites tegebantur, & eundem ſequentem firmarunt, qui defendebat. poterant emiſſi per interualla velites ſe pugnis inſinuare, iaculari metum, expeditè redire ad ſuos.



Per decliues campos vadente hoſte, cuncta è conuexo. Princeps inuitus, non ſine mentis æſtu notabat:
„ nam inter hoſtes non ſine aliquo
„ dolore eſt innocentia: & hilareſ-
„ cunt inimicitiæ ſi ferunt iniuriam.
ſed euadere paſſus, quem nequiuit perdere legionario robore, nudatus: manet ipſe in ſpoliis; & admiratione facti: exultat victor arenâ: luſtrat expeditionem, laudátque.

Per ſequentes dies nato recentíq; terrore vſus Henricus, minoris Burgundię cuncta diſturbat, Iberos per-

populatus, nec eâ prouinciâ excessit, nisi ingenti ære ad sumptus bellicos multatâ.

Effusam lætitiam temperauit, Picardos incursans Fontanus munimentorum subuersor, dum vagabatur Henricus in Sequanis mortalium profligator, remotas à Rege partes, totum limitem infestauit, terrorem fundens per populos ense Principis nudatos. Dorlanum per murorum strata ruinásque inuadens cæso præsidiario, multóque nobili: Villarse Amiralio animosa sed infœlicia ferente auxilia, mactato extrà certamen. odit Mars, sæuus etsi, sicarios: sed cùm suos moderari non potest, mentibus rabiem iniicit, infamem pœnam. Castelletum, & Cameraca inuaduntur, loca munitissima. nulla res plus admirationi fuit, quàm post tot Henrici trophæa reperiri homi-
nem,

nem,qui abſente licèt Henrico tantâ alacritate belligeret. ſtupor intimos populos oppreſſit, & quia nil tale ſperatum, de futuro anxia iudicia.

Poſt hæc vtrimque geſta, paulò fatigatus quieuit miles. etſi ex omnibus ferè præliis, & victoriis Principis, multo cruore tincta laurus reportata eſt: inter innumeras tamen obſidiones, raro conſperſit manus ciuili tabo. paucas enim vrbes vi cœpit, omnes propè recepit deditas: vicit mentes obſeſſorum. ciuili bello, nulla obſidione adeò opere certatum eſt, quàm apud Feram, vbi poſt aliquam quietem ſopitus Mars cœpit expergiſci. at potens Albertus Auſtriacus circa Morinos diuerſa parte, in vltimo Oceani littore, minaci cuncto limiti, inhiare vrbium prædæ abſente Principe. Princeps in anxio eſt: ſi Alberto occurſat, po-

tiundæ Feræ ſpem dimittit: ſi obſidioni immoratur, Alberto permittendum vrere, rapere, Caletum opprimere: ſic ab hoſte Caletum occupatur. ægrâ etiam de Feræ obſidione militiâ noſtrâ, Arduras raptim Albertus inuolát: damna compenſantur.

Feram protegebat Aluarus Oſorius. bis conſolari obſeſſos conatus eſt Hiſpanus: priora ſubſidia fracta, poſteriora oppido inuecta. arduum munitionem tormentis ſemirutam inuadere: naturā ipſam armat Princeps aduerſus Hiſpanum, ingentíque opere adlabentes mœnibus aquas intrò pellit, de oppido molitus ſtagnum. huius inundationis author Beringus Principis cubicularius. arma natant periura, madet acer Oſorius. recens Principis munitio vel aquis liqueſcens, vel inundata ſupe-

ranti gurgite, effrænes vndas mittit in agros & castra regia. sic impatiens habenarum elementum seuit in domitorem cui seruit. tabernacula immergit vel sternit, recedentísque talos militis premens, & per spatia sequens diluit. quia communis ærumna fuit, gaudebat Osorius elemento diù fatigari, post quintum mensem deditus. Adfuit huic obsidioni Mayennæus in vota Principis reuersus. itaque cùm omnes Franciæ populi, exceptis Nanetibus quos detinebat Mericorius, regi accessissent. cùm ipse factionis dux seditionem abiecisset: tunc deleto colligationis rei iniustæ vocabulo, omnis iniuria furore tralatitio versa est inHispanos. & in hos Carolus Bironius repentè impressionem fecit: traducens pestes & mala in Atrebates Belgásque: vastat, incendit, cædit. omne latrocinium,

quoduis militaris insolentiæ lucrum est solius militis: destinatur verò non militi, sed ipsi Bironio præda diues Varēbonius, quadraginta millibus numûm aureûm cuius est empta libertas.

Hispanico bello præter suspicionem, & inexcogitatâ priori æuo audaciâ, molitus est Teillius Portocarrerus Ambianos intercipere. è Nauarrâ olim Vasconum sede, homo Pampelonensis: Portocarrerij alij per Iberiam insigniter sparsi. quatuor milites sub portas gliscunt, trahúntque in vrbem è proximis cohortibus hãc ruinam. sic leui surgente papulâ asperior vomica crescit, squalens putredo, serpens ex eâ vlcus enorme membra fodit. facinus hoc plusquã bellicum: præda inæstimabilis. vrbis timetur dominus, inexhaustæ opulentiæ possessor, regiæ annonæ gazę-

que diues, heri paratæ ſubiugandis Belgis, hodie reprimendis Francis. ſed limitis arbiter, per regiones vniuerſas quas Sequana & matrona læti circumeunt, daturus incurſum. fræ-num hoc Sueſſionibus, Medis, Bellouacis, ac inter oſtia Somenę Sequanæque vicinis cunctis. trames in Belgas Franco interclusus: Atrebatibus, Neruiis, Morinis ſecuritas.

Vt Ambianis inſidiosè occupatis nil Franco triſtius, nil celebrius vi receptis. tota expeditio quinque menſium fuit. Carolus Bironius obſidionis initia gubernauit pauco fretus milite: ſeptem millia tunc reſponderunt ad nouem, & quatuor millia mœnibus claudebantur. totam deinde belli fortunam rexit, & venerũt in caſtra Principes, Duces, coronæque Francæ Magiſtri ſeptemdecim. præſente Maieſtate imperans, Lega-

tus in castris principalibus dictus. summus honos, rarus sub oculis regiis, nulli ante Henrico Principe cõmunicatus: sed cui, si quidem absente Bironio pares multi, solus inter multos cooptari dignus.

Vrbs obsessa, populo vber, & quæ cum floridi nuper iuris esset, plura millia censeret ætatis militaris. omni humano opere munita, instructa machinis, Bellonæ monstrum. Somena fluuius, diductis riuis interiora complexus insinuat. cis fluuium opus & seueriores vigilias non intendunt nostri, quippe hosti infesta erãt & sæua regionis per se cuncta. locus inimicitiis satis, ille vrgebatur. vlteriora verò Atrebatibus obuersa, & opere & frequentiâ militis indigebant. nam campus in Atrebates excurrens, faciles aditus subsidiis hostilibus aperiebat. igitur eam regionem

cingit miler noster, sternítque fluuiũ pontibus, necessaria exportans communione ripæ, firmat aggeribus. ibat valli Castrensis gyrus per locorum aperta, ambiens obsestos, superiora fluuij cum inferiori parte nectens. castra verò erectæ quinque arces præcipuæ stringebant imminentes vrbi, forísque minantes extero. ipsæ traductis per planitiem perpetuísque reuinctæ fossis totam munitionem solidabant. hosti si maturaret ad auxilium, nisi perrupto vallo, intérque arces, insanè penetrandum manifesto exitio. funere infamis obsidio pro loci bellíque famâ. clausus miles fidus, multis periculis cognitus, flos Hispanæ, Italæ, & Vuallicæ disciplinæ. vt rarò effudit obsessus Hispanus sic fortiter & gnauè. intercepti speculatores, proturbatæ nostrûm excubiæ, mixtúmque militari

ſomno ſeu negligentię lethum. è caſtris exciti ſparſim eques, pedes, confuſi noſtri celerant: ſæuè excepri, à parato nec turbato hoſte. fit ſtrages quorundam nobilium & tribunorum: ſed vt generoſę ſemper animę inuidię fati tributa pendunt: Hiſpanus Mendoſa cadens, luctus conſolatur noſtros.

Vſus Francus arte nouâ bellandi per inſultus non obiicit militem temeritati cædis. tormentis frãgit munimentum, dein vallo ſenſim producto, hoſtilis foſſę labris irrepens, ipſáque oppletâ foſsâ, & diſcerptis ferè adęquatâ muris, deplanans pandénſque aſcenſum nouis foſſionibus, opere tectus inuehitur faſtigio. manus attiguę, interpungunt ſpicula: pudor eſt bellíque crimen non ire mutuò ferrum in corpora: colloqui hoſtes poterant; ſigna ſupra munimentum

triumpho ventilantur. miles ex edito ſuperbus, hortante Bironio vlteriùs inferendum ratus impellitur. Hiſpanus dolum olim concinnans, poſt ſumma propugnaculi pedem referens, vicina ſecundo vallo ſulphurata, leuis humi ſtragulò texerat. igne admoto conceptę flammę, humum militéſque ferè centenos in cœlum attollunt, fumo & caligine abſorbēt Simones Magos, ludicrum ſpectantis & ridentis Teillij: ſic enim appellabat. inter eos quos cœleſtis iſte raptus ſoſpites terris reſtituit, miles ex haſtatis, ſeu quòd inter motus vertiginem tale ſomniaſſet, vel quòd ducis gratiam vellet mendacio promereri: incertum ita proſpexiſſet ſupra fumum in aëris dilucido, reuerſus ad Bironium: imperator, cùm raperer in altum, hoſtiles ordine pone mœnia notaui: hâc parte ſolâ vt in

„ lacero apertóque muro, periculum
„ & diſcrimen turbæ diſpoſitę expe-
„ ctant. vidi diuerſa parte nuda cuncta
„ & ſine cuſtode mœnia: regionem
„ tutam credunt in quam minę nullę.
„ præbe, quà conferti hoſtes, figmen-
„ tum certaminis, & lude doloſos. iu-
„ be intereà ſcalas in deſerta ferri mu-
„ nimenta, electum ire militem: aſcen-
„ dam Princeps & pręuius ad gloriam,
„ monſtrabo ſemitam, nil periculi: vo-
„ lo laude mea teſtari fidem: ambiguũ
„ etiam ſi quid eſt, promptus ſum caſu
„ meo refutare. loquentis ſermo vt fa-
natici vel dicacis, exceptus cachinno. at crematorum ſpectaculo perterriti ſequentes in ſilentium ordines, impetum cohibuerant. ſic non eductis cunctis ad inſultum copiis ſigno dato oppugnatus hoſtis: ſed aliquâ dimicatione tactus, arte eò propulſandi vbi fuga deeſſet, victori po-

ſtremò cedet.

Elegit Henricus hanc bellandi ſpeciem, non machinarum inopiâ, vel ſubſidij cuiuſdam: nam quinquaginta tormentis caſtra intonare, totidémque hoſtes refulgurare poterant. actum parciùs, ſanguinis parcimoniâ raptum propugnaculum: debilitatâ velut compage corporis, poſt membri neceſſarij deſideria Hiſpanis cautè debellatus. nam armorum noſtrorum vicina inſidiatione fatigatus, inter proxima bombæarũ fulgetra conniuentibus oculis, quanquam retrò extructis aggeribus, in opere ſubitario recentique parum ſperare: deſperare occiſo Teillio. auctus cædis rumor celebritate cadentium: Sanluces in caſtris Præfectus machinæ regiæ, Tellius in vrbe plũbo extincti: hic de vallo, ille de mœnibus vomente bombæa.

Quia è cuncta Gallia copiæ in castra affluerent imminêre diceretur Mayennæus, obſeſſi horrere, trepidare, ſuper deditione conſulere, & paciſci. iámque collectæ vires regiæ, peditum ſupra octodecim millia, equites ſex mille: hi tam luculento ornatu & famulitio, vt toto cum ſtipatu non breuiùs octodecim millibus adequitarent. velites item equites non pauci. Princeps tot mortalibus cibum, equis pabulum menſtruum induſtria & abundantia mirabili caſtris aggeſſit. fuit hoc inediæ remedium accedente Alberto, ſeu extraneo Marte, cui vt obſiſtat de forma belli conſuluit. ſic Bironius.

Si tibi ambiguum fuiſſet vnquam prælium, ô Princeps! ambigerem de certaminis conſilio. mihi quid auſum aliquando improſperè? abſit etiam tua fortuna Princeps, mea fe-

rocia poteſt. cùm deeſſent humana ſubſidia, mille locis pugnaſti, nunquam niſi præſenti numine: tantùm virium in maieſtate eſt. meus verò hic gladius eodem ſanguine madêre cupit & ſolet, cruorem cædendo didicit. hoſtis eſt quem penetraui tribunus apud Ibericum: fatigaui Lutetiæ: laceraui in Nortmanis: repuli dux in Sequanis: apud Feram diſſipaui: fudi in Atrebatibus: hunc Legatus maieſtatis horrêre iubeor? bellas Princeps, apud Ambianos pro comparando dominatu, nam de ſpecie formáque imperij certatur. regnas, ſed informi mutilóque regno. tu Princeps ſemper pro regno inſiliſti; fruſtrà defenſorem exhibuiſſes, deerat quid defenderes & ſeruares, erat quid armis ſubigeres. permitte præliari Domine, aut erubeat facies mille & quinquies mille nobilium,

„ in rubigine gladij:frendent audi mi-
„ lites iniuriâ denegati prælij. iniussæ
„ signa reuellent, prosilient acies.
„ At Mayennæus. Non belligeras
„ Princeps pro reparando regno, ob-
„ sessi Ambiani tui sunt: tene animos
„ manúsque plica: & solùm vt hostile
„ subsidium repellas, explica, prouide
„ ne coeant hostes obsessus & auxilia-
„ ris. re infecta gressus referet iste, de-
„ detur ille: & vincere, est potiri rerũ.
„ patieris illæsos & incruentos redire
„ hostes? remunerabit patientiam fru-
„ ctus idem qui de victoria speratur:
„ optimæ præda laudis & possessionis
„ est. comperi multis experimentis nõ
„ periclitandum de fortuna, rebus tu-
„ tis: nam præter victoriam si quid læ-
„ tum & prosperum cogitare potest,
„ vanum est: si lugubre vel triste eue-
„ nit, insanum. at quia humana cuncta
„ in lubrico, si legiones tuæ funduntur

Princeps, Ambianos amittimus: quę "
post eos sunt cultissima vastabit ho- "
stis. verùm ne optimum consilium "
culpæ, prudentiam ignauiæ vertas, "
stare volo in fronte exercitus: si of- "
fendit hostis, da locum meis alis in- "
ter principia, vt exceptis primis vul- "
neribus, consilij tutissimi fautor ho- "
stili furori opponar vnus. "

Albertus Austriacus cum neruis Hispanæ potestatis, subsidia immissurus vrbi, prodiit è Belgis. in hostili progressu, nec adhuc pro castris regiis cóparuerat totus Iberûm exercitus, intercepti mille præcursores equites, cæsi, capti, disiecti. regis opera hæc fuit, Bironiíque semiermis, nam illuc habitu velitis accursarat ne parte laudis frustraretur. non destitit Albertus procedere, si tueri vrbem non liceret saltem intueri: armorum splendor simúlque horror aciei; tàm compositè graditur exercitus,

ferox ſpecies, nec penetrabilis. mediam aciem regebat ipſe, dextrum læuúmque cornu plures texêre currus eâdem rotãtes ſerie & motu quo legiones. verùm aduolantes equeſtres alæ latera & totum curule munimentum inuoluebant: principiis hianti ore tormenta præpoſita. tria ferè militum inſignium millia, flos artis, flumen traiiciunt: vt per loca minùs cuſtodita, quippe hoſtili limiti non obuerſa, ſenſim in vrbem fluerent. nam bis mille militibus recreari volebant obſeſſi, nec minoribus ſubſidiis propugnari vrbem poſſe, cuius è mœnibus micabat Francus. ſed Vicquius Cluſello ſtipatus, ſuperfundit clandeſtinos hoſtes & perrumpit. diuerſa parte Albertus appetere & minari introitum in vrbem: Henricus hoſti vicino repugnare, & obiicere ingruenti Mayennæum,

næum, Bironiúmque: hos duces proximis Ibero excubiis, totíque periculo attribuere. Iberus vrgere tamen, tormentis laxatis tentare nostrorum stragem, & experiri an sibi per Francas turmas possit viam fulguribus aperire. obsessi etiam retrò machinis fulminare: pilæ ferreæ à tergo & frõte reciprocis vomuntur ictibus: sed exercitum nostrum quia superuolant, non lædunt. Henricus eo genere teli vibrare in Albertum: quia cõmodè & industriè tonat, hostem lædere & repellere. Iberus paulùm recedere, & è longinquo iterùm machinis torquere ferum, sed in pontem etiam quem Henricus iniectâ fluuio tabulatione struxerat tormentis iaculari ruinam. contrariis ignibus refert iniuriam Princeps. vidit Albertus supra humanam esse industriam subruere cateruas equestres

nostras, dein castra regia, tótque arces superuadere. recipit se cunctans, & in lento reditu per aliquot dies crebrâ sequentis Principis velitatione exterritus, ordines infractos figurámque exercitus sustinuit. Ambiani dediti.

Cœpit inde extraneus de pace consultare: sic enim noster indicia
» victoriæ non vanè præsumpsit. De-
» bellasti Ibere, pusillum Castelletum,
» mediocrem Iccium portum, loca
» quatuor alia opere munita: sed iusto
» custode, vtili cibo vacua, quod supra
» omnem penuriam est, absente rege.
» Princeps verò magnam munitámque
» que vrbẽ, populos subiugauit, vim
» attulit præparatis intra quinque mẽ-
» ses, sub oculis numerosi, & industriè
» tui vndique collecti Martis. iàm si
» domitor erumpit in Belgas, quid in
» morâ Bruxellas vsque? Valentinæ,

aut montes, sed minoris quàm Ambiani machinæ. si tendit in Iberiam, quid Pyrenem inter & Valloletum? Pompelo, vel Brauum: quinque mẽsium non hæc expeditio est. breuiori die properabimus ad plenam perfectámque victoriam. sic apud Iberos cœpit inualescere pacis opinio.

Intereà, florenti Principi in Mercorium copias dirigenti, exponitur obuia Ducis vxor apud Andegauos genibus regiis prouoluta: intestinus enim ille solúsque ciuicus restabat hostis.

Offert se, inquit, pro marito coniux, deprecari melior, aliena ab odiis & armis misericordiam non desperat. cur in nos castra moues? tui sumus: imbellis ego nec rebellare volumus. si vincis Princeps, viceris tuos.

At Henricus; Facilis vester fuit ad

„ rebellionem conatus, repugnare la-
„ bor. regem me Franci non ignorant:
„ Catholicum nouit Romanus Pastor:
„ adeóne contumacia vestra nomini
„ regio & Christianissimo non obtem-
„ perat? præsentiæ tantum cedit, vlto-
„ ríque proximo succumbit? accipe
„ tamen fœmina misericordiam.

Sub rigidis legibus pax impetrata, Dux prouincia Armoricorum Britoniâ cessit. Mercorius impar ferociæ Principis: verùm solus inter plures conspirationis duces post Mayênæum dignus regiæ Bellonæ præsentiâ. nam vbi aduentare regem audiuit, languêre illi vires, torpêre manus: ante regis aduentum nulli regio duci impar, vexare cunctos, aut repellere. iccircò cùm Principi insultarent duces plures extranei & domestici, Mayennæum sibi Farnesiúmq; attribuere: Mercorium in secundis

curis ponere, industrios illi duces opponere claròsque. claros à sanguine, Suessionem, & Monpenserium: à dignitate Aumontium, Brissacium, & Sanlucem; à scientiâ Lanôem. cæteri hostes seu ciues, seu extrarij tertiâ diligentiâ computati: nec multiplici tot ducum solertia fatigati.

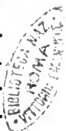
Regressus Princeps irruptionem meditatur in Hispanos. vergebat res ad cruorem violentósque nisus, vt de tota alterius regis machina prosternenda. rex vterque integro suorum robore pugnaturus: sed tantum additum Henrico, quantum adunatis Francis demptum Philippo. spes maxima Principi de certissimo argumento: quod absque regio apparatu, vagus, instrumenti Castrensis pauper, prædo non bellator, sæpiùs Hispanos afflixisset. nunc principalibus toris imperij molem versans,

neruis bellicis confirmatus, pecunia, frumento, ense, machinis: exultabat exitiosam stragem allaturus hosti, eâ re impari, quòd tantùm suis pugnaret rebus.

Meditatur quisquis hanc historiam, vidit in ciuici belli initiis cœlum terris conturbatum: tenebras per vniuersum, cæcam noctem: quis deus eam molem concinnè disposuit, quam anteà mortales dixêre Chaos? verè olim dictum, quod *prima Chaos soluit Concordia.* de ea conuenit Princeps cum Philippo, & rogatus & exhortante Pontifice.

Originem pacis mirari decet. nam qui monitus diras iras, qui feros cõpescent animos? ratio nulla concordiæ truces Iberos inter cruentósque Francos, in eo solo concordes quòd inexpiabile odium pestésque spirãt. ipsæ pestes pascunt inimicitias; væ;

per has iniurias nulla mihi Lucina dabit natales pacis. ſi quidem Ariſtoteli amicitia non condit quicquam è diſcordia, nō hæc ex illa, verùm aliud quid tertium ambæ. & iterum: non ignis ſolus aut aqua eſt vniuerſum: ſed videtur, quod inter illa, potiùs. itaque niſi veniſſet tertius quietis author & impulſor Excelſus inter Cardinales Florentinus, non ſtetiſſet vniuerſum tam Francum quàm Ibericum: niſi medius Alexander Medicæus Legatus Pontificis dirempta lite tranquillum molitus eſſet, non ſpectaſſes France, non tu Ibere, reciprocante clade quicquam pręter internecinum vniuerſi lapſum. huic Legato comes Præſul Mantuanus: at pacificis miniſteriis vtiliſſimus fuit Bonauentura Secuſius Catalagironius D. Franciſci familiæ prępoſitus, cordatus & corda virûm peruidens,



diuina cum vtroque Principe ad mortalium quietem exercens commercia.attamen comperto inter hostes tertio medióque Alexandro, nondum mihi conſtat vniuerſum, nondum conſpicua eſt origo Francę Iberęque pacis.

Quid enim faciat medius ille Medicæus, ſi Francûm nemo amicè loquitur? Martium hercle Henricum ſilere de pace iubet omnis miles, malis & offenſis dudum exercitus, rapinis ineſcatus.è Ducibus, an diſſeret de concordia Bironius? an ſi qui Bironio ſimiles ſola didicêre ſymbola, horrens ac militare fari? pacificas voces audit quiſquis gladio viuit aut vincit.quò magis mirum eſt, Carthaginenſibus ſuis conſilia pacis, & pręcepta ſanguinolentum dediſſe Annibalem. ſolis enſibus piliſque, Duces noſtri patriam non pace iuuant

vocem nullam odêre magis quàm istam, Fœdera ne rumpe ferro. è to- «
gatis erant apud Francos industrij pauci laboriosissimo ęgróque negotio solerter pertractando. eminebāt inter raros Nestor Beliurius, & elegantis Vlyssis loco Brulartius.

Ecce verò ad reconciliandas Pelidis iras, quæ celeberrima ęui Troiani legatio, abeuntes nobilissimos Oratores, Vlyssem pręcipuè monet magnus Agamemnō HENRICVS vehementer agere. suadelam concitare: sic properat absque Franco Nestore Brulartius ad Quintini Fanū, vbi & conciliator Alexander, & Bonauentura Iberi vice. de tranquillitate verba fiunt, adornat Brulartius gloriosissimę rei publicarúmque vtilitatum examen, disponit fractis vt lugeat armis Bellona: aperit Henrici mentem, nam os regis ipse fuit, con-

ditiones pacis exponit: & cum Bonauentura esset renitenti similis, sic
„ iubet nos: Ibere inquit, Henricus
„ sancire pacem: recipe has leges &
„ quietem, aut despera. spondet Bonauentura, accipit vltrò datas conditiones: adegit hunc virum ad consensus ratio duplex. primò quòd adamata foret Ibero tranquillitas: dein quòd Henrici oracula sic eloquio creuêre Brularti, vt iustissima opinaretur moderator Alexander, & Bonauentura Secusius necessaria. gaudebant & Medicæus & Secusius de conuentis ad solatia gentium pactis, de fœdere Principum, de festiuitate mortalium. fatebantur haud inuiti quodcumque in Europâ mox quiescet, vnius esse Brulartij curam & solertiam. redit ad Henricum Brulartius (Bonauẽtura comitante & mox asseuerante omnia secum pro Ibero

tractata, pacta conuenta rata prorsus futura) refértque; *Jam ô Princeps compositæ inimicæ mentes, acquieuêre sacris desideriis tuis, exultat cum pace fides.* exaudiit fausta omnia Princeps, nec bonis populorum inuidit.

Post cõcordiæ mysteria probè ordinata, vbi operi coronis imponenda fuit, destinatur locus vtilissimus alloquiis Veruinum oppidum, in limite Franciæ circà Hannonios. iam eò se conferunt & Beliurius, & Brulartius, communicatâ industriâ. ab hoste non hostilia meditantes celerant Richardotus, Taxius, Vericenius. disseritur in illustrium Couçeorum ædibus Regum inter Legatos cautè pro rei anxietate, argutè pro virûm delectu, æmulè pro ingeniorũ ambitione. dùm medius seu tertius Medicæus, contraria disceptantium verba nectit, & è diuersis eamdem

componit ſententiam, paularim inclinantes adunat animos. iunctæ iterum dexteræ: vtque clariora & firmiora eſſent fœdera, ſculpuntur amica verba in lucido duróque marmore, eo monumento quod eſt in B. Dominæ: quàm eſt oppidũ factum venerabile! res tandem placidæ mutuo fuêre pacto vj. Non. Maias, cùm Sol mediam ferè Tauri domum conſcendiſſet. nec publicata ſtatim in vulgus tranquillitas: fortè ne ſęuiret, ne cornu feriret Taurus ille, nam petulans eſt. menſe deinde Iunio, vbi Sol Geminum viſit fraternúmque aſtrum, amborum regum diuulgatur fraternus amor. inſonant tubæ per vrbis regiæ compita, ínque animis gaudia exacuunt: quies proclamata. concordiæ pacta duo præcipua.

I. Iberus ademptũ limitẽ reſtituito,

II. Francus de Nauarræâ causa apud iudicem disceptato.

Ob rem peritè & gnauè gestam, beneficus Henricus pacis artifices summæ dignitati designauit: ita vt Beliurius Huraltio Franciæ Cancellario breui pòst tempore succederet: Beliurij item premeret vestigia Brulártius, mox occupaturus.

Impetum ergò Principis molliuit Iberus, restitutis vrbibus quas in regni margine diripuerat: hâc corruptela tranquillitatem promercatus. Henricum verò vili pretio venalem exposuisse pacem, déque totâ pepigisse fortuna locuti multi: castris innutritum mirati ad pacis mollitiem procubuisse: cùm & natura præberet virens corpus, & fortuna rerum lætitiam ostentans fusos amplexus immitteret, virtus consummata per clades florens vbériora polliceretur.

insignior quidem Princeps virtutis luce duplici,bellicâ & domesticâ: tutiúsque fortunæ perfidiam in prosperis præuenisse. verùm cuncta perpendenti mihi videtur nauis, iniqui æstus æquoris vario cursu domans: ipsam vortices frustrati aut vorare, aut proterere ad scopulum: sidunt fluctus ponúntque:bona furens elementum spernere, fauente nunc illo nauis hiulca est non procul littore, & fatiscit. sed fortè maluit Princeps contumaciam hostium quàm arma debellare. & quia iam odia superarat,
„ noluit nationes subiugare. generosæ
„ etenim animæ iris non efferantur æ-
„ ternis: hilarescunt victoriâ, & hostis abiectione mitescunt. odêre genus omne futurum exercêre odiis: dare feroci hęc munera, nullus amor populis, non fœdosa: arma armis imprecari contraria. & illud, pugnent

ipsíque nepotes, Face ferróque con- "
tenta profectò est virtus suis finibus: "
ostendere quid possit non efficere. "
ita cùm de Principis fortitudine nulli populi dubitarent, longè operosior eius sapientia fuit, quàm auda-
cia: quia plus laboris & operis in ab- "
stinendo, quàm in occupando. "

Rex toto bello à Principatus initiis lacessitus ingentibus vndecim exercitibus. quatuor rexit Mayennæus: duos Farnesius: vnum Velasquius: vterque Mayennæo comite: vnum Mansfeldius: item Fontanus: duos Albertus Austriacus.

Mayennæum fudit, Farnesium fatigauit, mutilauit, & iustâ possessione fregit. Mansfeldium vellicauit, membróque vno lacerum fecit tantùm. Fontano non occurrit, diuersâ regni parte in Sequanis occupatus aduersus Velasquium: & Velasquiũ

turbauit repedantem. Alberti priorem expeditionem non repressit: Albertus enim vrbes regias magis lacessiuit quàm regem, occupans eius absentiam: aut aliis expeditionibus occupatum Principem distrahens bello contrario: minuens regios conatus, dùm negotia diuidendo multiplicat. posteriorem expeditionem propulsauit Henricus.

Mayennæi quæsita experientia per vtriusque elementi discrimina: regentis fortuna melior quàm præliantis: huic è iacturis & infortunio mansit nomen optimi ducis reuerentia etiam ex Henrico victore. non illi senectus pigra cōspiratos regenti, vel iuuentus imperita, ætas verè militaris ac vt imperantis. statura procera, benignitatis in facie serenâ risus, aptus clementiæ gestus, grauitas facilitate cōdîta. non in Europâ bellis

bellis pluribus notus alter. qui ducebat apud Francos pugnauit acie Naupactiâ miles bellis Turcicis: æqua illi gloria exercitus administrare & castra sequi: nec militiam titulis æstimauit. Fontani vigor verè bellicus, virtus Castrensis solida. Aragonensis ille astutus in consulendo, ardens in agendo, non degener à natali solertiâ: nam Aragonensi virtuti non inuident historiæ. si egregia quę gessit, Henrico coràm confecisset, Farnesio par. id solùm viro deest ad magni ducis famam, Henrici tentasse gladium: gesta enim quæuis claret « ab æmulo. Mansfeldius vidit Henri- « cum absque ignominiâ. Alberti euentus prosper aut non infortunatus. Velasquius disciplinâ vir politicâ, sapiens & industrius, sed facti meditator.

Farnesius cunctari doctus absque

dedecore,audere opportunè. præcipuâ virtute Princeps, vita insigni, proque exemplo,nisi:quod hanc celebritatem infestauit morum truculentia vel supercilium.quanquam libidinari solet principum licentia,flagitio & vanâ cupidine non infamis. æquitatem, liberalitatem,prudentiã, domi & in castris vtilitati subditorum & exterorum admirationi præsentauit. atque vt Nemæus leo fractus & victus ab Hercule, Herculeo tamen digito impressit notas vnguis sæuissimi: sic repressus & verberatus Farnesius, reliquit apud Henricum signa fortitudinis æternùm memoranda. non licet vllius criminis culpare bella quàm ingratitudinis. nam Ducatum Parmæ, Octauianus, & Aloisius, sub fide honoris dominici à Paulo Pontifice acceperant. Iulius etiam Pontifex, illis feudi inuestitu-

ram fecit. deinde vacillante opinione, vt mortalium fides non est perennis & constans, sed facilè concidit: Carolum Cæsarem Iulius in Ducis ruinam armat, Octauianum anathematis telo conuibrat. nulla spes aduersus iras Cæsaris, cælíque, ni protector Henricus secundus, obsessam Parmam pessimis casibus, ducemque, calamitatis mœstitiâ euoluisset, operâ & armis clarissimorum Ducũ, Petri Strossæ, Colinij Andelotæ, & Cyperij. Farnesius tamẽ noster Philippo militauit hostis filio, dedítque gratiam iniuriæ. sicut cælo nũquam ea clementia, vt aliquas terras tædio & ærumnís non inficiat: sic viri Heroica probáque indoles, vitam exhibuit aliquâ sui parte horrentem.

Tot Ducum multiplicatæ virtutes, vt regia exerceretur & cresceret ex hoste gloria. sparsit tanta belli se-

mina in Græciam noſtram Philippus hoſtium princeps, in quo multa Dei cuiuſdam æmulatio. nam vt cũcta Dei mouent, immoti ipſi: luſtrãt vniuerſa, nulli mortalium lucubrati: ſic Philippum vidêre pauci, de eo ſilêre nullus. è cubiculo vel diætâ in longinquo ædificare, inuertere, deſtruere, qualis ſit ignorare proximi: noſci vt diuinitas, in rerum effectibus. didicit ex Hẽrici victoriis mortalitas, Philippum mortalem eſſe.

Rebus compoſitis, viſuntur templa Diuûm: poſt aliquot annos, Iubilæâ cærimoniâ Deus adoratur in templo Sanctæ Crucis, quod Henricus Aureliæ inſtaurare cœpit. ſupplicat ipſe, & regia humilitate auſpicatur initia celeberrimę pietatis, crucem haſtile ſalutis religioſè ſuſpiciẽs. crucem pridem neglexerat in bellis, & exuerat contrà morem Francæ

militiæ: apud quam ſigna legionum, vexilla equitum, paludamenta nobilium crucibus inalbeſcunt. ardent gaudia: & quod ex tempeſtate lætiſſimum eſt, memorare ſinguli præcedentem tempeſtatem.

De conſpirationis diſſipatæ conſiliis, frequens priuatis & familiaribus alloquiis diſceptatio: quàm vehemens ſpiritus totam ferè Europã animarit, quæ ſacra, quis dolus. nec incommodè. nam poſt Pharſalum, & Philippos, nunquam res humanæ concuſſę violentiùs, perturbatę confuſiùs. differentium rumor diuerſus. ſic elocutus fauor.

Vtiliſſima fuit conſpiratio, & verè ſanctam diximus. Henricus Hæreticus de victa, apud Ibericum & Arquas triumphauit, non de obſequente. rex Catholicus, ſubiectam vidit & poſſedit ſeruientem: quam-

quam sæpiùs vicerit, pondere armorum anhelus, grauisque factus est de nolente volens, descendit in consensus peruidendæ religionis. conscientiam nostra pungebant arma, & ostenditur argumentis. Mayennæus ante trucidatum fratrem, de istius consiliis Henricum Valesium monuit: ducem tamen se dedit fœderi aduersus Henricum Borboniũ coniurato. vnde Duci nostro, contrarij motus animi circà regum studia, nisi fortè Catholicum illum coluit, hæreticum istum perosus? verùm desciuit Mayennæus à Valesio; ingenio versatili quis adhæsisset? Mayennæi fratrem interfecerat: omnia cum Principe incerta qui nescit iniurias regis vlcisci. qui solet crimina iræ suæ atque insidiis, non iuri publico & iudiciis reposcere. cessit herculè Mayennæus Borbonio multis præliis, &

volens: aduersus hęreticum pugnasse visus, non repugnasse principi. extraneos enim cùm regias vrbes inuaderent, seuerissimè repressit, infamem militiam deserens. vbi Princeps admotus Ecclesiæ cærimoniis, Diui Dionysij altaria salutauit, dedimus conuersioni trimestres inducias, meditati pacem arbitro Pontifice. vox illa fuit publica: *Veni Princeps ad Petrum, & ad te reuertimur.* Contrà odium sic excipiebat.

Cur Valesio Catholico rebellastis «
conspirati? post interfectum Gui- «
sium scripserat ille Duci vestro a- «
pud Diuiones agenti: gratiosus mi- «
hi eris Mayennæ, si pares, cessat vin- «
dicta in nece fratris: cur repugna- «
stis? nimirum hæresis ficta vobis «
species, armorum fidem implora- «
stis, quia regia rebellibus suspecta «
fuit. si non Principem, sed hæreticũ «

insectati, cur Carolum regem creastis? cur sacerdotem altari reuulsistis vt veheretis ad thronum? hoc quidem flagitium non purgant, sed excusant religionis causę. verùm infaustis & inominatis suffragiis audacia se vestra immiscuit: regem de extera optare familia cogitauit, naturâ quam sequimur in principatu ducem violatâ. num principes sacrę domus tres Catholicos ostendebat vbertas regij sanguinis? duos ex iis ætate florenti? nec create reges nec expellite. quid respondetis interdicenti Senatui? effigies ordinis amplissimi, quę mansit Lutetiæ, obsessa vestris ensibus, pro Borboniis & Salica lege vobis insultauit. pugnastis? contumacium non cedentium vlla species in tot cadaueribus, exundante per planitiem cruore: quo nunc etiam post plures annos hu-

mus purpurascit. venistis per trimestres inducias ad pacis vota, nec obistis vadimonium apud Pontificem: conuerso Principi repugnastis, vt peruerso. ipse Mayennæus facti pœnitentiam publicans, delictum dux vniuersorum condemnat.

Varia vtrimque studia loquebantur. Differentium argumenta egent elencho: præceps est de secretis ingeniorum affirmare: vtcumque sit, nunquam pessimi negotij & exitiosi, vtilior vel lætior euentus. Reconciliatis dextris non fuit officium flagrantius quàm Mayennæi: mens aperta votis regiis, & tuta: obstrictus animus pietate secreti principalis, obligauit acceptum secretum silentio, & redditi integritate consilij.

Rerum humanarum mendacia, & fallaciam intellige, ex proposito, administratione, & euentu totius

descripti belli. vt Domitius, & Scipio, in Thessalia sub Pompeio, de Pontificatu certabant, nondùm cum ipso Cæsare Pontifice conflixerant: spondebat sibi quisque procerum, & pignorabat è discordiâ dignitates conspirationis præmium. Euadam Marescallus, tu Comes stabuli, & istis nobiles designantur Prouinciæ: futura quisque sortiti. atque vt Phidippides adolescens, in somnis vaticinatur equos: vel apud alterum Poëtam canis somnians diuinat panes: sic omnis species hominum, nouam sibi vaticinata est fortunam, vano vt somniorum effectu. Decepti proceres ridiculis sortibus: non additæ, victis ipsis ademptæ sunt Prouinciæ. Falsi Reges. Nam Philippus scripto Lutetiam crebrò suam nominauit, quam ita tradiderat Mayennæus, vt Francis retine-

ret, Atqui in nullam conditionem triſtior ludificatio ſtructa eſt quàm in plebem. exeunt conſpirati; & cũ properant ad Arquas: capimus Bearnenſem, hoc nomen dedêre Principi, vinctum propediem adducimus. Credebat rerum neſcia plebecula: & dolores ſuos mille his deliniuit iocis, cùm iacturas faceret. Sub Nerone, trophæa Romæ ſtultè de Parthis, monte Capitolino ſiſtebantur: & Parthus ruperat legionum veſtes, retinuerat arma. rediêre conſpirati campis Ibericis: & cecidit Bearnenſis, aut propè exſpirat. Bironius confoſſus, aut trucidato non diſpar: ſigna occupata. Iſacius Angelus à Valachis fuſus, inanis victoriæ famâ fraudat Byzantinorum Græculorum mentes. Erigitur Lutetianus animus inanis ſcripti delirio: lætæ iactantur in populum libellis

victoriæ, cum vinceretur. ridentur detrimenta: fert solus ludibria pauper. Sed animus vbi credit, tam falsò exultat, quam vero: & quamdiu suadetur, non est lætitiæ discrimen. Athenienses cùm Epinicia falsò diis obtulissent, indignantur Stratocli mendacium victoriæ publicanti: & ille dicterio auertens odium: vos triduò delectaui, quid admisi sceleris? autumat conspiratus populus calamitatum amaritudines his ludis dulcescere, dum nescit fugas & ignominias suas, etiam peccatum suum ignorabat. si vinci nostram plebs militiam didicerit, protinus factionem abhorrebit, tributa negabit, resipiscet, redibit in cognitionē regiam. decipiatur ergo: lenibit incautus rumor intolerandarum cladium ægritudinem: nulli potenti la-
crymabile vulgus. infortunati se

mortales ſpe circumfundunt: rem optimam nimiè communicant, vilitate deprauant, nec effectu ſpei potiuntur, quia de re pretioſa merentur peſſimè. ſpera enim, ſed quemadmodum poſſis. opiniones tuas confutabit veritas: & aues doctæ aliud canere Hanno, Deus: dimiſſæ carceribus obliuiſcentur diſciplinæ, nec Hannonem deum canent. quicquid proſperi falsò audiueris, verè plorabis.

Quia omnis belligeratio declarata eſt: & hiſtoriç cognitio non eſt tam " in rebus geſtis, quàm in diſciplina " ſenſúque negotij: expreſſam ecce " ſynopſim, à primordiis ad finem vſque, & velut diſertã ſummam ærumnarum totius ſeditionis, in fabulâ non fabuloſæ calamitatis. hæc Dicæo polis.

Prytanées fori conceptum implét:

viden' vt ambitiosè volatur in primas ſedes? nimirum conuentuum magiſtri celerant in aulam: & illi in foro Attico, & hi in aula Lutetiana diſceptare de militis dilectu, de ſupplemento, de accitu extranei: de pace obmutire. ô vrbs! ô Athenæ! ô Lutetia! crucior, ratiocinor, oſcito miſeriæ meæ diſtractus affectibus, tam Atticus ego, quàm Francus Dicæopolis. agellum quem non licet per bella interuiſere, ſpiro flebilis. ab agello mihi adamato, quando in Attica forem nunquam dictum iſtud, carbones eme, acetum, oleum: ſeu cum Lutetiæ verſarer, & vę rebellioni; auſcultaui nunquam, mures eme, putria iumenti & morticinę fruſta ſtomacho para. proferebat rus meũ pinguem ſobrio & libero culinam. nũc triſti obſeſſus pomerio, in Pnyca properans, pulſo, obiurgo Athe-

nis rhetoras: Lutetiæ Theologis ſubiraſcor, ſi qui in templis de re paci inimica, abſurdùm perorāt. venit Amphiteus Deûm prognatus ſtirpe, ipſûmque Deûm iuſſu: maturat nuntius ab Equeſtri Francorum ordine, heros pacificus: via in medio conuētuum cœtu comparauit, & ieiunum Amphiteum lictor ſæuus explodit. ſoſpitatori Deo viaticum negatur in Prytaneo: ſtipendia merentur latrones. ipſa imò dulcè toruis oculis Iuſtitia celebri ligationis conuentu ſiſtat, pacem alumnam ſuam laudatura: diſplicet. exclamat incaſsū Amphiteus, Triptolemum, Celeum, Cererem, & gentilitios deos, deásque: rogitando, increpando fit raucus: Pium Ludouicum, totam regum pacíſque originem nequicquā implorans, obteſtans. atqui pacis oppreſſor, inſtat Pſeudartabas, legatus

à rege, heus à quali & quanto rege! istis porrò Dicæopolis ego seu Atticus, seu Francus, & legatis indignor, & pauonibus, & Persicis ęquè Ibericis iactantiis. næ istis gloriolis, vanísque extraneorum diffido arrogãtiis. vocem horreo Ecbatana: Madricum cùm audiui, odi: odi istos qui octo mensibus aureos cacant super montes, qui pollicentur aduersus Borbonicam Franciam, aurum, arma, milites. nec citiùs auxiliares istos conspiratis mittunt, quàm amittunt: strenuam illam militiam Henrico profligante. iste nihilominus Pseudartabas, regis oculus, insolitum quiddam Atticis auribus Persissans, apponit edendos epulonibus boues integros, auémque monstrosę magnitudinis, quæ vocatur Phænax, vt clariùs interpreter, Cauillator Pseudartabas Ibericus, grande & sonans locutus

cutus

cutus, cœnas oppiparas, & pro delicato volatilium edulio, totam fallaciam, & cauillationem conuentibus præbet vorandam. Famelica tamen est Lutetiana plebecula in his cibis: araneante palato, siccis natibus: dum Pseudartabas inauditas Francis voces magnificum & splendens Iberissat, aureos nuncians aceruos, quos è verborum sono, stolidè suspicatur stolidum colligationis vulgus. Verùm secretò, & in aurem explicantur mihi nugæ. agnoscens decipi miser ego Dicæopolis, execror militiam, tàm Persicam, quàm Ibericam. & quia venit ex Iberiâ promissus opifer nullus miles: Daricus nullus Athenis, nec Philippicus Lutetię numeratur numus, aliquam comperi technam ad salutem, nec miseriæ succubui. nam conuersus ad Amphiteum quem Athenienses foro,

Lutetiani conuentibus extruſerant; Sancte Amphitee! en tibi drachmas octo, pretium tranquillitatis meæ: queſo concilia mihi ſoli bone, bonam pacem cum Lacedæmoniis, propitia mihi Henricum Maximum. diſcordent, tumultuent, fame pereant alij, dum pace lætius fruar. ſic plærique ligatis deſtitutis, priuatim ſibi per Amphiteos & interceſſores, Henrici ob rebellionem irati nutum expiarunt. Non Mayennæus ipſe caruit Amphiteo. Dionyſia populi celebrant, hilari Baccho non parcipromi litant, madent; naſcitur è ſeditione & rixâ riſus. Abhorrent ſimulque ludunt populi Lamachum illum, Farneſium, Egmontem, Feriacum, ſeu quemuis alium conſpirationis ducem, totum in pennis & criſtis, herôa terrificum qui Gorgona quatit. in ipſas ſecura

plebs, & ſatura vomit galeas,pennas criſtas.

Hic exitus ſeditionis, conſilia, decipulæ. licèt nemini in vultus ſui partes,oculos circúmiicere. exhibui, mi ciuis, totam faciem tuam in ſpeculo, & tua extra te. ab his ærumnis pax fecit otia.

Henricus pacato imperio,tutóque limite ab omni exteriori hoſte, ſemel foràs bellum intulit. expeditionis Sabaudicæ hæc origo. Salaſſi Alpini populi, in limite & clientela Delphinis Domini, olim ab Marchione poſſeſſi, vixêre ſub patrocinio regis, cuius prędium eſt Delphinatus, verùm ob perfidi Marchionis ferociam à Frãciſco Valeſio parti Francię adſcripti: prouinciales facti, obſtrinxere ſe Francis legibus, paruêre magiſtrátibus ope Inſubricæ militię per Carolum Emanuelem

Sabaudum intercipiuntur, anxiis sub Valesio rebus. Malent Salassi per seditionis ignes sub Emanuelis lege: turbis domi per Henricum pacatis reperitur ab extrario & violento possessore subditus. Venit Lutetiam elegans Sabaudus, multam à natura & arte habens illecebram, vimque conciliandi & violandi animi. Opinatus remissurum Henricum populos, fore hanc mercedem longinquæ peregrinationis, & salutatæ maiestatis: reges dare maxima; largiturum Principẽ gratiæ, obliturum iniurię.

Sed mutilare imperium, aiebat Henricus, insanię est: nullus vnquam prudens dominus ruinas suas concessit gratię. fructus peregrinationis fuit, quòd rex viri mores & indolem amaret: vnde aliquot post annis, de Augustę filiæ coniugio cũ Emanuelis principe nato pacisci,

vulgatus non refugiſſe. ſumma ſi vixiſſet Henricus, Auguſto Sabaudo fœlicitas: deſtinarat illum Henricus, generumque ſibi, Latióque futurum rectorem, vt cum nobilitate coniugij, accederent fortunæ.

Sed tunc Salaſſis non impetratis diſceſſit Emanuel. quæſiti Iuriſconſulti: non de Salaſſis ſolis, de Sabaudis cunctis: pro rege ſic reſpondent. Ludouicæ Sabaudæ integer fundus, & ex aſſe fuit: nam illa & Philippi ducis filia, & è priore coniugio, & Philiberti primogeniti ſoror: & Philiberto, præmortuo Ludouica primogeniti hęres. Carolus Emanuel ortus è Carolo, hic è ſecundis Philippi nuptiis, quarum partus vt eſt inferior, ſic eſſe debet fortuna deterior. at Franciſcus Valeſius fuit Ludouicæ filius: huius Princeps, tu hęres: ſic iuris tui prærogatiuæ cedit

tota Sabaudia. vi ergo fundus Salaſſius ab Henrico vindicatur : nullâ victor ſtrage claruit, vnde omnis gloria bello. nil præliatione actum excelſi, & munitiſſima in excelſo loca debellantur: nam inter inæqualis roboris æmulos, æqua raro venit audacia in prœlium. Clauſus Mars in monte Melio non inſiliri intra prærupta, non oppugnari manu, quippe montis cacumina non facile manu pertingere. Nec ille exſilire rupibus,ſed pati fulmina, altis ſe abdere, tormentis obrui, ad deditionem conſentire recreationis & libertatis appetens, languere cùm Emanuelis deſperaret auxilia. Totius belli dux & magiſter fuit celebris Bonna, doctus montanorum tramitum, ſolitus de Alpinâ nube iam olim tonare altum, genteſque illas longo vſu fretus vincere. Serò

copias Emanuel eduxit : nec licuit è Taurinis ad oppressos Sabaudos transmeare: atqui montium aditus obstructi densis niuibus intabuêre solutâ glacie, lapsantibus in humido pedibus. Si Alpes transcendisset Emanuel, vt arcem Montis Melij quam Bonna obsidebat periculo eximeret, erant qui repugnarent & cum Sabaudo pręliarentur dilecti duces, experimentis bellicis & nomine illustres, Suessio, Spernonius, Bronius. Princeps intereà in Sabaudiâ potens, dominusque intra Alpes: Emanueli non de tenendis Salassis, de recuperandis Sabaudis, aut Taurinorum tutela cogitandum. verum interpretes ad alloquia pacis supplices introducti propitiant.

Princeps de Salassis initio certabas, non de Sabaudis: quid in origine belli peteres specta, non quid

„ possideas. subiugatâ Sabaudiâ cede,
„ silentio tuam negasti quam non fla-
„ gitasses. Oblatos recipe Salassos: aut
„ si inculti sterilésque tractus ingrati
„ sunt, offeruntur ecce Segusiani in-
„ ter Araris & Rhodani amplexus,
„ fertiles amœnique. Donatur vtra-
„ que Rhodani ripa: tibi soli fluet
„ pater fluuius. æque Princeps,
„ postulas quid vltra tua? habe tuis
„ vberiora, & accede paci. contrà qu
„ Principem accendebant.

„ Quorsum quadraginta tormen-
„ tis rupes & castella Sabaudorum la-
„ ceras? contorque tela in nobiles In-
„ subrum vrbes, vel vlteriorem Ita-
„ liam: Salassi iure tui sunt: Segusiani
„ quos Salassis pacifici substituunt &
„ ad hęc Sabaudi vtroque iure paren-,
„ ciuili & bellico, restituis ergò sub-
„ actos populos? Segusianos medic-
„ crem victoriæ partem retines? no-

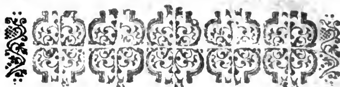
uum hoc, victorem subire leges. Al- "
pes isti, obiecta virtuti tuæ claustra "
olim ab Annibale fracta, & nunc "
sunt mortalium peruia vilissimis. "
frustraris Princeps animos nostros, "
& premis. "

Ex aduerso iterum Sabaudi fautores dicere. Sabaudum generosum magnanimumque spoliatum prædiis, non æstimare belli fortunam à iacturis præteritis, sed è præsentibus subsidiis perpendere non quanta amiserit, sed quanta possit subiugare: adesse Fontanũ Iberi ministrum, Insubriæ rectorem, cum ingenti exercitu & tormentis quadraginta. inde sumenda indicia de futuro. at "
Henricus audacter, Desinite cuncti "
Titania bella. & ad suos: ad arma, in- "
quit, Italiam milites.

Italia ferè tota supplex, per Aldobrandinũ armati progressum Prin-

cipis reflexit. Cardinalis ſplendor & magnificentia fuit inter aulicos verè ſacerdotis: per ſapidos delicatoſque cibos nil dictum proteruè. Dapſile ſpectas, Principem vides: aure ſolâ vteris, presbyterum intelligis cuius induſtria redemit gentem Latiam. Sic publico innoteſcunt, qui noui non ſunt. Quadringenti abierunt anni, & in Aſiâ Aldobrandinus vir Italus, Attaliam tenens obſidetur à Caïchoſroë Perſâ: paucis ille manipularibus, & vix ducentis petitis è Cypro proiicit obſidentes, profectò numquam caduca virtus, fluit per ſtirpes, vel per nomina.

Igitur tranquilitas nullis armis impenetrabilis data Petro, traditi Henrico Seguſiani pro Salaſſis: Sabaudia penes Emanuelem rediit.



LIBER IV.

CONTVBERNII Principalis virtutes, amores erga Principem, mores ipsius, ciuilia gesta, interiorem vitam declarare restat. admirata est omnis mortalitas inter tot discrimina, tot Henrici victorias: obstupuêre animi, dum non peruident quibus instrumentis vsa sit hæc Bellona. quæ si aperiuntur, desinent stupêre mortales sic vinci: nec admirari cessabunt tam facinorum ministros, quàm victorias. nimirùm Imperatores egêre florida, qui ministeria habuere æqua imperiis, parata officiis, prompta consiliis, perita rerũ,

eget societate omnis expeditio. Hercules fortè solus purgauit orbem: post Herculem nemo bellans peragrauit solus. Si quidem Alexandrum & Cæsarem circumdedêre, miles audax, dux sapiens, vterque amans. Sub Alexandro militum Senatus agebat principia: donum prætereà Iouis patris adfuêre duces, quorum conditio magis regi cessit, quàm viro virtus. Sub Cęsare innumeras copias superauere pauciores milites, dùm sibi deuotissimos ille reddidit: Labienus prætereà inter duces militauit Cæsari, non minor ipso. tali cum obsequio Macedonicæ Romanæque virtuti audenda cuncta & penetrabilia. sic ex Henrici victoriis nil fortuna, multum amor, fides, meritum militum, ducumque occupant. milites in Henrici castris veloces ad pericula; numerum sibi opta-

uêre numquam, vel hostilem timuêre. apud Ibericum pridie quàm certaretur, vincemus, asseruere centuriones: fusâ enim hostilis nobilitatis imperitiâ & iuuentâ sat bellatum: nobis miles bonus prœlio: etsi inclinarit, doctus prœlia restituere. Præfecti verò militiæque magistri, regiâ singuli fuêre industriâ. tantam virtutem collegerat alacritas, & ambitionis publicæ feruor optimum colendi principem. Bironius pater, Lanôes, Castillonius, Giurius, Bironij natus, Humerius: pro Parmenione, Cratero, Lysimacho, Perdicca, Eumene, Antipatro. exactâ fortitudine, doctrinâque castrensi, sub Henrico duces ibant, & in ipso vidêre disciplinam. ex iis, ni volentes inter se cessissent annis vel dignitati, non erat cuius industria alteri se submitteret. inuenturi pares nisi inter ipsôs,

nec vllum Hérico excelſiorem. Heroïcum contubernium veneratione mutuâ & pudore nectebatur: diſpoſita cuncta à numine, vt poſſet cogitare ardua Princeps & perficere.

Feſtiuum eſt, comitatum regium lucubratiùs aperire. Quoſdam è comitibus adſciuit in commilitium Princeps, iam duces alienis experimentis factos: quoſdam & fecit è ſuæ doctrinâ ſcholæ, exercens, fatigans, exponens.

Amantium Bironium per famam vexerat maioris nominis quàm fructus obſidio Rupellana: dein expeditio Brabantica, quandò potentem exercitum Franciſci Alençonij eduxit foràs, improſpero ex euentu non culpandus: pernicioſi conſilij non conſcius. Franciſcum Lanôem intercepta Aurelia: ſeruata Rupella, ab inſultibus Henrici Valeſij, Guiſij,

& Bironij: excessit Iambulam obsidens. Vicquius suprà memoratus. Bironius filius Bibractam, Diuium, & insignes locos quos distraxerat conspiratus, Henrico restituit, Sequanorum non tam victor quàm vindicator. Hos populos Ludouico vndecimo Francisque, olim noster Cabillonensis Arausiorum Princeps arte comparauit: recuperàuit ense Bironius. Longouillius, ope Lanôis, Giurij, & Humerij, conspiratos Siluanectensi pugnâ fudit: mille quingentis cadaueribus, quę pinguis stercoratio, noualia in fauorem aratoris tegens & fœcundans. Aumontius trux apud Ibericum iugulator, in vltimis Armoricis Quinpercoram cepit: Crosilij arcem ori portus Briuatis impositam, custodemque Hispanum simul prostrauit. Castilonius nullo gesto Principis absens, cuncti

particeps: & ante Henrici principatum, anno Cultraſſino, horribilis Germanici exercitus primam ducẽs aciem in malorum fronte. Dein bello ciuico, atrociſſimæ deſperationis aduerſus Sauoſam dimicatione clarus: quâ nobiles confoſſi ferè ducenti, ipſe Sauoſa præda fuit. Annæus Anglures Giurius, præfectus vexillis equeſtribus, nobilium doctiſſimus, deliciæ amorque totius militiæ, omni ſpe maior. Præmaturo fato Laodunenſi obſidione adẽptus, dedit acceſſum contubernali Bironio ad laüdem incomparabilem: ſolus enim comparandus, aut ſuperaturus. Nullius inuiſa regi fortitudo: traxit tamen è virtute Giurius apud regem abſconditæ & honeſtæ decus inuidiæ. debebat Princeps victoriarum pater æquè iudicare de merito: nam apud Poëtam es

Olympia,

Olympia, non solùm mater certaminum, sed domina veritatis. Franciscus Spinæus Sanluces, alacer & diligens, in ministerio regio regis effigies. Laturius per omnigena solers, & legatum Lotaringi Ducis Amblisium perforauit: & Mansfeldij densum equitem afflixit in Luceburgica. Humerius Corubiam inuadens præsidiarium trucidauit: vnus è præcipuis qui Hanesium irrepsêre: vbi cæsi, capti, mille ducēti milites: Iberum mœstitiam sanguine suo & lacrymis nostris compensauit. hæc suo marte gessêre duces, quos videmus in vsu & armis: cætera gestorum, militiæ principalis miscuêre consortio. Inter iuuenes qui disciplinam regis sequebantur, præcipui honoris fuit Gonzaga filius, Hispanorum castra cum trecentis quinquaginta equitibus, comite Vicquio penetrans, Ca-

meracum obſeſſam inuolans, non prohibente Fontani ferociâ. iſtud auſus adoleſcens geſtum viri ducis. quare tranquillus Princeps Gonzagam iam virum regni curis aptauit maximis, & deſignauit inter primos exercitus duces. nam imminẽte paulò ante obitum expeditione, præfecerat cunctæ equitis vexillationi.

Nec ſolùm dilectus militiæ ſuæ Princeps, ſed nil tam mirabile, quàm eum cui inſidiata ſunt iuueni, & clãdeſtina & manifeſta odia, ſenem regnaſſe amoribus cuiuſuis generis mortaliũ, adamatus equiti: próque exemplo cita Guiſium: is primi olim inter conſpiratos nominis, deinde notatus eſt primi inter nobiles obſequij. non fucare coram Principe faciem, & parare fraudi: non mediis diſſenſibus aulæ ſe commiſcere, imperiis regiis nó refragari murmure,

vel nutu: extra rectum non versare mobile ingenium. plebeius verò fuit amor non solùm vehemens, sed pręceps, qualis Lutetianus. plebs illa & præstigiatricis conspirationis effigiem, & Erinnyum factiosarũ imagines, publicè igni tradere & perdere: & regio cuiuis dicto flagrantes parere: & gradiẽtem in publico spectare nunquam absque plausu & voto. abhorrebas France puer Henricum, & vir amas. si quis vir opprobriis & vi insecutus, senex veneraris. applaudis dextrâ, olim maleficâ. vnde tanta mutatio, nisi mentium est domina Principis diuinitas? fecit Hẽricus pœniteret Gallos facinoris: insaniam faterentur. at ex illa animorum mutatione nil inconstans in Principe. vultus domini regnantis, qui velut priuata sorte de regno certantis. quos miles amplexus fuerat,

eodem habet fauore Princeps. ab vtroque nil differt. ſcis tamen differẽtiam eſſe fortunæ: intelligis & credis regem. mutauit certè fortuna mores: nam imperans melior & mitior imperio factus: oſculatus etiã quos hoſtes fuiſſe non meminit. dempſit flagitanti iuſtitiæ pœnas aduerſariorum, vt tranquillitatem ciuiũ amori ſuo tribueret: atqui tranquillitatem reges multi ſæuitiâ ſuppliciiſque exigunt. Mutauit fortuna mores: nam vbi Princeps iubere cœpit & prohibere: ſtatim experti ſumus à proteruis & procacibus, ſecundùm eius præcepta fieri, vel abſtineri. Non
„ mutauit bonos fortuna mores: quã-
„ do nectũtur maieſtatis imperia cum
„ gaudiis publicis: nílque in recto innouatum, tametſi iuſſus regios agnoſcimus dirigere obliqua in rectũ. ſentio in Principe, nec aliàs veriùs

probari video, prudenter dixisse Stoicos virtutem esse tenoris sui. cùm etenim sit æqua sibi virtus, iam accidere in bono Principe, vt sit à se diuersa, non potest.

Perspicua amicitias comparantis benignitas, & cùm potuerit Lutetiam maturiùs recipere, victoriam differentis: vt ducum Vespasiani cōsilium fuit, validissimo cum exercitu ostentare potiùs Romæ bellum, quā inferre. scrutari causas huius Flauianorum facti, alienum est. causæ citantur in Rege. ne si vrbe citiùs potiretur, prædâ onustus mollísque, & pondere opulentiæ fessus miles flueret: ita exercitu mercedem belli adepto, militiam excutiente, superueniens Hispanus desertum Principem fugaret, aut caperet: & iam se Farnesius accingebat. meliores existimant vrbe abstinuisse, ne possidendo per-

deret.tunc operosum inopi regi, nec adhuc summo iure vtenti, victrices legiones amouêre prædâ & spoliis: vt Othoni recens imperatori, nondum authoritas iuerat ad prohibendum scelus, militi iubere poterat. at postquam Farnesio victo, plena potentis regis in castrensem nequitiam fuit authoritas; introductus in vrbē deditam exercitus nil indignè fecit, aut voluit. æquatus militis & ciuis amor: spectauit bellator abundantiam, nec rapinam concupiuit: vidit ciuis armatam militiam, nec inuidit malitiæ. totam hanc quæstionem cur indignatus rebellioni Princeps, ipsámque obsidens fugerit debellare: soluit ipse, regiis edicti verbis. post trophæa dedimus iis viuere, qui nostros indagarāt annos. noluimus tales victimas exhiberi victoriis nostris. miserti sumus vrbis regiæ, ne depræ-

datione periret,ne boni prauíque ciuis flueret confusus sanguis,fugimus lugubrem obedientiam. maluimus non obtinere nostra, quàm exponi cultellis innocentiam, matronas raptui, rabiei pueros, igni ædificia, furoríque rerum elegantiam.

Nuper ciuis muta compita tacitus oberrabas: non auditus tibi per desertas vias sonus, nisi fortè fœdæ, barbaræ, & incognitæ vocis. agnoscebas tamen iuberi, nec intelligebas quid imperaretur. si quæ tibi difficiles viæ, non illæ frequentes ciue, sed militari ferocia & extranea. silebant leges,aut si quando locutæ,hercle vt occulti profundíque doloris non manant fluúntque voces, sed per interualla & singultus erumpunt. solitarię bibliothecę,aut si à docto quodam habitatæ, non lucubrationes, sed luctum testabantur. vacuæ scho-

læ,omnis tibi papyrus in castensibus vigilúmque tesseris.specta nunc cultus tuos, & exclama regis clementiam!

Apud Ibericum mediâ strage, audita vox Principis: exterum feri, parce Franco miles. Vt acie Pharsalicâ proclamauit Cęsar, ciuibus abstineretur.

Nec immitis in exteros, qui necessarię stragis iracundiam verterit in ipsos.æternum Princeps erit Emblema clementię, in quosuis mortales promiscua venia. At inter enses parcere & mitescere magnum est, quantò magis arma humanitati obsistunt. quare in vulgari & comperta benignitate Principis, miror plures Iberos Lutetiâ capta,fœni obuolutos fasciculis, repertos loco sordido: vt capto à Vitellianis Capitolio, Flauiaui quidam contecti, & inter

Clientium ſarcinas abditi. verùm effugêre Flauiani certam Vitellianorum ſęuitiem: Iberi cur quęſiuêre latibula aduerſus inquirentem Principis clemẽtiam? niſi quod è grauibus offenſis nocens, & implacabilis iniuriæ conſcia gens, clementiam deſperauit à clemẽtiſſimo. omnis enim „ victoria impetu ſuo fertur ad vltio- „ nem: & vltio ſapientes dementat ad „ immanitatem vſque. Cicero cenſens in Lepidum & Antonium ſeuerè, in liberos inſontes crudelè: nititur probare ſæuitiem exemplo procùl exquiſito & inepto, quod Themiſtoclis filij Athenis eguerint. victoria tulit Henricum ad gloriam: cingitur gloria decori terminis. non filij noxiorum eguerunt ſub ipſo: nocentes imò patres non pœnis, ſed pignoribus compenſati in ſpem futuræ integritatis.

Scribo clementiam expresſè. defertur Maieſtatis Bironius, rex ad ſe venire iubet.

„ Experire Bironi beneuolentiam „ meam: omnis culpa poteſt à Prin„ cipe dilui, & volo de atrociſſimâ ve„ niam à me impetres: exiſtimas me „ crimina perpendere? ignoro ſcelus: „ non didicit flagitia Princeps: vindi„ ctam neſcit. vident ſcelera qui per„ ſequuntur, res intelligitur vt cuiuſ„ que ſtudium eſt, & cognitionis æ„ mulatio. fatêre delictum, auſculto vt indulgeam: aberunt dicto iudicia, odium, carceres. inuides clementiæ meæ Bironi, fateri negas. dum apud „ amicitiam meam agis, ſi non inficia„ ris, ſaluus es. ſi reus ſemel apud am„ pliſſimum ordinem diſceptas, etiam „ ipſum te criminaris? nocentior es. „ tunc declarando crimen delere ne„ quis. Nec poſſum crimine publico

exſoluere, ſi cùm manifeſtus deli- "
cti fueris, partem humani generis "
nequitiæ tuæ malè prodidero, quam "
vitæ meæ periculo hoſtilibus impe- "
riis eripui. Non tacet lethale dictum "
quiſquis ingenuus venit ad pœni- "
tentiam. ignoſcunt reges ſolùm ex- "
purgatis: excuſa crimen, aut niſi pœ- "
nitentem abſoluere nequeo. "

Locutus Rex, abiurantem ſcelus & aperire refragantem iubet in carcerem deduci. & vale Baro, inquit. nam de Barone generoſo Dux olim factus, nunc de reo Duce Baro rediit. Capita accuſationis erant, de nece Principis, & perniciê Francûm. quòd incitare regem ſtatuerat ad explorandum hoſtile caſtellum, vt munimentis proximum telo præſenti obiiceret, deſcriptis apud hoſtem perſonæ regiæ notis. quod facinus aggrederetur ſub pacto con-

iugali Sabaudæ Heroinæ. Quod ſcripto monuiſſet hoſtem de militis regij numero, & rerum penuriâ. interrogatus in Senatu diſtinctè & copiosè reſpondet: ſic ferè locutus tàm apud iudices quàm reuerſus in carcerem, ſi quibus patebat aditus.

" Non refuto iudicium Principis: " cur ab optimo repellor? læſi? non " offenditur maieſtas ſi apud eam de " innocentiâ diſſeritur. cur apud iu- " dices dixero? non cognoſcitur de " vitâ meâ: victoriæ, triumphi, mo- " res ſunt mei: trahunt verò ad carni- " ficem qui calumniantur in ſtrenuo- " rum animos. vetat fari & expurgare " miſeria: vt vinctus ſum, pœnis vo- " ueor, tametſi nunquam conuin- " cendus. cuius ego criminis manife- " ſtus? conſpiraui in ſalutem maieſta- " tis. credent iudices ſi dextram iſtam " adſpectant, quæ gladium tranſade-

git per exercitus imperio Principis " infenſos. nempe iccircò latus meum " nudatur enſe, quia enſis virtutis inſi- " gne verè & fortiter crimen excuſa- " bat. Hoſtem centenis fregi præliis, " nec aliàs quàm in præliis clariùs pro- " tegitur maieſtas, & maieſtatis inſi- " mulor. at de exponendo rege cogi- " taui ſub aggeribus hoſtilis arcis ſpe- " cie locum ſpeculandi: vt adhærens " mihi, vel Sabaudico ferro transuer- " beratus, vel exeuntis præſidiarij à me " traditus inſidiis occumberet. cur er- " gò regem nó perduxi ſub aggerem, " non inſinuaui munimentis, non pro- " didi? cur volentem ſubire mœnia re- " traxi? quia fidelior me non fuit " quiſquam miles. Fiſus ille obſequio " meo, viuit. cogitarunt parricidia qui " falsò in me reiiciunt. conſulant iudi- " ces numen Principis: pronuntiet de " me Regis ipſa religio, cur diutiùs vi- "

„ uo si condemnat? sed ambiui nu-
„ ptias Sabaudæ Heroinæ; amantis er-
„ go crimen est: nulla virtus abstinen-
„ tis? ô miser! tam cùm studes optimis,
„ quàm si negligis maxima, æquè sce-
„ lestus es. sic quod scripsi reus sum;
„ non licuit duci scribere commenta-
„ rios, non condere præsidia labentis-
„ que supplementa memoriæ. vni du-
„ cum imitari nefas quod cuncti &
„ veteres præstitêre. inconsideratè lo-
„ cutus, meditatus temerè; sed ferè
„ biennium est, & veniam oranti Prin-
„ ceps condonasti. an credidisti tunc
„ abhorrenti scelus? scelestus non sum.
„ an fatenti diffidisti? at biennio te se-
„ cutus, tecum ludens, venans, te ve-
„ neratus. quid nuper peieraui? istud
„ quod olim vici, recens deliqui. quod
„ si me vt Princeps audisti cùm par-
„ cebas, absoluor. si vt amans audisti,
„ fidem impetro. vis fatear? & hoc

quòd ſcelus non agnoui, fateor: "
ignoſce Princeps. "

Talia pro ſe vehementer loquebatur, abſentem Principem appellans. & addebat: Mitte me in Pannonias damnatum pœnâ graui ad Turcos, beſtiæ ſunt. vſus es has dextrâ aduerſus Chriſtianos, vtere & gladio aduerſus Chriſti oſores. tandem criminis manifeſtus, centumvirali iudicio condemnatus, capite truncatur. cùm præparatur ſupplicio: Heu quantum, inquit, lætatur Hiſpanus de letho meo! Opinatus eſt Bironius de ſe, quod euenit in Conſtantino ſtrenuo Græci nominis duce. Maieſtatis reum puniuit Iſaacius Princeps, & diem ſupplicij feſtum egit Græcorum hoſtis Aſanes Valachorum dominus: gaudens cruciari tortorem crucéſque ſuas.

Quidam malè opinari de con-

demnatione Bironij, quia veniâ impetratâ in comitatu Principis fuerat. alij dicere, nullam esse veniam, quæ ore Principis extrà iudicium pronunciata, non vllis Principis ad Senatum literis consignata, non à Senatu confirmata. & hos & illos, breuissima hypothesis docebit apposité. Flauius Archippus falsi damnatus in metallum, viuebat non solùm extrà pœnam, sed inter iudices. quidam reddendum pœnæ inclamarunt. ille restitutum se à Cæsare, vt nec Bironius, docere libello publico expresse non poterat: sed quod restitutione insignius, proferebat literas Domitiani Cæsaris ad honorem suum pertinentes, scriptas viris clarissimis. cur ergo restitutione egeat nocens clarior apud Cæsarem quàm innoxiorum plurimi? repetatur vetus Bironij conspiratio ante bellum Sabau-

Sabaudicum : opponat quis non apparêre de veniâ à Senatu comprobatâ : ſufficit poſt apertum crimen complexus principis: datque veniam qui honorat. ſed reſpondit Traianus. ſi quid noui criminis Archippo obiiceretur, de eo audiendum. nam qui noui delicti conuincitur, vetus renouat : redit in cauſam delictum priùs deletum. pars vitæ poſterior non ſola crimini eſt, imputatur tota. " eſtque peccatum recens grauius, ex " gratiâ præcedentis.

Vt Farneſius, ſic Bironius naturâ ſuâ non mulieroſus. quamquam militis petulantiam interdùm ſineret effrænem vagari, ſerò ipſe & niſi per pacis deſidiam aulicas inter delicias, paſſus ganeonum ſe proculcari corruptelis & proſagogiis. infeſtabat aulam hæc nequitia quæ poſtremò iratos populis fecit ſuperos. molli-

tiem Bironius gustauit, nec vlli se immersit: quæ virtus antiquæ socia. nam inferioris ætatis reges, principes, priuatos, si qui ducum famam adepti, necesse est veterum claritati cedere: quia deformes næui tres, libido, seditio, rapacitas, in facie sordescunt. ad Catonem ornatè scriptum imperatores pauciores repertos, qui cupiditates, quàm qui copias vincerent. docuit eruditus author totum hoc theorêma, in ducibus quos florens Græcia tulit incomparabiles. Euergetæ sunt, inquit, Patrésque totius Hellenici, Miltiades, Themistocles, Cimon, Aratus. & horum victorias loquuntur, Marathon, Salamis, Eurymedon, Cleonę. nec apud Platęas victores Euergetæ sunt, Iustus Aristides, & Pausanias. infamis iste stupro Byzantinæ virginis, obscænus ille per turpes

artes nouæ rapacitatis in græcas insulas: cùm immune insuetumque tributi, totum anteà esset Hellenicum. at in Alcibiade, Phormtione, Brasida, Lysandro, amplifica è virtute nefas. Scrutati parricidæ victorias in effossis patriæ visceribus. propè Cyzicum naumachia, pugnæ Naupactię, Amphipolis capta, Athenæ mœnibus & imperio nudatæ, pessima notant scelera clarissimis locis & rebus. Sunt ergo victoriarum opprobria, libido, rapacitas, seditio: tantò dux illustrior, seu rex, seu Princeps, seu de mediocritate ille prouectus, quantò minùs ducem maculæ tres infecerint. profuit definitione, aut eloquio monstrabili declarasse honesta ducum, quia duces narramus plurimos, & expedit agnosci.

Bironió non libidinoso statura iusta, tori ampli, pes breuis, membra

cuncta concinnè & compoſitè. facies fuſca, non liuida: naſus rectus: capillus niger, & paulò hirſutus: ſupercilium tetrum, nubilúmq; : oculus depreſſior, ſed micans. inceſſus conſtans, non tardus, ac verè vt audentis & magnanimi. vox candida & diſtincta: totus corporis habitus militaris horrorem amori commiſcuit. rarus illi ſermo: ſi quandò locutus, fusè & tersè. Oſtendit artẽ quando Diuiones de pinnis murorum ſpectarent, ipſe foris adequitans, dextram tendens, mucronem exſerens:
» Hic gladius, ciues, regius eſt. validus
» vos protegere, & proſcindere con-
» ſpiratum, qui palans circumfuſus vr-
» bis vias, inteſtina exedit veſtra. re-
» ſerate modò portas, rumpite peſſu-
» la, & inuolabo dux ad necem extra-
» nei, & ad ſalutem ciuis. Domi, & in
circulis, capite plærumque nudo, ca-

pillos retrò missitans, dextrâ fricans & mulcens, recitare gesta. ferali eloquio nec falso indignationem Principis irritare: nimius demonstrandi & laudandi quæ fortiter confecisset. id solum incautè facere, gloriari superbè & verissimè quæ meruisset. Mœstus prętereà verborum finis, quandò Principis veritas & subditi magnanimitas prauè confligũt. Lugubre est & aliquando lethiferum, audire hos Principis de subdito sermones: præsenti cæde dominus ego "
liberaui militem. vidi virtutem ho- "
minis vertentem terga. certum est, "
vt dictum Principis non sit in obscuro: hippomachiâ in limite aduersus euadentem Farnesium, adoriente hoste confixum lanceâ & gladio Bironij equum: Fontanâ, accepto in capite vulnere, inundatos sanguine oculos illi caligasse: vtróque pericu-

lo prouidentiâ maiestatis ereptum. at meritò; bonus enim miles non adiutus in periculis, denuò non periclitabitur. hæc inuicem subditi de Principe verba, si vera, funesta sunt: fugi secutus Principem. cuiusdam simile, fronte meâ talos eius & calcem protexi. sed de Regis, Bironiíque dictis nil affirmare velim; si quidem incondita & insana multa fert scribitque vulgus. rumor fuit maximè incendisse Bironium ad iram vindictámque, quòd de gestis strenuorum locutus Princeps, ac de Bironio patre orto sermone; commodùm obiisse parùm vtilem ministrum, palàm dixisset. vt olim Germanici præclara facta pro superuacuis Tiberius eleuauit. ira inquirit versatque causas.

Insignia cum Principe gessit, maxima, & multa sine ipso, omnis

castrensi viro virtus adfuit. Duæ insignes quę multis furor & temeritas, illi audacia & celeritas. Si iustum cum imperij libertate duxisset exercitũ, nõ Alpes Taurusque: non Rhenus, non Euphrates insuperabilis: nõ Parthus vel Scytha ineluctabilis. tãta spes supplicio perijt. vnde disciplina ducibus qui in liberâ ciuitate sub legibus, vel sub Maiestatis oculis viuunt, postquam tranquillis rebus tacent litui, domi se habere, & abstinere publico. sic Põpeius post triumphos duos, è victoriis Magnus, notatus est liquisse fora. nam qui in- "
dustriâ politicâ & gratia principali "
florent, militari gloriæ per pacis otia "
insidiantur: ibi ferocia cedit inuidiæ "
& ignauiæ: virtutemque vincit do- "
lus. Furtiuis suffragiis condemnatus Aiax: & solo Vlyssis Politici liuore ad lugubre excidium redactus.

Extincto Bironio, quidam vituperare Principis ingratitudinem, nec prætextum vllum approbare. Principi viuendum soli bono fortíque, vt Alexandro post cędes suorum, cui aliena virtus inuisa foret: ferę spernunt cicures bestias, sed odêre feras suique similes. expurgare alij,
„ consilium sani Principis non sęui ia-
„ ctare. Honoris Bironio satis habi-
„ tum, redditam gestis gratiam: sed
„ publica flagitia vlcisci, hoc etiam virtutis esse. summo periculo seuerum adhibitum remedium. nulla re plus terroris iniecit suis: fama etiam suspēdit exteros multū in virtute sua confidere, qui virtutę sic affligeret.

Maximè timendus exstitit, quandò ea rex destruxit, per quæ timeri volunt reges. arces vrbium plurimarum euersæ, aut iubente ipso, aut ruinas probante: optimum facinus

integrè regium. quippe arces cœperunt erigi à regis Caroli imperiis inter belli Hugonotici intestini damna, specie salutis & ciuici refugij, si vrbes interciperentur: vt haberent victi recessum. deinde per dissidia, vt peruersa fuêre cuncta, & despici rebellione maiestas cœpit: præfecti vrbium rectoresque Prouinciarum, locis eo subsidio non egentibus cōstruere arces, exemplo locorum quibus vtile fuit muniri. Prætextus erat nullam regni partem vacare hoste. at hostis præcipuas vrbes absque arce tenuit: Hugonotus, Rupellam, Montalbam, Memausum, Monpessulam. Conspiratus: Lutetiam, Lugdunum, Aquas Sextias, Pictauos, Ambianos, Tolosam. ad hæc Valesium complexati Turones spontanei & liberrimi. repere tamen perniciosa pestis in rempublicam, dein re-

gnare gemente populo. vtile mehercules ſic frænari ſeditioſos : in quibuſdam vrbibus, temeraria niſi ingenia debellas, nunquam iure cohibeas. Sed quod vni loco profuit, nocuit locis mille. nam quia milite firmandæ arces, nec ſine ære vigilat miles: grauioribus tributis exigendus ſanguis, exſugendus ſuccus plebeculæ. non hæc ſola clades, à milite quoque ſæuo iniuriæ acceſſerunt : furit vigilis petulantia, ſeruatque ciues vigil miles ſæuiendo. prouidè Antigonus Perſęum Philoſophum arci Corinthiæ præfecit, ne mala inde exirent vbi ſapientia dominaretur. non hic detrimentorum finis : illæ quamquam in publico vagantur miſeriæ, priuatorum tamen ſunt. ecce vltimam inſaniam. Minutus quiſque arcis præfectus, habet ab rege imperium, & regios ſibi per colligatio-

nem fecit animos. dùm factiones amplectitur, Hugonotus hic, conſpiratus iſte, inuiti populi cogente prȩfecto adhærent factionibus, quas odiſſent: datum virtuti frænum. ſic præfecto Atheniẽſis Munichiæ ſcripſit Antigonus: *Cathenas firma, ſed canem debilita.* non ſufficiebat arcem protegere, ni præfectus ciues protereret. & Philippus iunior, Acrocorinthum Græciæ pedicas nominauit: nimirùm vinctæ tunc virtutes, cœperunt omninò nõ mouêre pedem. at Henricus exiſtimauit non opprimendam libertatem vrbium, quæ tàm liberè ſeruirent. Leuanda paupertati tributorum onera: implendum fiſcum tot impenſis inanem. regendi authoritatem ſibi Principi, & pacis ſecuritatem plebi muniendam iiſdem ruinis munimentorum. ne deinceps ciuis ſolo conciperet

animo reges: experiretur re, multos regulos. nil ſapientiùs quàm ex vrbium libertate fecit ſuam: adeò ingratus infauſtæ ſtructuræ! luxante conſpiratione, ſcripto publico promiſit ciuibus, ſe Rotomago, Aureliæ, Pictauis, non impoſiturum hæc mala: vrbibus florentiſſimis promiſſa firmauit ſacro chirographo. poſt aliquot annos, Pictauis ſuſpicantibus ne in edito vrbis erigeret: volo,
„ inquit, arcem & in cordibus veſtris.
„ non ſic excubię quàm tutatur amor. ſolos Ambianos hâc cuſtodiâ ſtrinxit, intercipi ſe Hiſpano dolo incuriosè paſſos, punitâ negligentiâ. verùm ad municipes Sãcti Machlouij, hic portus Oceani magiſter Britoni-
„ ci, edicto miſſo: Odi alia, inquit, in
„ municipio præſidia vel arma quàm
„ virtutis ciuicæ.

Nullus Henrico rege priuatum

publicumque rapuit: à nemine exiit vox, neſcire magnates priuatos viuere. proceres æquitatem exercuêre cum viliſſimo. non infames viæ latrociniis, ſaltus inſidiis. ſuum quiſque vltrò poſtulare: de ambiguo diſceptare quantum moribus introductum: vt virtus exerceri ſic libertas. vrbes quietæ: nec imagines vanas belli, nec ſatellitem ciuis abhorruit. gratiſſima vox cuiuis ordini, Sic vult " Princeps iubetque. non enim quòd " potens, ſed quòd optimus, voluntas " ipſa ius fuit. præſumpſit quiſque de ore principis æquitatem: non quòd vocem imperantis perpendere non eſt licentia, ſed fruſtrà examinatur quod ius eſt. Denique vt ſereno cœlo ſilent cuncta & quieſcunt, non fragor nimborum, non ventorum ſibila, non tremor aëris conturbati: ita ſub Henrico ſedati ordines, muta

cuncta ſub dominatu, tranquilla, nitida.

Cum ſociis populis, Venetis, Heluetiis, Batauis, cumque fœderatis Principibus, præſertim cum Pontifice, amicitias manſuro ligauit adamante. vt fidem religioſè ſanctéque habuit, ſic minas executus acerrimè, ſi quis certâ die pactis non allubeſceret: concordes minas fecit cum vindictâ. pro exemplo eſt expeditio Sabaudica: vt miſericordiam, ſic iuſtas iras noluit Princeps eſſe fruſtrà.

Abundauit Henrico frugali fiſcus apud ſuperos reges inanis, vacillante olim ſub oneribus imperio per contractum æs ingens, longis ſpatiis, profuſione, & bellis. Triginta priuſquàm rempublicam adminiſtraret annis, fuit in ære qui tunc rerum potitus Franciſcus Secundus, ſupra cẽties centena millia numûm aurêum:

computa æs posteriorum Principum. non potuit exsolui portentosum nisi locuplete fisco, & à prouidenti principe.

Largitus est optimis & merentibus, nec vnquam beneficiorum desideriis afflicta mœrénsque virtus. apud epulones, prodigos, & immerentes auarus dictus: quia dantis nulla fuit vnquam cœcitas aut temeritas. beneficium erat iudicantis industriam & amantis. dabat enim de penu & è pectore, ditare sciens & diligere. Sic tandem maximum apud subditos diligentiæ munus, amorem consequi principis & iudicium. summam donorum annuorum circa Francos computauit vir grauissimus, dixitque è pulpito, decies centena aureûm numûm millia: circa extraneos pluries centena millia. æstima annua millia pro vsuris debi-

" torum per ſuperiores reges contra-
" ctorum: & crede tot millia minuta
" liberalitati demptáque.

Quò liberaliùs donauit optimis, eò ſeueriùs iura maieſtatis apud ſe retinuit. Diuidebat fructus imperij, maieſtatem ſeruauit indiuiſam. ſic
" locutus magnanimus Iaſon: Reſi-
" gno tibi Pelia, agros fertiles, lætos
" greges, pinguiáque armenta: at ſce-
" ptrum mihi totum tribuo, thro-
" númque ne partire mecum. tibi
" opulentia, mihi poteſtas eſto inte-
" merata.

Cum liberalitas egrederetur foràs ad extraneos: nullus vnquam extraneus repulſam fecit donis Principis, Honorium pręter Capuçinum. Honorius honos caſtigatæ ſcholę, horrens miſſos execrabiles in aurem ſuſurros, & conſcire ſcelus: horribilius autumans in alienam conſcien-

tiam

tiam per aurem ſecretò execrationes ſuggerere, & ſuadere. Sciens regis trucidationem ſcelus eſſe infandum: non auxit flagitium ſcientiâ differentię. non diſtinxit de Rege hoc aut illo: quia, vt ad ſalutem non eſt Cretę, vel Græci diſtinctio: ſic nec ad perniciem. detexit parricidij inſidias, & ex ipsâ Italiâ reuelauit. virtutis fœderatus, non ſub virtute mercenarius. Spreuit Honorius, refutauit regia, immenſáque munera aperti facinoris, nec paſſus apud ſuos. erat vero ſpernendum munus Principis, quia nimium offerebatur: non enim diſtinxerat de muneratione Princeps, doceri cupiens de voluntate petentis, pronus explere deſideria. non fuit Honorius qui peteret, quia effuſior erat Princeps qui daret.

Militiam non fraudauit ſtipendio: diſciplinam attendenti & fir-

manti, præcipua cura etiam pace legionum exercitamenta, robur imperij. Illuſtrauit hanc meditationem ingenij. Sperare velis quæ deſtinarat, fecit voluntas cogitationi locum, non ſeruat deſtinatis. dignum Cyro hoſpitium; nam & Reges noſtros Cyros appellamus, & ſic habitare decebat quem gentes colerent. ex vrbis elegantiâ, natum in hiſtoriis ſcomma Principis apud Iberi regis Legatum ædificia Ibericæ poteſtatis extollentem: Quæſo, inquit Princeps, è feneſtra Luparinâ vrbẽ oſtendens, an ædificat tali cum ſuburbio? argutia hæc optimi Principis diſſimilis eſt ſuperbiæ? argutia hæc optimi Principis diſſimilis eſt ſuperbiæ Dauidi periculoſæ de numero ciuiũ: monarchæ Aſſyrio, de ſtructurâ & vrbico domicilio, cui vox vna in ſcelere: *hæc ingens quam ſtatui Babylon*: &

à ſuperbè dicto fera extitit. Optimũ Principibus, ſi domos ædificant, deſtruere ſeipſos.

Vtrumque pelagus ſociare deliberauit foſsâ Garumnæ inductâ in Narbonenſi. aggreſſus eſt Ligerim Sequanæ fœderare. nauigia Clanij Pictauenſis dorſo impoſuit. poſt tot bella reſiduam doctrinæ lucem conſeruauit, recipiens ſuperſtites literas, vt ſuccedentibus bonis ſtudiis ſcelera relegaret: inter cæteros Auſoniũ Atticum, mellificium in Academia docuit Federicus Morellus.

Cuncta vrbana opera ſuperauit diuinum ornamẽtum, ſtatio virorum inſignium, & fauor vndique cõcurrentis induſtriæ. viri octo per memoriam decurrent ad poſteros in exemplum ætatis. Coſetellus Dominicanus ſcripto, ſed voce cominùs & à fronte hoſtes ſacri Entelechiſmi

verberans. Chopinus & Robertus Iuriſconſulti. Quercetanus & Laurentius medici. Caſaubonus eruditione Græcâ,& variæ lectionis venuſtate laus humanæ artis: hugonotus ſi quidem à Polo,vel Helice, ab Helicone non tulit repulſam. Seruinus Themiſcopus, per multos annos ſubſellia tribunalque aureum ſuſpẽdit eloquentiâ regiæ dignitati patrocinatus, gerens Franci iuris graues curas, in periculoſis reipublicæ igne ſeditionum inflammatæ negotiis. Thuanus virûm maximorum decus, litteratum ſpecula, toti affulgens induſtriæ, florentiſſimus rerũ Francarum ſcriptor. horum octo virûm legere potes ingentia & numeroſa volumina, ſacras induſtriæ humanæ reliquias.

Viduatis Ec[illegible] [illegible]ſis integro[illegible] tifices v[illegible]

huius sacerdotij fuit illi neglectus. reddunt Principi gratiam disciplinæ, quòd super plures, suaui doctâque facundia verbi oratores tres Cathedrarum culminibus intulit, Perronium, Suarem, Fenolletum: fidelium solatia, & fidei fulcimenta post putres Ecclesiarum lapsus. sed Pater Sacerdotum Perronius diuinas apud Francos cunctorum vigilum rexit excubias. sublimis tunc visus & auditus è suggestu præsul Cospeanus, migrante Perronio primas vrgens vigilias: etiam nunc pigra Cathedræ sedilia fugiens, Apostolica transit desudans in pulpita. maluerunt sub Principe eruditi Abbates nonnulli &Epis[illegible] populos docêre vt Apostoli [illegible] du[illegible]re vt Pastores & Pet[illegible] boris ignes susci[illegible] [illegible]ntia, quòd sci[illegible] [illegible] audiri se à rege,

docere regem.

Gaudebat Princeps non tumultuariis & inſanis, ſed doctorum virûm commiſſionibus certari de fide, lætiſſimúmque illi ſpectaculum ſterni Hugonotos. præfuit Agonotheta piis certaminibus, mittens vltrò in certamen celebrem Perronium.

Iacobus Dauius Perronius, vir aulicus, doctrinâ vitâque non aulicâ, ſecreti Muſarum conſcius, peritus ſacras paginas facundè explicare, ſententiam ſuam de re controuersâ ſubtili enthymemate cócludere. Hugonoticos doctores primò Mantæ acri & publicâ diſputatione confutauit. iccircò ſacris & paſcendi populi curis dignus, à Principe Eburonicum Epiſcopus deſignatur. Romanâ peregrinatione, & fama præcedentis geſti, & eloquentię artificio gliſcit in amorem Pontificis: iubente Pontifice ſacerdos, dein

Episcopus ordinatur: quibus mysteriis incubuit nobilissimus Ioyosa Cardinalitij Senatus Princeps. reuersus Lutetiam, tàm abundantiâ dicendi quàm acrimoniâ præstans, vibrat de suggestu in Hugonoticas opiniones industriè & vehementer tonans. at æquam descendit in arenam ex prouocatione, cum Plessæo authore Hugonoto apud Fontem Bellaquęum dimicans, quęstionem falsi seuerè & fortiter agitat, vulgatâ per totum orbem victoria. vtilior Ecclesię Catholicæ quàm scribentium hoc ęuo quisquam, eminenti pręsentique orationis fructu: subiugatis erroribus, non in papyro, sed in animis non vilibus: conuerso excelso Sansyo, & potentibus aliis, omni dignitate insignis, pilei rubricâ clarus, Regię Eleemosynę pręfectus: datíque illi tituli, vt titulos il-

lustraret. non passus Princeps esse in eo viro virtutem absque mercede mœstam.

Rectores imperij elegit probos, fide prçtereà & experimento comprobatos. inter consortes sacri consilij adhibuit prçcipuos sibi, Prçsules, Perronium & Ioyosam: Proceres Mayennçum, Monmorencium, & Bethunium: togatos Harlęum nutantis olim Francię vetus fulcimentum, Beliurium, Brulartum & Ianinum. sed Villaregius prçfectus sacris epistolis, mens imperij. at quia populi ad Austrum siti, minùs fulgorem regis experirentur remotissimi à radiis: prudenter Tolosam & Occitanos Verdunio tribuit, Duuaro Prouinçiam: quo igne & vigore Rectorum egebant prouinciales. dicendum hoc loco de eloquentia Franca. ad summam ea virium & ni-

toris dignationem venit: nilque illa floridius pronunciari humanis linguis poteſt. tantò mirabilior quòd heri nata eſt, & in vetuſto imperio noua venuſtate loquimur. primus Iacobus Amiotus Pręſul docuit tersè fari, deditque neruos orationi noſtræ. Blaſius Vigenerus toros addidit ornatumque. audax vterque verba inuenire, obſoleta concinnare, ſimplicia componere, extraria non ſine examine admittere. introduxit artē Duuarus & numeros: ab ipſius exemplis licet Franco abundanter loqui, ſed rotundè. ſummum ergò Principis iudicium virtutes adoptaſſe. Regiorum quorumdam comitū ſuſpecta potiùs integritas, quā perſpecta malignitas. cor fictum conuincet decedens ætas: ſcelus enim tunc caligine ſimulationis inuolutum lucem oderat viuentis Domini.

Frequens apud Henricum aula crebris proceribus: quosdam retinuit, vt eorum consilio vteretur & amore: alios vt domi haberet, & doceret iure viuere cum cæteris. atque vt Marcus Cluuius assiduus & præpotens apud Vitellium Cæsarem, Hispaniam regebat absens: exemplo Lucij Arruntij quem Tiberius ob metum retinebat: Proceres in Henrici comitatu administrarunt è longinquo prouincias, viderunt rarò quibus præessent: an Cluuij amici, an Arruntij suspecti fortunâ exemplóque nescio. fidis boníque hic summus magistratus, pro omnibus fuit prouinciis comitatus & consuetudo Principis. hæc disciplinæ osoribus molesta quædam schola.

Circa insidias securus fuit & intrepidus. multis ante principatum annis*, centurio quidam Michael de-

fertur apud eum cogitati parricidij: notat indicium Princeps, & reticet. intereà per venatum in Allienſi ſilua Vaſconici ſoli, vt ardor figendæ belluæ trahit quemque in diuerſa, noſcit ſe vno fortè ſtipatum ſuſpecto centurione, & hic generoſo inſidebat equo: Princeps vili & venatico. tum Henricus moniti memor, opus cautione ratus; conſiliumque tegens: deſcende mi comes, volo ſubdens calcar equo illi tuo velocitatem experiri. paret centurio, & Princeps equum inuolans, tractansque bombæulas duas quę ephippiis appendebant: ecce,inquit, licet perdere proditorem armis ſuis. ilicò ſoluit machinas, & per inanę fulgurat illæſo centurione.

Atqui publico interitus monitu non perculſus eſt.Mathematici Germani & Franci, infauſtum ſchema

patere nunciabant. minacia & euidentia præſagia, in hiſtoriis copiosè ſcripta. quercus arbor in area Luparinæ domus menſe Maio fixa ſponte concidit: in vicina tunc agens diæta Princeps appellatus, præſagium cõtempſit. egregius inter aulicos Baſſomperius è feneſtra ſpectans, retrò auſcultāte rege, aſſeruit ex Italorum Germanorumque diſciplina, Principis ſignificari caſum: quia vt in vmbra arboris animalia, ſic populi ſub Principe conquieſcunt.

Luctus ſic venit ad Francos. Princeps inexplicabile conſilium mente gerens, ſpecie conſeruādæ legitimis Dominis Iuliacæ, expeditionem ſuſcipit. ſed prouidus & attentus inteſtinis periculis: ne dum Rheni ripam viſeret, tunc patrij regni interiora ruerent: remedium fuit agnoſci hæredem filium à cunctis ordinibus: vt

ſub Auguſto priuignus, omnis per exercitus oſtentatur vna ſpes imperij. inaugurari Mariam Medicæam coniugem, ſpectari publicè matrem vxorémque imperantis: excipi vrbe, pompâ regiâ, obuiâ purpurâ, equite comite, & piâ præeunte pſalmicinũ Sacerdotum cohorte. ipſe pridie quàm Auguſta inuehatur vrbi, ſingula conluſtrat oculis, ne quid ſplẽdori deſit: inter magnificentiæ curas trucidatus Princeps.

Æquum eſt fortunæ ſubiraſci, quæ nunquam inter otia blandita viro, ſæpiùs lætitiam fœdauit inſidiarum mœſtitiâ. nec eſt triſtius infortuniũ, quàm immeritæ mortis; nam fœlicitatem facit & nominat ſolus finis. Quinti Metelli fœlicitas, per Coſſulatus, triumphos, cenſuras, filiorum magiſtratus, vxoriam caſtitatem, perpes non dicta eſt, niſi per lene ge-

nus mortis inter oſcula clariſſimorũ pignorum. atqui deorum quoque pectoribus luctus à maximis vatibus aſſignari videmus, non eximi triſtitiâ Pelidas. parilibus ferè excidiis bonos malosque implicat mortalitatis perfidia, de qua nullus opportunè diſſereret philoſophus. multiformẽ habent doctrinam Principes in his ſpeculis.

Crebra olim reuelata ſunt parricidarum conſilia, & euitata: inde dicendi copia narrandíque: ſed malo fugere narrationis abominationem, quàm affectare dictionis ornatum. Poſtremò circumuenta clementia; qui ſceleri & inimicitiis parcebat, nõ parciùs à ſcelere telum recepit. authores parricidij occulti ſunt; miniſter in aperto. certè Princeps & authoribus, & miniſtro flagitij, quàm ipſo flagitio miſerior. notæ ſunt cau-

ſæ, cur & Iaſon, & Philippus,& Cæſar interfecti. Iaſonem ademit fures è plagis iuuenum pudor, Philippum caſtitas non vindicata,Cæſarem afflicta libertas. video in illis rerum dominis obſeſſam dolo benignitatem, nec promptior caſus quàm ipſa cauſa.quæ furiæ Henricum abſtulerint, moleſtum eſt ex inferis ſciſcitari.

Fas eſt ſolùm conferre ſimiles magnanimorum exitus, & niſi per exitia. Alexander, Cæſar, & Henricus, veneno vſque pereunt miſericordes; nam Alexander niſi ebrius nunquã iniuriùs. Cæſar qua die extinctus eſt ſacrificauit: curam mixta indulgentiæ ſeueritas: medicus enim vetat molliùs laxare neruos, violentiùs intendere: iubet fouere. ſi quos vnquã iuuit cohortium præfectos, aut nobiles ob fidè & ſtrenuè in ſummis periculis geſta, ornauit maximè Am-

bianam militiam. non celebriores in ſchola Socratis Maratonomachi, quàm chari illius expeditionis ſocij. in obtinendis priuilegiis & muneribus facilè impetrabat ea vox: Impiger apud Ambianos fui, ô Princeps.

Ingens illi armorum theſaurus: telorum & machinarum copia militare abundabat inſtrumentum. quibus virtutis bellicæ ſubſidiis, Poliorcetes Princeps, famam & terrorem ſparſit foras. ſiquidem apud peſſimos formido venit, pauórque è claua Herculis.

Plærumque bello pannoſus fuit, etiam pace. at in celebritate & panegyri, velut in excipiendis exterorum Principum legatis, non oſtro & lapillis abſtinuit. bellicoſus Iaſon pardi tegebatur pelle, interdum Magneſij moris amictum induebat. Profuſo ſumptu pompáque tranſmiſit legatos

gatos ad extrarios principes. præter cōmeatum & ſtipendium regium, legati de penu ſua largè impenderunt amore Principis. equi ſublimis Caroli Gōzagę apud Pontificem prodeuntis, aurū non ſolùm mandebant in frænis, ſed in vngulis calcantes, rerū pretia vſu viliſſimo proterebant. muli deſpecta animalia ſuperbiêre ſtragulâ ſericeâ ſuper impedimentum auro prætextâ: argenteâ calce incedebāt. fecit illud excelſus Gōzaga, ſeu pro regij ſplendoris merito, ſeu pro dignitate ſua, ſeu vt oſtenderet verum eſſe, quod *Natura*, vt ait Stoicus, *pedibus aurum & argentum ſubiecit, calcandūque dedit, & quicquid eſt, propter quod calcamur.* Ipſe Gonzaga gemmâ lapillóq; ſplendens, multis numûm myriadibus æſtimatus hic fulgor. veræ luces centū & quinquaginta nobiles aſſeclæ. ſupellex, vaſa, largitio, lapillis ex æquo affulſerunt. hæc pro exemplo, vt conſpicuū ſit opportunâ magnificentiâ theſauros

ſpretos, & hos, quod ſupra magnificẽtiam eſt, mirante Româ. Comeſſari ſolebat frequentiùs hilaris, non fluens: nullâ cibi ſaporíſque peregrini luxuriâ. non excogitatæ prandiis artes: leues & communes cœnæ vectigalis aut portorij non abſumpsêre pretia: frugalitatem imperauit exemplo. Aculeatum verbum & ſubitaria Henrici dicacitas, dos materni ingenij. Ioanna enim Albretia ſalſo fuit & nitente eloquio. amabilis fuit in dicace viro, ciuilis verborum tẽperies modúſque. debellatorum neminem amaro ſcommate vellicauit Henricus; lætus laureis, verùm deplorans bella. de victoriis ſuis locuto, nunquam excepta vox illa, cùm fugarem Mayennæum, ſed cùm diſſiparem conſpiratos diſſimulato nomine: aut ſi quandò expreſſit hoſtem, fudi Farneſium, Iberos trucidaui. prorſus Cæſar victis in Africa Scipione, & Iubâ, de Iuba ſolo triũphauit. & dum Gallica vulgò prælia ia-

ctaret, tacuit Pharsalica. sic Henricus expressit Iberi, non ciuis fugas.

Incitatum seni ipsi aleæ studium lusúsque.non solùm aulâ,sed regno toto regis æmulo error concaluit, tantâ ludentium nequitiâ, vt centena numûm aureûm millia fuerint inter damnorum ludicra.qui perdentes scripto nominauere, perditos notarunt. exercuit Princeps lusus flagitium, postquam venatu abstinuisset:nam cùm nil magis otiosũ quàm podagrici pedes,occupanda fuit desidia: & per occasionẽ vitio immergimur. Raro lethali morbo afflictus est:nisi quando olim Nauarrus bellauit in Pictonibus aduersus Niuernensem. tunc per laboris iniquitatem contractâ pleuretide, quam tristes medici dixêre insanabilem, cautâ & audaci Martelli Aleçonij Chirurgi manu, vel leui phlebotomiâ est sanitati restitutus. dein rerum dominus,vretrâ obstructâ,præsenti nece premebatur. Quercetani Medi-

ci mirabile inuentũ, ferro ſpecie terebelli vel ſyringis interuulſit vrinę viam. vicit ars hoc exemplo naturam fabricare peritiorem, quàm reficere.

Nobiliſſimum per ſecuritatem otij negotiũ aggreſſus eſt, vrbem reformare. ea magnificentia ſtructuræ publicæ priuatæque, vt cuncta quæ ſpectas, veneranda ex imagine regij conſilij, pontibus, foro, viis, noſocomiis, fontibus, templis, porticibus, hauriãt. Alexander paucos antè dies ſupplicabat aſſiduè: Henricus orauit, & loco pij voti ſequeſtro manus erexit ad Deum paucis antę excidium horis. Alexander Babylone, Cæſar Romæ, Henricus Lutetiæ ablatus, cuncti in vrbibus principibus, & per dies theatrales. Alexander Macedonico deletus dolo: Romano pugione Cæſar: Henricus non extera manu percuſſus. Alexander præſagia mortis primùm deſpexit, dein extimuit. Cęſar Idus contempſit, & genus mortis

designauit, pridiè quàm occideretur, inopinatum vitæ finem commodissimum respondens: prædixit Henricus accedens funus, vt docent Historiarum libri. spatio ante cædem non multo, ad Guisium familiari sermone, Et te, inquit, cum decessero proximè, recordent mei desideria. & ad Reginam: volo, Augusta, citiùs me præsente coronã excipias, quia die veneris vale tibi dixero. & olim scandens in essedum: Augustum Condatẽ allocutus, mihi prædictum, inquit, mori in essedo. genus mortis præsciuit.

Cæsar adempto Pompeio, vix imperium gustasse cœperat, & ignem ingenij non cohibuit diutiùs intra desidiam domesticam, deliciásque principales. Ruens in vlteriores Parthos volucri meditatione suprà rerum fines: non laxans curas & corda laborum oblita. acquieuit Henricus regno firmato, longáque otia ad Mosam leui motu rupit:

ſerò tandem manus ad gladium retulit: quando vterque gladio traiectus in magnæ expeditionis apparatu, non vano terrore eſt liberatus orbis. maximarum rerum deſideria abolita cum ipſis: non vt in Iaſone, & Philippo deſideratis, conſternandi Perſæ dilata tantùm non oblata præſens expectatio. inde extraneæ ſtragis parcimonia: duces enim ſolas expendunt in ſanguine laudes. ex Henrici expeditione, laxiùs eò metus peruaſerat, quod perſpectâ nemini inſultus causâ, in ſe quiſque populus ſuſpicatus eſt parari tela: ſic fulminis ictū rari vident, in ſe cuncti verentur intendi. extranei quidam in Italia, regis parricidam, Sotêra ſuum dixerunt, eique inter pocula propinarunt: iuſſit Paulus Pontifex improbos damnari ad triremes. nam cùm fideret Chriſtianiſſimo cordi Pater cui inſultabant, lætam capripedum proteruiā, iniquum gaudium, ſanctus ille doloribus & mœro-

re castigauit. Quo desideratus est anno, numûm aureûm erogarat ducenta millia Redemptoris Domini reficiendo tumulo, in numinis gratiam peregrinante vltra maria thesauro. vtilis abeunti pietas cœlos anticipâs. quòd cecidit, non periit regi: iactura tota gentium est & tranquillitatis: nam quãtùm paci publicæ adimitur, tantum accrescit memoriæ, & desideriis adempti Principis. qui regnare desiit, saluti mortalium regnóque expetitur: optimum verè prædicant nunc quoque defunctum, vbi nulla adulantis gratia vel merces. si Henricum cum promiscuis regibus comparem, herclè ambrosiam cum absinthij succo componam, cum amarore gratissimas dulcedines. si regiam ambrosiam cum egregiorum regum melle confero, nouies Principem heroicis principibus antepono. nam apud authores qui mel & ambrosiam sapiunt: circa volupe, mel est Ambrosiæ nona pars.



